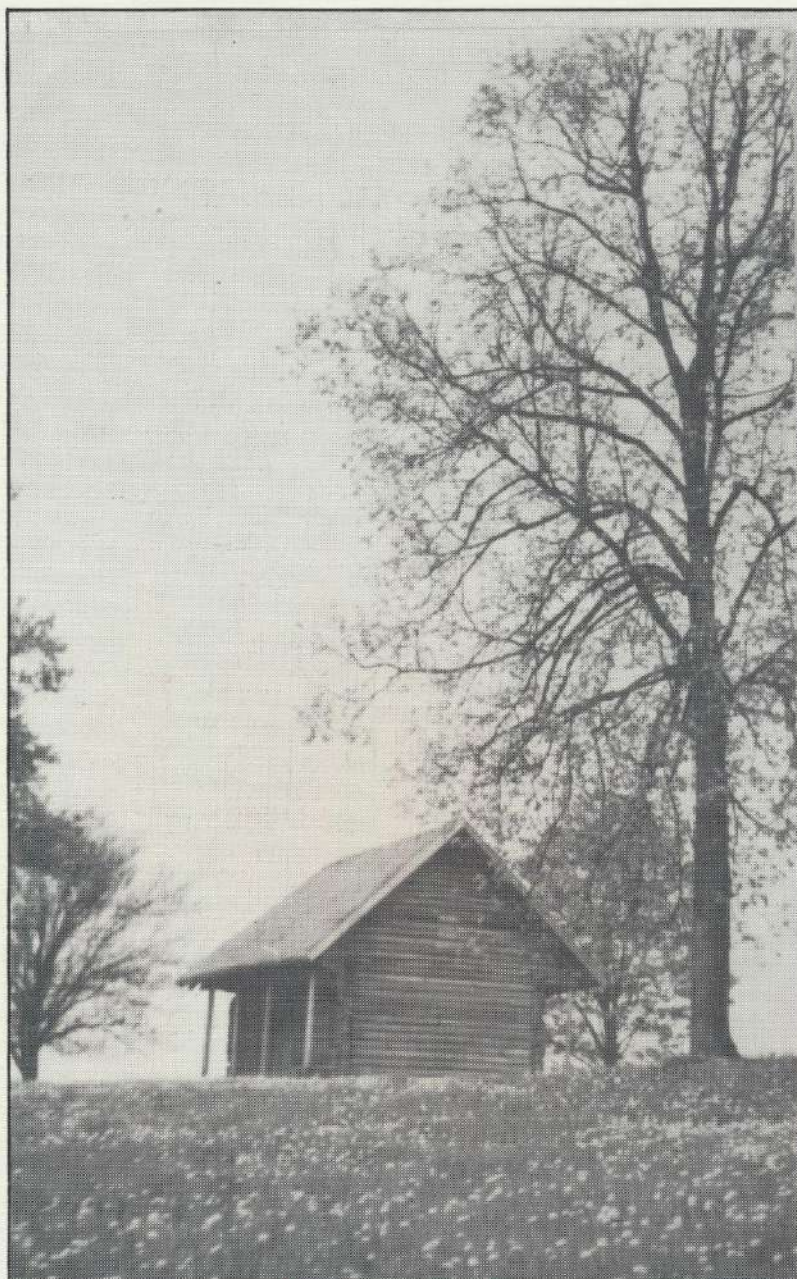

NYKŠČIAI

*krašto
kultūros
istorijos
puslapis*

9

TURINYS

Antanas Tyla "Laikas jau seniai paliko"	1	
<u>Archyvų puslapiai</u>		
Daiva Gadliauskaitė 1925 M. ANYKŠČIŲ Miesto PLANAS	2	
Domas Butėnas TROŠKŪNŲ APYLINKĖS XVII A. PABAIGOJE	4	
<u>Vardai ir datos</u>		
Regina Mikšytė DAR VIENAS KLEMENSO KAIRIO AUTOGRAVAS	8	
Anelė Kairytė-Bajorienė LIUDIŠKIŲ KAIRIŲ ŠEIMOS PASLAPTIS	12	
Juozas Tumas-Vaižgantas KUN. ANTANO KAROSO 25m. VYSKUPAVIMUI	13	
Halina Mošinskienė KAD AMŽIAIS ŽYDŲ LETUVA, KAIP LELIJA BALTA	16	
<u>Istorija</u>		
Tomas Baranauskas PRAEITIES PĖDSAKAI ANYKŠČIŲ KRAŠTO VIETOVARDŽIUOSE	18	
<u>Mūsų Anykščiai</u>		
Milda Telksnytė, Vygandas Račkaitis SENAMIESTIS. BAŽNYČIA. ŠVENTOJI. SMĖLIS. PUNTUKAS	23	
<u>Atmintis</u>		
Vytautas Valunta MŪŠIS ŠIMONIŲ GIRIOJE	28	
Antanas Tyla KOTRYNA JONELYTĖ-REPČIENĖ	33	
Kazimieras Zulonas ANYKŠČIŲ MAESTRO	35	
<u>Tremties archyvas</u>		
Bronius Zlatkus KALINIŲ RESPUBLIKA	37	
<u>Tautodailė</u>		
Milda Telksnytė, Vygandas Račkaitis LYG ŠIRDY PASODINTA GĖLĖ	40	
<u>Versmės</u>		
Aleksas Navickas METAI UPĖMIS J.TOLIUS.PLAUKĖ	42	
MANO DRAUGAS JULIUS	45	
<u>Tėviškė</u>		
Elena Karosaitė-Gimbutienė ATOSTOGOS ŠLAVĖNUOSE	47	
<u>Iš albumo</u>		54
<u>Konkursą užbaigus</u>		
Asta Pranevičiūtė SPALVŲ STILISTIKA "ANYKŠČIŲ ŠILELYJE"	56	
<u>Sukaktys</u>		57
<u>Kultūros kronika</u>		61

Pirmajame viršelio puslapyje: kunigo ir poeto Klemenso Kairio klėtelė Liudiškių kaime.

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

Ketvirtajame viršelio puslapyje: Ipolito Užkurnio horeljefinė kompozicija "Šienpjovio daina".
1976 m.

Laikas jau seniai paliko savo kelyje Lietuvos didįjį kunigaikštį Kazimierą Jogailaitį, kuris pirmasis savo rašte paminėjo Anykščius. Laikas seniai pilkapiuose palaidojo Šeimyniškelio piliakalnio paslaptis žinančius mūsų protėvius, kapuose užmigdė ramybės svetimųjų jūne neradusius 1863 m. ir 1905 m. sukilėlius, 1918-1920 m. Lietuvos kariuomenės savanorius, daugelį tremtinių ir pokario partizanų. Tik garsiaisiais vyskupo Antano Baranausko brolių beržais ir Kančių kryžiumi laikas pažymėjo dvi anykštėnų trėmimo į Sibirą epochas, kada jie nepalūždami drąsiai stovėjo žiūrėdami į tą kelią, kuriuo norėjo eiti patys ir vesti savo Tėvynę. Jau kaimuose nedainuoja "Anykščių šilelio" posmų. Laikas išsivedė iš mūsų ir susodino į mokyklinius vadovėlius didžiuosius literatūros klasikus Antaną Baranauską, Joną Biliūną, Antaną Vienuolį-Žukauską, kurie pavertė Anykščius lietuvių literatūros sostine.

Daug ką išsivedė laikas ir daug ką jis pakeitė. Tik Anykščiai kaip buvo, taip ir palieka amžinai prie savęs traukiantys ne tik išklydusius į kitas vietas anykštėnus, bet ir visą Lietuvą bei ją mylinčius kitų kraštų žmones.

Antanas TYLA

Naujieji Anykščiai

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

1925 metų Anykščių miesto planas

Šiomet sukanka 480 metų, kai "1516 m. sausio 7 d. Žygimantas Senasis Anykščių dvarą su miestu ir visais duoklininkais, duoklėmis bei karčiomomis už 1000 kapų grašių įkeitė Žemaičių seniūnui Mikalojui Kęsgailai. Anykščiai tapo nebepavaldūs Vilniaus vaivada, tačiau valdytojas, atvykęs į Anykščius didžiajam kunigaikščiui, senų papročiu privalėjo duoti pastotes iš miesto ir valsčiaus" (kn. "Anykščiai", 1992 m. psl. 52). Šiuo metu nėra duomenų, kurie patvirtintų, kad tuomet miestui būtų buvusi suteikta Magdeburgo teisė. Galbūt Anykščiai tvarkėsi pagal Lietuvoje tuomet valdovui priklausantiems miestams taikomas normas, todėl galima manyti, kad miestas ir buvo įkeistas kartu su dvaru.

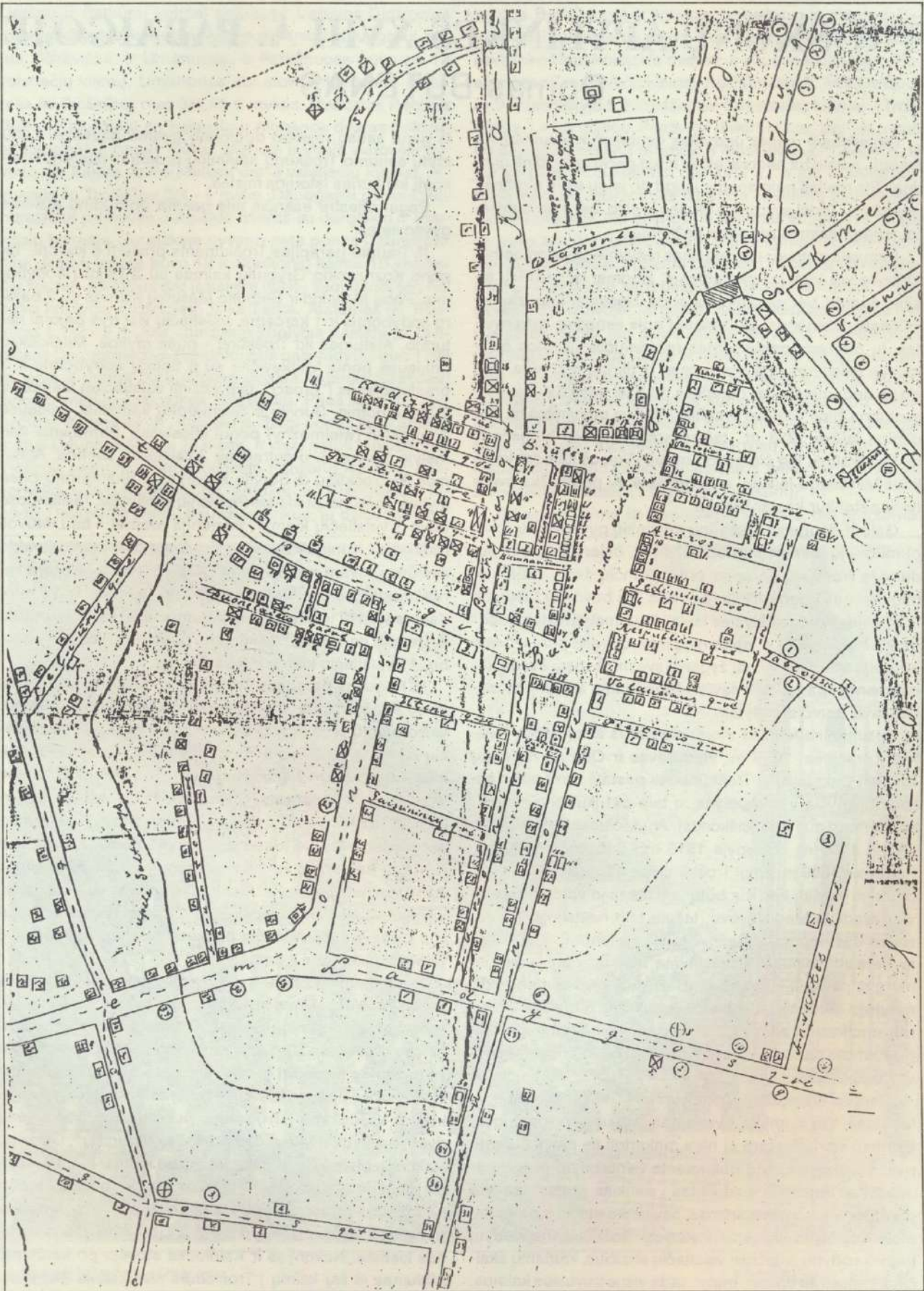
Tik praėjus daugiau kaip porai šimtmečių, Anykščių miestui buvo suteikta savivalda, arba kitaip vadinant laisvojo miesto teisės. Išrinkus miesto vaitą (juo tapo Penionių dvaro savininkas Juozapas Siesickis) buvo išduota privilegija, kurią 1792 m. sausio 17 pasirašė valdovas Stanislovas Augustas.

O laikas nenumaldomai bėgo, keitėsi ne tik miesto priklausomybė, bet ir jo veidas. Miestas augo, plėtėsi, atsirasdavo vis naujų gatvių, o ir senųjų išvaizda pamažu kito. Tik turgaus aikštė ir toliau buvo centrinėje miesto dalyje. Struktūrinis miesto veidas kartais buvo fiksuojamas ir miesto žemėlapyje. Mūsų dienas pasiekė net keli įvairaus laikotarpio Anykščių miesto ribų planai. Šiandien skaitytojui pateikiame vieną šių planų, kurio kopiją neseniai gavome iš Architektūros statybos instituto. Tai 1925 metų Anykščių miesto planas. Kaip pažymima jo pabaigoje, "šis planas, nustatantis ribas m. Anykščių ir pavadinimus gatvių, patvirtintaš valsčiaus tarybos posėdy 8 d. sausio mėn. 1925 m. prot. No 1§3, Anykščių valsčiaus viršaitis M. Šaučiulis."

Pateikiame plano dalį - centrinę miesto aikštę su ją supusiomis gatvėmis bei tose gatvėse gyvenusių žmonių (pastatų bei sklypų savininkų) pavardėmis. Gal senieji anykštėnai prisimena dar vieną kitą to laiko gyventoją, o gal bus malonu ir jaunesnėms kartoms surasti savo giminės prosenų, tuo metu gyvenusių Anykščių mieste, pavardes, o ir šiaip palyginti šiandienos miesto centrinės dalies veidą su tuo senuoju miesto centru, fiksuotu šiame plane.

Daiva GADLIAUSKAITĖ

Šiemetinių g-ų		Savi valdyčių g-ų		Bažnyčių g-ų	
1	Alksnėnė	1	Lelešio g-ų	1	Šv. Jono g-ų
2	Alksnėnė	2	Lelešio g-ų	2	Šv. Jono g-ų
3	Alksnėnė	3	Lelešio g-ų	3	Šv. Jono g-ų
4	Alksnėnė	4	Lelešio g-ų	4	Šv. Jono g-ų
5	Alksnėnė	5	Lelešio g-ų	5	Šv. Jono g-ų
6	Alksnėnė	6	Lelešio g-ų	6	Šv. Jono g-ų
7	Alksnėnė	7	Lelešio g-ų	7	Šv. Jono g-ų
8	Alksnėnė	8	Lelešio g-ų	8	Šv. Jono g-ų
9	Alksnėnė	9	Lelešio g-ų	9	Šv. Jono g-ų
10	Alksnėnė	10	Lelešio g-ų	10	Šv. Jono g-ų
11	Alksnėnė	11	Lelešio g-ų	11	Šv. Jono g-ų
12	Alksnėnė	12	Lelešio g-ų	12	Šv. Jono g-ų
13	Alksnėnė	13	Lelešio g-ų	13	Šv. Jono g-ų
14	Alksnėnė	14	Lelešio g-ų	14	Šv. Jono g-ų
15	Alksnėnė	15	Lelešio g-ų	15	Šv. Jono g-ų
16	Alksnėnė	16	Lelešio g-ų	16	Šv. Jono g-ų
17	Alksnėnė	17	Lelešio g-ų	17	Šv. Jono g-ų
18	Alksnėnė	18	Lelešio g-ų	18	Šv. Jono g-ų
19	Alksnėnė	19	Lelešio g-ų	19	Šv. Jono g-ų
20	Alksnėnė	20	Lelešio g-ų	20	Šv. Jono g-ų
21	Alksnėnė	21	Lelešio g-ų	21	Šv. Jono g-ų
22	Alksnėnė	22	Lelešio g-ų	22	Šv. Jono g-ų
23	Alksnėnė	23	Lelešio g-ų	23	Šv. Jono g-ų
24	Alksnėnė	24	Lelešio g-ų	24	Šv. Jono g-ų
25	Alksnėnė	25	Lelešio g-ų	25	Šv. Jono g-ų
26	Alksnėnė	26	Lelešio g-ų	26	Šv. Jono g-ų
27	Alksnėnė	27	Lelešio g-ų	27	Šv. Jono g-ų
28	Alksnėnė	28	Lelešio g-ų	28	Šv. Jono g-ų
29	Alksnėnė	29	Lelešio g-ų	29	Šv. Jono g-ų
30	Alksnėnė	30	Lelešio g-ų	30	Šv. Jono g-ų
31	Alksnėnė	31	Lelešio g-ų	31	Šv. Jono g-ų
32	Alksnėnė	32	Lelešio g-ų	32	Šv. Jono g-ų
33	Alksnėnė	33	Lelešio g-ų	33	Šv. Jono g-ų
34	Alksnėnė	34	Lelešio g-ų	34	Šv. Jono g-ų
35	Alksnėnė	35	Lelešio g-ų	35	Šv. Jono g-ų
36	Alksnėnė	36	Lelešio g-ų	36	Šv. Jono g-ų
37	Alksnėnė	37	Lelešio g-ų	37	Šv. Jono g-ų
38	Alksnėnė	38	Lelešio g-ų	38	Šv. Jono g-ų
39	Alksnėnė	39	Lelešio g-ų	39	Šv. Jono g-ų
40	Alksnėnė	40	Lelešio g-ų	40	Šv. Jono g-ų
41	Alksnėnė	41	Lelešio g-ų	41	Šv. Jono g-ų
42	Alksnėnė	42	Lelešio g-ų	42	Šv. Jono g-ų
43	Alksnėnė	43	Lelešio g-ų	43	Šv. Jono g-ų
44	Alksnėnė	44	Lelešio g-ų	44	Šv. Jono g-ų
45	Alksnėnė	45	Lelešio g-ų	45	Šv. Jono g-ų
46	Alksnėnė	46	Lelešio g-ų	46	Šv. Jono g-ų
47	Alksnėnė	47	Lelešio g-ų	47	Šv. Jono g-ų
48	Alksnėnė	48	Lelešio g-ų	48	Šv. Jono g-ų
49	Alksnėnė	49	Lelešio g-ų	49	Šv. Jono g-ų
50	Alksnėnė	50	Lelešio g-ų	50	Šv. Jono g-ų
51	Alksnėnė	51	Lelešio g-ų	51	Šv. Jono g-ų
52	Alksnėnė	52	Lelešio g-ų	52	Šv. Jono g-ų
53	Alksnėnė	53	Lelešio g-ų	53	Šv. Jono g-ų
54	Alksnėnė	54	Lelešio g-ų	54	Šv. Jono g-ų
55	Alksnėnė	55	Lelešio g-ų	55	Šv. Jono g-ų
56	Alksnėnė	56	Lelešio g-ų	56	Šv. Jono g-ų
57	Alksnėnė	57	Lelešio g-ų	57	Šv. Jono g-ų
58	Alksnėnė	58	Lelešio g-ų	58	Šv. Jono g-ų
59	Alksnėnė	59	Lelešio g-ų	59	Šv. Jono g-ų
60	Alksnėnė	60	Lelešio g-ų	60	Šv. Jono g-ų
61	Alksnėnė	61	Lelešio g-ų	61	Šv. Jono g-ų
62	Alksnėnė	62	Lelešio g-ų	62	Šv. Jono g-ų
63	Alksnėnė	63	Lelešio g-ų	63	Šv. Jono g-ų
64	Alksnėnė	64	Lelešio g-ų	64	Šv. Jono g-ų
65	Alksnėnė	65	Lelešio g-ų	65	Šv. Jono g-ų
66	Alksnėnė	66	Lelešio g-ų	66	Šv. Jono g-ų
67	Alksnėnė	67	Lelešio g-ų	67	Šv. Jono g-ų
68	Alksnėnė	68	Lelešio g-ų	68	Šv. Jono g-ų
69	Alksnėnė	69	Lelešio g-ų	69	Šv. Jono g-ų
70	Alksnėnė	70	Lelešio g-ų	70	Šv. Jono g-ų
71	Alksnėnė	71	Lelešio g-ų	71	Šv. Jono g-ų
72	Alksnėnė	72	Lelešio g-ų	72	Šv. Jono g-ų
73	Alksnėnė	73	Lelešio g-ų	73	Šv. Jono g-ų
74	Alksnėnė	74	Lelešio g-ų	74	Šv. Jono g-ų
75	Alksnėnė	75	Lelešio g-ų	75	Šv. Jono g-ų
76	Alksnėnė	76	Lelešio g-ų	76	Šv. Jono g-ų
77	Alksnėnė	77	Lelešio g-ų	77	Šv. Jono g-ų
78	Alksnėnė	78	Lelešio g-ų	78	Šv. Jono g-ų
79	Alksnėnė	79	Lelešio g-ų	79	Šv. Jono g-ų
80	Alksnėnė	80	Lelešio g-ų	80	Šv. Jono g-ų
81	Alksnėnė	81	Lelešio g-ų	81	Šv. Jono g-ų
82	Alksnėnė	82	Lelešio g-ų	82	Šv. Jono g-ų
83	Alksnėnė	83	Lelešio g-ų	83	Šv. Jono g-ų
84	Alksnėnė	84	Lelešio g-ų	84	Šv. Jono g-ų
85	Alksnėnė	85	Lelešio g-ų	85	Šv. Jono g-ų
86	Alksnėnė	86	Lelešio g-ų	86	Šv. Jono g-ų
87	Alksnėnė	87	Lelešio g-ų	87	Šv. Jono g-ų
88	Alksnėnė	88	Lelešio g-ų	88	Šv. Jono g-ų
89	Alksnėnė	89	Lelešio g-ų	89	Šv. Jono g-ų
90	Alksnėnė	90	Lelešio g-ų	90	Šv. Jono g-ų
91	Alksnėnė	91	Lelešio g-ų	91	Šv. Jono g-ų
92	Alksnėnė	92	Lelešio g-ų	92	Šv. Jono g-ų
93	Alksnėnė	93	Lelešio g-ų	93	Šv. Jono g-ų
94	Alksnėnė	94	Lelešio g-ų	94	Šv. Jono g-ų
95	Alksnėnė	95	Lelešio g-ų	95	Šv. Jono g-ų
96	Alksnėnė	96	Lelešio g-ų	96	Šv. Jono g-ų
97	Alksnėnė	97	Lelešio g-ų	97	Šv. Jono g-ų
98	Alksnėnė	98	Lelešio g-ų	98	Šv. Jono g-ų
99	Alksnėnė	99	Lelešio g-ų	99	Šv. Jono g-ų
100	Alksnėnė	100	Lelešio g-ų	100	Šv. Jono g-ų

TROŠKŪNŲ APYLINKĖS XVIII A. PABAIGOJE

Domas BUTĖNAS

Pagarbos ir meilės ugdymas gimtajam kraštui taurina žmogų, neleidžia nedorai elgtis ir tuo pačiu apjuodinti gimtinę. Tos meilės neįmanoma išugdyti, jeigu savo gimtinės nepažinsi. Todėl svarbu ne tik viso krašto, bet ir savo miesto, kaimo, šeimos praeities pažinimas.

Pirmasis vietovės paminėjimas rašytiniuose istorijos šaltiniuose yra tarsi jos gimtadienis. Žinoma, tai greičiau atsitiktinumas, bet vis dėlto malonus. Neseniai tarp istorikų laikytasi nuomonės, jog kalbant apie senąsias gyvenvietes, jų pirmasis paminėjimas rašytiniuose istorijos šaltiniuose laikytinas jų įkūrimo data. Iš tikrųjų taip nėra. Jeigu ko nepamirėta, tai nereikia, kad tai neegzistuoja. Prisimintina žiloji Vilniaus praeitis. Miestas paminėtas tik Gedimino laiške 1323 m., tačiau archeologiniai tyrinėjimai leidžia tvirtinti, jog čia buvo pirmoji Vilniaus katedra karaliaus Mindaugo laikais, o gyvenvietė su pagoniška šventykla netgi kur kas anksčiau.

Galbūt daugeliui Troškūnų apylinkių gyvenviečių tokiu pirmuoju jų paminėjimu bus 1789 m. balandžio 22 d. sudarytas Troškūnų parapijai priklausančių dvarų, bajorkaimių, kaimelių generalinis rejestras. Tai buvo dar Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikai. Kaip matyti iš dokumento, kraštas po XVII a. epidemijų ir karų, kada per Lietuvos teritoriją skersai ir išilgai žygiavo svetimos rusų, švedų kariuomenės, pagaliau ir savoji, negaudama atlyginimo, savivaliavo, buvo atstatytas.

Prisimintina keletas momentų dar iš ankstesnės Troškūnų praeities. 1698 m. Vladislavas ir Ona (iš Karengų šeimos) Sakalauskai Troškūnuose pastatė romaniško stiliaus bažnyčią ir vienuolyną, o taip pat įkurdino vienuolius bernardinus (pranciškonus). Anykščiuose bažnyčia pastatyta 1500 m., Traupyje 1515 m., Subačiuje 1590 m., Raguvoje 1669 m. Taigi Troškūnuose gerokai vėliau. Fundatorius norėjo, kad čia būtų jam žintas jo vardas ir vietovė pavadinta Vladislavovu, tačiau taip neatsitiko. Naujasis vardas neprigijo. Bažnyčią išlaikė fundatorius. Pagal to meto administracinį padalinimą Troškūnai priklausė Ukmergės pavietui (apskričiai). Bažnyčia savo žemės valdų neturėjo. Buvo tik valstybiniai ir privačių žemvaldžių dvarai, smulkesnio administracinio padalinimo nereikėjo. Tik po Pirmojo pasaulinio karo Troškūnai buvo priskirti Panevėžio apskričiai.

Generalinis rejestras parašytas lenkų kalba trijuose puslapiuose. Yra jo antrasis variantas dviejuose puslapiuose. Esminio skirtumo tarp jų nėra, pakartoti tie patys duomenys. Tik pastarajame dokumente nenurodyta jo sudarymo data. Rejstras padalintas į penkias grafas, kur yra parašyta kaimo pavadinimas, savininko titulas ir pavardė, atstumas myliomis (apie 7 km) iki Troškūnų, neįvardytų bajorų sodybų skaičius, valstiečių skaičius, karčemų skaičius. Rejstras apimė, matyt, tada visus buvusius kaimus.

Iš gana sausų rejestro duomenų galima pažvelgti į 200 metų senumo Troškūnų apylinkių praeitį ir pamėginti atspėti kai kurias istorijos mįsles.

Pagal rejestre esančią eilę galima apibūdinti atskiras gyvenvietes.

Iš Traupio parapijos Troškūnams priskirti 6 kaimai. Tai pono Koznovskio Grybulių kaimas su 2 bajorų sodybomis. Ponų Malickio ir Šeiboko Mašinkų kaimas su 3 bajorų sodybomis ir 1 karčema. Valstiečių visi trys bajorai neturėjo. Atstumas iki Troškūnų - pusė mylios. Mileikiškiai priklausė ponui Vaitkevičiui su 5 bajorų sodybomis ir 3 prastuomenės ("prosci", taip vadinti valstiečiai) kiemais ir 2 karčekomis. Survilų ir Skamarokų kaimeliai priklausė dauggaliui (wielmozny) ponui Micevičiui. Pirmajame kaimelyje gyveno 3, o antrajame 2 valstiečių šeimos. Atstumas iki Troškūnų iš Survilų ketvirtis, iš Skamarokų pusė mylios. Tašliūnai priklausė Pienionių seniūnijai. Tašliūnuose buvo 3 valstiečių kiemai. Seniūnija tuomet - tai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinis dvaras, kurį valdo seniūnas, dvaro nuomininkas. Kartais dvaras, už tam tikrus nuopelnus, aukštesnės valstybės valdžios buvo duodamas valdyti ir naudotis atskiram asmeniui. Tokiu būdu iš Traupio parapijos Troškūnams priskirta 10 bajorų sodybų, 11 valstiečių kiemų ir 3 karčemos.

Iš Raguvos parapijos Troškūnams priskirta dauggalio pono Straševičiaus, Upytės pavieto maršalkos (t.y. Panevėžio bajorų pirmininko) Bečernikų kaimas su 12 valstiečių kiemų ir 1 karčema. To paties pono Juostininkų kaimas ir dvaras su 16 valstiečių kiemų ir 1 karčema. Šiame dvare gyveno ir pats savininkas Straševičius. Nuo Bečernikų iki Troškūnų 1/2, o iš Juostininkų 3/4 mylios. Ukmergės pavieto teisėjui, dauggaliui ponui Komarui priklausė Rūkiškių palivarkas su 1 bajoro sodyba. Rūkiškių kaimas su 10 valstiečių kiemų ir Jackagalio kaimas su 7 valstiečių kiemais. Iš Rūkiškių į Troškūnus 1 mylia. Iš viso iš Raguvos parapijos Troškūnams priskirta 2 bajorų sodybos, 45 valstiečių kiemai ir 2 karčemos.

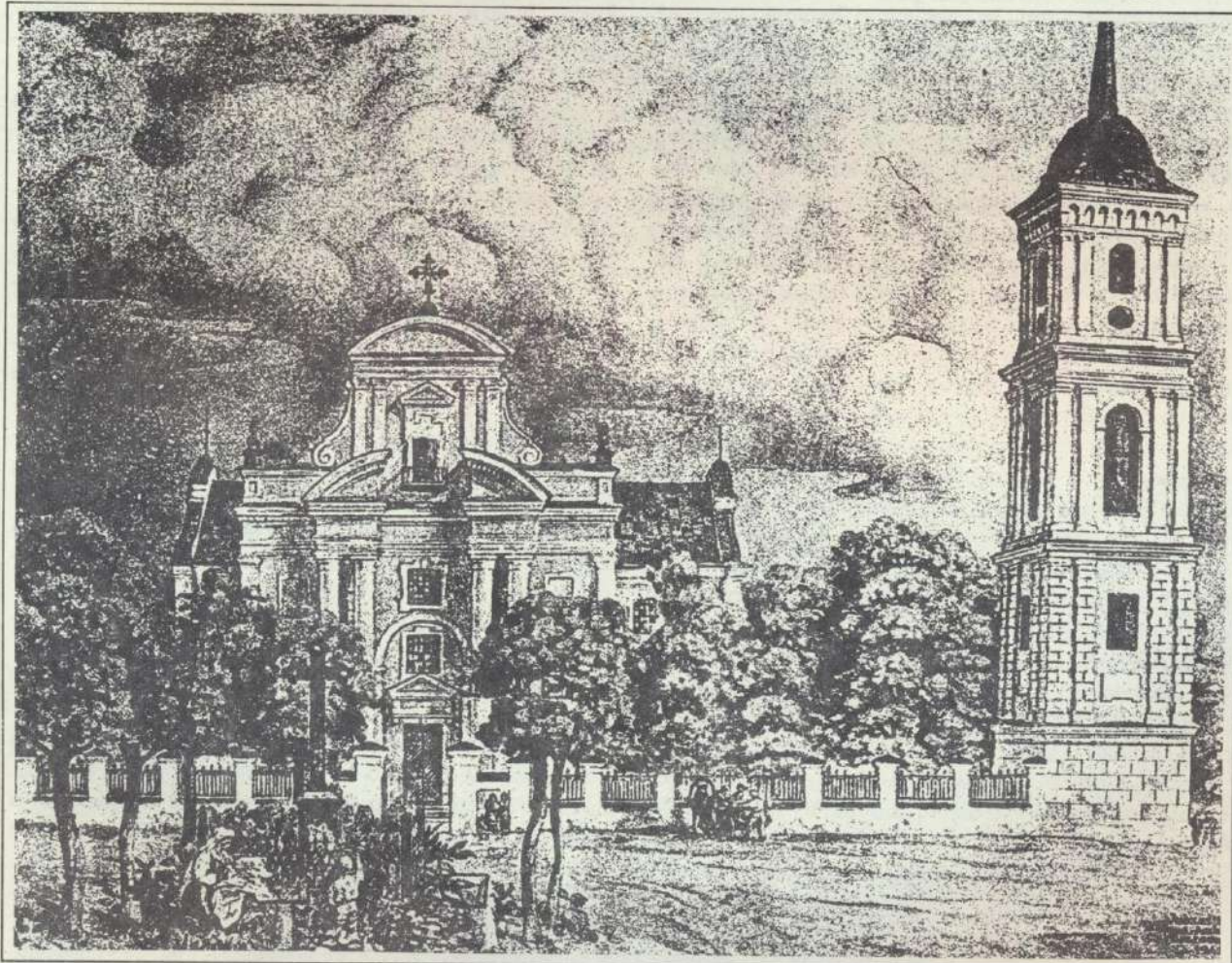
Daug daugiau kaimų Troškūnams priskirta iš Subačiaus parapijos. Vašuokėnai buvo centrinis dvaras, kuriame gyveno aukščiau minėtų Survilų ir Skamarokų kaimų savininkas Micevičius. Jis tuo įžymus, jog buvo Ukmergės pavieto žemės teismo (t.y. civilinių, turto bylų) teisėjas. Vašuokėnuose pažymėta vienas bajoras, t.y. vienas savininkas. Iš Vašuokėnų į Troškūnus pusė mylios. Vašuokėnų dvaro savininkui Micevičiui priklausė Vidugirių^x, Gudelių, Nakonių, Meiluškių, Kalčių, Pasausių kaimai ir Mitrių užribis (lenkiškai "zascianek", t.y. užsienis, užribis, mažai naudojama žemė). Šiuose kaimuose pagal išvardintą eilę gyveno tik valstiečiai, t.y. 6,8,8,2,2,4, o Mitrių užribyje vienas kiemas. Nakonyse ir Kalčiuose stovėjo po karčemą. Atstumas iš šių kaimų į Troškūnus nuo 1/2 iki 1 mylios.

^x Vidugiriai - rašytojo, poeto, dramaturgo, aktorius Kazio Inčiūros gimtinė.

Umėnų ir Petkūnų kaimai priklausė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės pulkininkui dauggaliui ponui Tiškevičiui. Ir Umėnuose, ir Petkūnuose buvo po 12 valstiečių kiemų. Umėnuose dar stovėjo karčema. Atstumas iki Troškūnų nuo 3/4 iki 1 mylios. Mažosios Pelyšos (turbūt Pelyšėlės) su kaimeliu ir Akmenos dvaras priklausė dauggaliui ponui Tyškai. Vienoje ir kitoje vietovėje gyveno po bajorą, o Pelyšėlėse dar 3 valstiečių kiemai. Atstumas iki Troškūnų 3/4 - 1 mylia. Dauggaliui ponui Daunoravičiui priklausė Jurgiškio dvaras su Jurgiškio ir Starkonių kaimais. Jurgiškyje gyveno pats ponas Daunoravičius, šiame kaime buvo 12 ir Starkonių kaime 10 valstiečių kiemų. Jurgiškis dar išsiskyrė iš kitų kaimų tuo, jog čia buvo koplyčia (kosciolk) ir karčema. Atstumas iki Troškūnų 1, 1/2 - 2 mylios. Jurgiškio koplyčią pastatė jo savininkas Daunoravičius. Fundatoriaus pasamdytas nuo 1796 m. apie 3 metus čia kunigavo poetas Antanas Strazdas, žmonių meiliai vadinamas Strazdeliu. Prieš tai dirbo Subačiuje, Karsakiškyje, Kupiškyje. Taigi poetui teko artimai matyti Daunoravičiaus 22 kiemų ir visai netoli buvusio kito Viešintų savininko Nepokoičickio Paežerių kaimo ir palivarkėlio, o taip pat Balčiūnų, Antukarčio, Prančiškių ir Kibildžių kaimų 28 kiemų baudžiauninkus, jų džiaugsmus ir

vargus. Balčiūnuose ir Antukarčiuose buvo karčemos. Paežerių palivarkėlyje gyveno vienas bajoras. Viešintose buvo savininko Nepokoičickio dvaras, o kituose kaimuose - Paežeriuose 6 maskvėnų kiemai, Balčiūnuose 2, Antukarčiuose 9, Prančiškyje 5, Kibildžiuose 6 valstiečių kiemai. Į Troškūnus 1 - 1,5 mylios. Paežeriai išskirtini tuo, jog čia gyveno 6 rusų-maskvėnų (domow 6 Moskiewskich) šeimos. Iš kur jie galėjo čia atsirasti dar XVIII a., o gal ir anksčiau. Rusų kolonijų atsiradimas iki XIX a. sukilimų aiškinamas įvykiais Rusijoje. Tai galėjo būti politiniai emigrantai, jeigu jie buvo sentikiai (starovierai). Dėl religinio nepakantumo Rusijoje, jie rado prieglaudą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Gali būti ir karo belaisviai, išvesti iš Rusijos ir apgyvendinti Lietuvoje. Tai galėtų liudyti šiose apylinkėse pasitaikanti, dabar jau sulietuvėjusi, pavardė Maskoliūnas (moskal + priesaga -ūnas = moskaliūnas, kitaip maskvėnas). Neatmestina trečia versija. XVI-tame amžiuje Viešintas valdė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karo veikėjas, rusų kilmės kunigaikštis Kurbskis. Jis galėjo atsigaubinti paprastų valstiečių ir tarnų rusų. Troškūnams priklausė dauggaliu pono Petkevičiaus Ankarčių kaimas su 2 valstiečių kiemais (1 mylia iki Troškūnų).

Gilvydžių kaimą su 4 valstiečių kiemais, dėl jų toumo,

Kupiškio klebonas Draževičius perleido Troškūnams. Iš Gilvydžių į Troškūnus 2, o į Kupiškį 3 mylios.

Troškūnų naudai gerokai buvo apkarpyta Anykščių parapija. Ponui Malyškai priklausę Mediniškiai, esantys už 1/4 mylios, buvo priskirti Troškūnams. Motiejūnų ir Gerkiškių bajorkaimiai (okolicos) taip pat priskirti Troškūnams. Bajorų pavardės nepaminėtos. Motiejūnų 4 bajorai turėjo 2 valstiečių kiemus, o Gerkiškėse gyveno 9 bajorai be valstiečių. Kildonys pavadinti kaimeliu, priklausė dauggaliui ponui Kolyškai. Čia buvo įsikūrę 4 valstiečių kaimai. Samanos priklausė dauggaliui ponui Valmusui. Lydžių kaimelis (wioska) ir Latavėnų palivarkėlis (folwarek) priklausė dauggaliui ponui Kolyškai. Vėliau žinomų Latavėnų savininkų Okuličių tada dar nebuvo. Lydžiuose gyveno vienas bajoras, buvo du valstiečių kaimai ir dvi karčemos. Vadinamuosiuose Mažuosiuose Latavėnuose (gal tada buvo Latavėnėliai?) gyveno tik 4 neįvardintos bajorų šeimos. Didžiuosiuose Latavėnuose gyveno 3 bajorai, kurie priklausė dauggaliams Micevičiui, Kolyškai ir Valmusui. Iš Gerkiškių, Kildonių, Samanų, Lydžių, Latavėnų, kaip nurodyta, iki Troškūnų pusė mylios. Daugėlišio kaimelyje, kuris priklausė dauggaliui šembelionui (bažnytinis garbės titulas) Petkevičiui buvo 3 valstiečių kaimai. Gečionys ir Mažionys įrašyti kartu. Tai valstybinio Pienionių dvaro užribis. Juose buvo 4 valstiečių kaimai. Kadangi Gečionys ir Mažionys įrašyti kartu, tai nėra žinios kiek kuriame kaime gyveno šeimų. Toliau eina pono Durasevičiaus Rudžionių bajorkaimis su trimis neįvardintomis bajorų sodybomis. Bareišiuose ir dabar, atrodo, jau išnykusiame Lopaniškyje, kurie priklausė Pienionių seniūnijai, buvo 5 valstiečių kaimai. Karčių bajorkaimis priklausė ponams Vaišviloms ir Šveikovskiams (o gal, Vaišviloms-Šveikovskiams?). Čia buvo 5 bajorų sodybos, 4 valstiečių kaimai ir karčema. Daugailų užribyje gyveno 1 valstiečių šeima. Iš Daugėliškių, Gečionių, Mažionių, Rudžionių, Bareišių, Karčių, Daugailų į Troškūnus 3/4 mylios. Pienagalio, Kiaušagalio, Grumbinų, Juočgalio, Ciunkių (ne Čiunkių), Maldeikių kaimai ir Lapeikių užribis priklausė Anykščių seniūnijai. Pienagalyje buvo 8, Kiaušagalyje 6, Grumbinuose 4, Ciunkiuose 11, Maldeikiuose 6, o Lapeikių užribyje vienas valstiečių kiemas. Bajorų šiuose kaimuose negyveno. Iš Pienagalio į Troškūnus 1/2, Kiaušagalio 3/4, Grumbinų 1, Maldeikių 1, Lapeikių 1 mylia. Didžiuliškių kaimas priklausė dauggaliui ponui Tyškai. Ten gyveno 10 valstiečių šeimų. Valečkų kaimelis buvo dauggalio pono Lachnickio nuosavybė. Jis valdė 4 valstiečių kiemus. Kalnuočiuose gyveno 3, o Paežerėje 3 valstiečių šeimos. Kam priklausė, nenurodyta. Iš Didžiuliškių ir Valečkų 1 mylia, o iš Kalnuočių 1/2 mylios į Troškūnus. Tokiu būdu iš Anykščių parapijos Troškūnams priskirta 30 bajorų sodybų, 91 valstiečių kaimas ir 3 karčemos.

Troškūnų dvaras priklausė dauggaliui ponui Petkevičiui. Jam taip pat priklausė Gurskiškiai (turbūt taip vadinti Gurskai) su 2 valstiečių kaimais, Stukonys su 5, Troškūnėliai su 11, Vaidlonys, miestelio gale, su 16 valstiečių šeimų, o pačiame miestelyje gyveno 5 ūkininkai (parašyta, "gaspadoriai"), buvo 2 karčemos bei 13 daržininkų. Iš

Gurskiškių, dvaro ir Stukonių į Troškūnus 1/4 mylios. Žydų Troškūnuose tada dar nebuvo. Jeigu būtų gyvenę, kaip ir maskvėnai prie Viešintų, būtų paminėti. Vėlesnis Troškūnų dvaro savininkas taip pat dar nepaminėtas. Montvilas dvarą įsigijo XIX a.

Generalinis rejestras baigiamas apibendrinimu, jog iš Traupio, Raguvos, Subačiaus ir Anykščių parapijų Troškūnų parapijai "nuo seno, nuo neatmenamų laikų" jos "dvasiniams reikalams" ("potrzebach duchownych") priklauso iš viso 48 bajorų sodybos, 246 valstiečių ("prosci") kaimai, viso ("in unum autem") 294. Rejestro pabaigoje pasirašė kunigas Antanas Šukšta ir kunigas Mykolas Liubartas Kolyška. Jų titulų, dėl neaiškaus rašto ir sutrumpinimų išskaityti nepavyko.

Generalinis 1789 metų Troškūnų parapijos rejestras gal daugeliui kaimų bus tokiu dokumentu, kur pirmą kartą rašytiniame šaltinyje paminėtas jų pavadinimas. Jį galima rasti Vilniuje, Lietuvos valstybės istorijos archyve (F. 1135, Ap. 4. B. 481. L. 110 - 111 ir L. 112 - 112 a).

Troškūnų parapija, palyginus su XVIII a. pabaiga, šiuo metu yra sumažėjusi. 1935 m., pastačius naują Andrioniškio bažnyčią, čia dirbant energingam klebonui Matui Šermukšniui, vietoje Anykščių parapijos filijos teisėmis veikusios, buvo įkurta pilnateisė parapijos bažnyčia, peržiūrėtos parapijų ribos. Iš Troškūnų Andrioniškiui atiteko Gečionys, Karčios, Daugėliškis ir kiti kaimai.

Po baudžiavos panaikinimo 1861 metais, maždaug Troškūnų parapijos ribose, buvo suorganizuotas valsčius, su tam tikrais valstiečių savivaldos organais.

Kokias išvadas būtų galima padaryti iš šio rejestro? Pasiikeitę gyventojų socialinė struktūra. Jau senokai nebėra dauggalių ("wielmozny") ponų socialine prasme, neįvardintų bajorų ("szlachty") ir prastuomenės ("prosci"), paprastų valstiečių. Kaip matyti, netgi tarp valdančiosios feodalinės visuomenės, bajorų nebuvo lygybės, buvo dauggaliai ponai ir neįvardinti bajorai. Dauggaliai ponai turėjo valstybines pareigas, jiems priklausė keletas kaimų, keliolika valstiečių kaimų, neįvardintų bajorų ir karčemų. Eiliniai ponai dažniausiai turėjo po kaimelį. Tarp neįvardintų bajorų ir valstiečių didelio skirtumo, matyt, nebuvo.

Apie tautinę sąmonę daryti išvadas sunku, nes mažaduomenų. Tačiau visi kaimų pavadinimai skamba pabrėžtinai lietuviškai, sulenkintos tik žodžių galūnės. Tai, matyt, ne be valdančiųjų bajorų įtakos. Pavadinimai, matyt, susiformavo tada, kai bajorai ir valstiečiai kalbėjo lietuviškai. Vėliau lenkinti pavadinimus jie turėjo visas galimybes, bet taip nedarė.

Feodalinė visuomenė mėgo titulus, todėl jie dauggaliai ponai, bajorai. Ryškėjo kai kurie valstybingumo bruožai. Buvo didžiuojamasi tuo, jog yra Ukmergės pavieto teismo teisėjas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės pulkininkas, Upytės (Panevėžio) pavieto bajorų maršalka.

Mįslingas dalykas, kodėl šiose, Troškūnų parapijos ribose, daug vietovių, turinčių žodžio sudurtinę dalį "-galas": Pienagalys, Kiaušagalys, Juočgalys. Ir vis tai seniūnijos valdos. Tai kur gi tas centras? Sugretinus su tuo, jog iš čia arčiausiai buvo, pagaliau ir rejestre minima, Pienionių se-

niūnija, Pienionys ir bus tas centras. O nuo seniūnijos labiausiai nutolusios vietos ir buvo pavadintos "galais", įdomu, jog lietuviškai. Pienios miestas XVI a. buvo gana didelė gyvenvietė, įsikūrusi maždaug per pusantro kilometro nuo dabartinio Kavarsko miestelio ant Pienios upelio kranto. Tuo metu Pienia buvo didesnė už Kurklius ir Anykščius. 1528 m. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje paskelbus visuotinę mobilizaciją į kariuomenę, Kurkliai atsiuntė 69 raitelius, Anykščiai 24, O Pienionys net 130 raitelių. Nustatyta tvarka dvarai privalėjo siųsti ginkluotus karius nuo valdomų gyventojų skaičiaus. Taigi galima daryti išvadą, jog Pienia buvo didesnė ir už Kurklius ir už Anykščius. Vėliau Pienia dėl kai kurių nepalankių aplinkybių sunyko. Nuo jos netoli išaugo Kavarskas. Tačiau paminėtieji kaimai, matyti, susiformavo Pienios seniūnijos klestėjimo metu, o jos galinės valdos išliko vietovardžiuose. Ir dabar yra Pienia, dveji Pienionys, Pienagalys. Tai buvusios garsios seniūnijos sun-

kiai beatspėjami likučiai.

Mįslingas pats "Troškūnų" vardas. Daugelio gyvenviečių pavadinimai kilo iš vandenvardžių. Čia pat sruvena Juosta, bet kažkodėl šiuo atveju ji buvo pamiršta. Tad kas čia šiose apylinkėse yra "trošku", ar "traška"? Dabar yra Pajuostinio kaimas, bet rejestre jis dar neminimas. Matyt, jis atsirado XIX amžiuje. Šalia Troškūnų yra Vaidlonių kaimas. Romantikui šautų į galvą mintis, o gal kažkada jie vadinti "Vaidelonys", nuo žodžio "vaidentis", ar "vaidilutė". Tai galėtų padėti įspėti kalbininkai ir etnologai.

Prieš 200 metų paminėtieji kaimai pasiekė mūsų laikus. XIX a. antrojoje pusėje - XX a. pirmojoje pusėje šie kaimai išaugo, padaugėjo kiemų ir gyventojų. Deja, dabar kai kurie iš jų yra ant išnykimo ribos arba jau ir išnykę. Nebeliko ir taip stropiai pažymėtų ir myliomis išmatuotų kelių...

PAPILDOMI DUOMENYS PRIE STRAIPSNIO "TROŠKŪNŲ APYLINKĖS XVIII A. PABAIGOJE"

1923 m. Lietuvoje buvo pravestas visuotinis gyventojų surašymas. Duomenys buvo paskelbti leidinyje "Lietuvos apgyventos vietos" (Kaunas, 1925). Čia yra žymiai daugiau kaimų, negu Generaliniame rejestre ir beveik visi kaimai, kurie buvo jame paminėti. Galima palyginti kaip išaugo kiemų skaičius. Deja, negalima palyginti gyventojų skaičiaus, nes Generaliniame rejestre jis nenurodytas. Įdomumo dėlei pateikiame išrašą iš paminėto leidinio. Alfabetine tvarka pateikiame vietovių pavadinimus, kiemų ir gyventojų skaičių. Kur yra smulkesni duomenys, nurodyta miestelis, dvaras, viensėdžiai, nurodome sutrumpinimais: m., dv., vs.

Antukarčiai, nepažymėti; Balčiūnai, nepažymėti; Bareišėliai, 3-20; Bareišiai,

7-57; Bečernikai, 21-123.

Čiunkiai, 15-104.

Daugailai, 8-45; Daugėliškis, 5-36; Didžiuliškės, 4-15; Gečionys, 5-37; Gerkiškės, 20-108; Gilvydžiai, 18-113; Grybuliai, 5-59; Grumbinai, nepažymėti; Gudeliai, 21-121; Gurskai, 16-50.

Juočgalys, 14-79; Juostininkai, 53-320; vs. 14-55; Jurgiškis, 20-116; dv. 2-25.

Kalčiai, 4-31; Kalnuočiai, 6-30; Karčios, 9-40; Kiaušagalys, 18-78; Kibildžiai, 3-13; Kildonys, 5-35.

Lapeikiai, nepažymėti; Latavėnai, I vn. 5-46; II vn. 2-18; III vn. 2-19; Lydžiai, 7-40; Lapaniškis, nepaminėtas.

Maldeikiai, 12-86; Mašinkos, 8-64; Mažionys, 15-72; vs. 8-33; Mediniškiai, 8-45; Meiluškiai, 4-26; Mileikiškiai, 13-

88; Mitriai, 5-24; Motiejūnai, 10-66.

Nakonys, 26-122.

Paežerė, 3-17; Paežeriai, prie Viešintų, nepaminėti; Pasausiai, 9-51; Peļyšėlės, 12-94; Petkūnai, 9-98; Pienagalys, 25-113; Prančiškiai, 23-132.

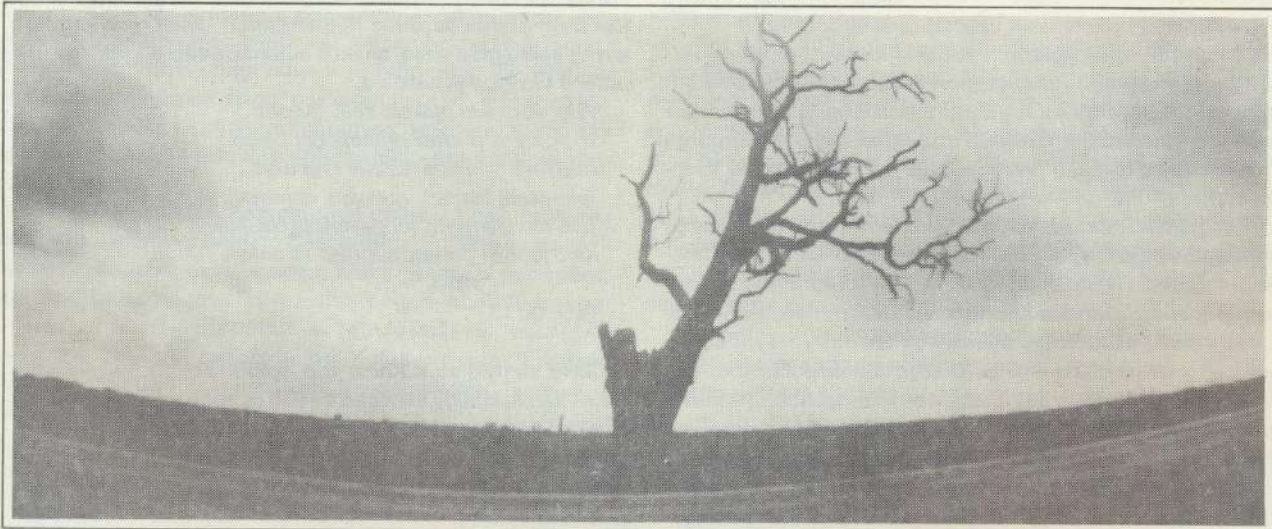
Rudžionys, 6-26; Rūkiškės, 25-134; vs. 16-57; vs. 1-18.

Samanos, 6-37; Skamarokai, 7-37; Starkonys, 27-162; Stukonys, 10-52; Survilai, 8-43.

Tašliūnai, 14-80; Troškūnai, m. 132-877; dv. 22-224; stotis, 3-51.

Umėnai, 32-176.

Vaidlonys, 64-319; Valečkai, 5-30; Vašuokėnai, 16-110; dv. 12-55; vs. 7-71; Vidugiriai, 21-127; Viešintos, 35-175; m. 68-318; dv. 4-35; lentpjūvė, 1-1.

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

Vasario 15 dieną sukanca 160, kai Liudiškių kaime gimė Klemenso Kairys. Kunigas, poetas, Antano Baranausko jaunų dienų draugas. Mirė jis, nesulaukęs nė trisdešimties, 1864 m. pavasarį, ištremtas už Uralo, į tolimąją Verchoturję. Prieš keletą metų ištikimas Lietuvos bičiulis, A. Baranausko, A. Vienuolio-Žukausko, Maironio kūrybos gerbėjas maskvietis Arkadijus Beloborodovas lankėsi toje nuošalioje, ir šiais laikais nelengvai pasiekiamoje Klemenso Kairio tremties vietoje, bandė ten atrasti šio Anykščių krašto sūnaus palaidojimo vietą, ką nors sužinoti apie jo tremties dienas, tačiau laikas jau išdildė visus pėdsakus.

Su Klemenso Kairio kūrybiniu palikimu turėjome galimybę susipažinti tik 1987 m., išėjus poezijos bibliotekos "Versmės" knygai "Ant upės krašto blindelė auga". Kūrybinį Klemenso Kairio palikimą spaudai parengė, su poeto gyvenimu ir kūryba supažindino skaitytojus Regina Mikšytė. Labai esame dėkingi profesorei, habilituotai daktarei Reginei Mikšytei ir už tai, kad atsiliepė į "Anykščių" rengėjų prašymą ir parašė straipsnį, papildantį naujomis žiniomis apie poeto gyvenimą, jo ryšį su Antanu Baranausku.

160-ųjų Klemenso Kairio gimimo metinių ir paminėtvų proga spausdiname Reginos Mikšytės studiją "Dar vienas Klemenso Kairio autografas" ir poeto dukterėčios Anelės Kairytės-Bajorienės (1898-1988) atsiminimus apie Kairių šeimos paslaptį, užrašytus Teresės Mikeliūnaitės.

DAR VIENAS KLEMENSO KAIRIO AUTOGRAFAS

Regina MIKŠYTĖ

Klemenso Kairio autografų išliko nedaug. Literatūros ir tautosakos institute saugomas eilėraščių rinkinėlio "Zbiorek Rymow i Poezyj" rankraštis, sudarytas 1857 m. pavasarį baigiant Varnių kunigų seminariją. Jame 13 originalių eilėraščių lietuvių, lenkų, net lotynų kalbomis. Anaipol nevisi - trūksta A. Baranausko ir M. Biržiškos paminėtų keleto eilėraščių. Dar išliko penki laišškai A. Baranauskui. Be to, Lietuvos istorijos archyve tarp 1863 m. sukilimo dokumentų yra storas aplankas K. Kairio bylos su "visais popieriais", užantspauduotais 1863 03 16 kroatų metu. Tarp tų "popierių" - K. Kairio klausytų paskaitų Varniuose ir Peterburge konspektai, A. Baranausko eilėraščių autografai, J. S. Dovydaičio, A. Valento ir kt. laišškai. Iš bylos išimtas A. Baranausko laiškas K. Kairiui, atskirai išsiųstas į Peterburgą Vidaus reikalų ministrui, atsidūrė Rusijos valstybiniame istorijos archyve.

Rengiant A. Baranausko Raštų akademinių leidimų ir iš naujo perkilojus visą jo kūrybinį palikimą, paaiškėjo dar vienas K. Kairio autografas - A. Baranausko "Anykščių šilelio" nuorašas parengto spaudai L. Ivinskio Kalendoriaus 1860 m. rankraštyje (Lietuvos Mokslų akademijos bibliotekos rankraštynas). Tas faktas, kad tokiai atsakingai pirmajai savo kūrinio publikacijai poetas nusiuntė ne savo autografą, bet spaudai nurašyti tekstą patikėjo geriausiam bičiuliui, labai iškalbingas. Jį nulėmė ne vien atidi K. Kairio rašysena. A. Baranauskas pastebėjo, kad jis "greta tauraus charakterio ir daugelio krikščioniškų dorybių apdovanotas nepaprasta įgimtų gabumų dovana. Nes be sugebėjimo kurti eiles lenkų, lietuvių ir lotynų kalbomis apdovanotas menininko siela, su įkarščiu atsideda laisviesiems menams:

tapybai ir drožimui, kuriuos be mokslinių pagalbinių priemonių sugebėjo savyje išvystyti iki tokio žymaus lygio vien tik dėl įgimtų sugebėjimų" (1856). A. Baranauskas ypač vertino K. Kairio geresnį išprusimą, ne vien filologinę nuojautą, bet ir bendrinės lietuvių kalbos suvokimą. K. Kairys 1848-1853 m. lankė ir baigė Ukmergės bajorų (buv. pijorų) mokyklos penkias klases. Bajorų luomui nepriklausančių, Ukmergės bajorų mokyklos mokinių sąrašė 1850 m. nurodoma ir K. Kairio pavardė. Toje mokykloje buvo plačiai dėstoma humanitarinės disciplinos - lenkų ir lotynų kalbų gramatika, antikos autoriai, poezija ir iškalba, literatūros teorija, net eilėdara.

*Vyre, kurs eini mokslo keliu švęstu,
Vos-ne-vos pražast prietelingai drįstu.
Teip tavo šviesios raidžiai regi akys,
Teip esmu tamsus, apdujęs, apjaukęs,
Teip mes nelygūs, jei paveikslą trauksiu,
Kaip juodas purvas, sudėtas su auksu.*

"JMKK"

1858 06 13

Savo santykį su K. Kairiu taip apibūdinęs, A. Baranauskas atėjo į Varnių kunigų seminariją 1856 m. rudenį priešingai - vien su trijų žiemų Anykščių pradinėje mokykloje ir dvejų metų raštininkų Rumšiškėse mokslais - su dėstomąja rusų, vartojama lenkų ir draudžiama lietuvių kalbomis. Bet jis jau buvo apsišprendęs lietuvių kalbai. "Pašauktas Tavo balsu, stoju eilion draugystės", pasišovęs kalbėti prabočių - Utenių, Mindaugų ir Vytautų kalba, tvirtino jam vyresnis kolega Pranciškus Viksva.

Tą apsisprendimą A. Baranauskui įskiepijo sukilėlių dvasia Praniauskų šeimoje, patriotiškai puoselėjama Žemaičių poetės Karolinos Praniauskaitės. Romantinės baironiškos vienatvės ("atmesti žemės niekingas vilionės") ir talento bei kūrybos paskirties tautai - rašyti broliams ir kurti gimtąja kalba - nuostatos dialoge su K. Praniauskaite peraugo į romantinę poeto-pranašo ir kunigo viziją poetiniame dialoge su K. Kairiu.

Išliko devyni A. Baranausko eilėraščiai skirti K. Kairiui, pažymėti 1856 10 19, 1856 11 04, 1856 11 12, 1856 11 30, 1857 02 08, 1857 04 28, 1857 05 10, 1857 06 11 ir 1858 06 13 datomis, rašyti Varniuose. 1858-1861 m. jie abu studijavo Peterburgo dvasinėje akademijoje. Iš to dialogo nuotrupų galima pasekti kokia kryptimi vystėsi abiejų jaunuolių dvasinė raida, intelektas, patriotinis mentalitetas. Kaip gi neprisiminsi čia K. Kairio eiluoto laiško P. Viksvai "šiam klaiko čėse" eilučių. Pagyręs, "Kad myli Lietuvos gryną liežuvį", jis perspėja:

Negana sėti - reikia išarti

Ir nuo galvijų uždėti kartį.

Kunigo pašaukimo tema, susiliejęs su tautos keliavedžio misija (Bet koks mums žodis kelių parodys, / Koks keliavedys ves kelią ("Dainu dainelę"), aštriausiai materializuota buvo poemoje "Kelonė Petaburkan". Tame dialoge nuo pirmųjų eilėraščių, dedikuotų K. Kairiui, greta užmojo "Kad garsas Lietuvos būtų girdėtas toli", vis stipriau ryškėjo lietuvių kalbos tema. A. Baranauskas skatino bičiulį atsидėti poetinei kūrybai gimtąja kalba: "neblošk kanklių lietuviškų rūšiai, / Bo kas gi skambint teip, kaip Tu galėt / Ir Lietuvos natą teip lengvai įspėti" (1856 11 30). K. Kairio "lietuviškos kanklės" ypač darniai suskambo "Pasveikinime dienoj varduvų Tėvo" (1856 12 24) sodietiškais linkėjimais: "Gyvenk Tėve, ilgiausiai ant šios žemės šmota...".

A. Baranauskas susipažįsta su lietuvių bendrinės kalbos, sveitimo bei naujadarų klausimais, kuriuos kėlė S. Valiūnas (eil. "Rašančiam lietuvišką žodinį", išsp. L. Ivinskio Kalendoriuje 1851 m.), A. Kitkevičius bažnytinį himnų vertimų pastabose (1848), M. Akelaitis (Tekla wilenska, 1858) ir kt. Jis užgautas priekaištų lietuvių kalbai, esą joje maža abstrakčios leksikos:

Samprastė silpna, par tamsi, par jauna,

Žodžių dėl dūšios pajautos negauna (...)

Stambiam liežuvij užpainioklė tokia,

Kad reikšt nemoka, ką širdis suvokia.

(1856 11 12)

Nežinome aplinkybių ir tikslų, inspiravusių A. Baranausko 1857 m. rašinį "O mowie ludu Zmudzkiego i Litewskiego". Rašinyje jis išdėstė lietuvių bendrinės kalbos tyrimo tarmių palyginimo ir jos rinkimo pagrindus ir jų programą. Jis siūlė jau parapinėse mokyklose diegti "pastovias formas", įpareigoti klebonus apibendrinti kiekvienos parapijos, kiekvieno kaimo kalbą ir pastabas teikti lietuvių kalbos tyrinėtojams žodynui, gramatikai sudaryti.

1858 m. pavasarį A. Baranauskas užmezga ryšį su Varnių šviesuoliu kun. Ambraziejum Kašarausku. Prižadėjęs surašyti anykštėnų liaudies dainų gaidas, laužo galvą dėl paslapties, kaip išreikšti melodijose "tą graudulį ir ilgesį, kuris sudaro tikrąjį liaudies dainų grožį" (1858 03 14). Jo pažadui "teikti savo pastabų ir žinių apie lietuvių kalbą" K. Kairys pritaria ir išdėsto blaivių samprotavimų apie lietuvių bendrinę kalbą: "Lietuvių ir žemaičių kalbų skirtumas turi būtina užleisti vietą jų susivienijimui ir sukūrimui iš jų dviejų tiktai tarpinės kalbos. Kalbu apie literatūrinę kalbą (...) Nejmanomas dalykas, kad dvi broliškos, pasakyčiau, giminingos tarmės vystytųsi atskirais keliais; taip pat negalimas dalykas, kad viena iš jų viešpatautų ir kitą nurungtų, išstūmusi žemaičius arba lietuvius. Čia yra būtinas me-

dia via" (1858 05 31). A. Baranausko atsakymas nežinomas. Išliko 1858 06 13 data pažymėtas K. Kairio eilėraštis "Geražodis AB dienoj varduvų", prasidedantis žodžiais "Dienelė brėkšta", parašytas anykštėnų tarme ir virtęs plačiai prigijusia anykštėnų daina. Ta pačia savo vardadienio 1858 m. birželio 13 d. data pažymėtame eilėraštyje K. Kairiui poetas aukštino savo bičiulio filologinį įžvalgumą, vertinant lyginamosios indoeuropeistikos susidomėjimą lietuvių kalba, drąsų kritišką požiūrį į vokiečių ir rusų mokslininkų samprotavimus apie lietuvių kalbą.

Tu pasikėlęs padangėn iš karto,

Senobių darbus pažinai iš karto (...)

Drąsūs vokiečiai užpakalyj liko,

Šviesūs šlavėnai su Tavim nelygsta,

Išvydai kelmą, iš kur kalbos dygsta

Tikros teisybės rankiodamas grūdus,

Žmonėm parodai istorijos blūdus

Ir drąsiai šaknis neteisingas rauni,

Do drąsiau naujus mokslo žiedus krauni.

"JMKK"

Gretimos birželio 12 d. datos ir kitas A. Baranausko eilėraštis "Geražodis k. Antanui Valentui, mylasnykui lietuviškos kalbos dienoj vardinėj. Su padrašinimu, kad nepaturotų kai kurių gudų, šią kalbą niekinančių, ant ažuolo supuvusį stuobrį lyginančių, è kitas kalbas ant jaunus žalius naudingus alksnius ir beržus" leidžia spręsti apie jaunuolius pasiekusią neseniai išėjusią iš spaudos A. Schleicherio pirmąją mokslinę lietuvių kalbos gramatiką (Handbuch der litauischen Sprache. Bd. 1-2. Prag, 1856-1857). Vaikiniai sužinojo apie A. Schleicherio kalbų degradacijos teoriją, senas kalbas lyginusią su sutresusiais stuobriais, o naujas - su jaunais medeliais. "Mirštančios" lietuvių kalbos idėją sudariusios jo pagarsėjusios genealoginio medžio teorijos ("Stammbaumtheorie") pagrindą palaikė ir įžymūs to meto slavistai (A. Vostokovas). Vokiečių ir slavų lyginamosios kalbotyros mokslininkų teiginiai užgavo A. Baranausko, K. Kairio, A. Valento patriotines ambicijas, skatino polemizuoti, plėtė jų visuomeninį akiratį.

Iškyla klausimas, kas vokiečių kalbos nemokėjusius Varnių kunigų seminarijos klierikus supažindino su moksline knyga? Manytina, kad A. Kašarauskas, paraginęs A. Baranauską ir A. Valentą tyrinėti lietuvių kalbą ir tautosaką. Jis iš karto įžvelgė A. Baranausko talentą ir intelektą. Apie A. Schleicherio lietuvių kalbos gramatiką jis parašė straipsnyje žurnale "Pismo zbiorowe wilenskie" (1859), ten pat paminėjęs tarp kylančių lietuvių literatūros talentų A. Baranauską, K. Praniauskaitę, V. Zagurskį (Ažukalnį), mokslo vyrus - M. Valančių, S. Daukantą, O. Praniauskį, J. Račkauskį, A. Pabrėžą. "O jeigu pas mus anksčiau ir daugiau būtų pasirodę Strijkovskių, Daukantų, Narbutų, Kraševskių ar Donelaičių ir Baranauskų, galbūt romėnams ir jų broliams būtų tekę pasitraukti su savo veikalais" - retoriškai klausė A. Kašarauskas kitame straipsnyje tame pačiame žurnale 1862 m. Tai buvo pirmas viešas toks aukštas "Anykščių šilelio" autoriaus pripažinimas.

Filologiniai A. Baranausko ir K. Kairio svarstymai buvo žinomi ir jų bendraminčiams kolegoms (kone visi jie buvo 1863 m. sukilimo dalyviai). K. Kairio kurso draugas Dominykas Pėža, vėliau 1863 m. sukilėlis ir emigrantas, 1884 m. rašytame iš Belgijos laiške Cecilijai Kairytei, paliko labai reikšmingą liudijimą apie jos brolių: "Tas giesmininkas, kuris taip išmanė ne tik lietuvišką kalbą, ale ir širdis nusgandusių lietuvių, buvo didelis pravedėjas lietuviško liežuvio". D. Pėža, pasirėmęs A. Baranausko žodžiais "Kad aš nors dešimtą dalį išmanyčiau apie lietuvišką kalbą

kaip kunigas Kairys, būčiau spakinas". (D. Pežos laišką skaitė ir citavo M. Biržiška, 1905 m. apsilankęs pas Kairytės.) Cituotų žodžių prasmę ir išplečia nauja šviesa K. Kairiui patikėjo "Anykščių šilelio" nuorašo pirmajai kūrinių publikacijai faktas, o taip pat naujų prasmų įgyja ir visas A. Baranauskas ir K. Kairio poetinis lingvistinis dialogas.

Nors A. Baranauskas gyvai svarstė bendrinės kalbos klausimus, bet visus savo kūrinius rašė tarmiškai. Bendrinės kalbos ėmėsi tik pradėjęs dėstyti lietuvių kalbą Kauno kunigų seminarijoje. Bendrine kalba parengė "Anykščių šilelio" tekstą 1882 m. publikacijai ir surašė savo Giesmyną Seinuose, perredagavęs senąsias giesmes. Atiduodant spaudai pirmąjį savo kūrinių, A. Baranauskas buvo K. Kairio įtikintas tarmiškai parašytą kūrinių kitų tarmių skaitytojams pateikti literatūrine kalba. Parengti poemos literatūrinės kalbos tekstą jis patikėjo K. Kairiui.

K. Kairys labai atsargiai, išsaugodamas rimus, mėgino bendrinti akivaizdžią tarminę fonetiką, versdamas tarminius dvigarsius un = an, ou = au, ol = al, nenuosekliai išpainiodamas a, o, u vartoseną. Jau pirmosiose eilutėse atsirado Kalnų, pakalnes (ne: Kolnų, pakolnes), balto, galwą (bolto, golwu), aki, samanų, siurawo (oki, somanu, siurowo). Taisymai nebuvo nuoseklūs: greta paukszczej (poukszczej), palikta sioudžia, grioudžia, nesuvienodinta grait ir apikreiwes, danguj (dunguj) ir czilbuncziu, lulancziu. Nuoseklumo pristigta net toje pačioje eilutėje: wisa swietu (wisu swietu), isz sawa motiniszko sudo (isz sawo motiniszko sudo) ir t. t. Išlaikyta priesaginė lytis: kiauunė jodoja (rimuojama su ulioja), bet pataisytas rimas piktoji - Szwentoji. K. Kairys mėgino taisyti tarminę morfologinę formą: gida (gidžia), bet paliko medžian. Atsisakė tarminės archajinės leksikos: gailėsčiu pataisė gojlistą, skrudėlinu - skrudeliną, žalkticzios, žalktenės vietoj žalticizios, žaltenės. Nelietė žodžio Jekiba (Anupro Baranausko nuoraše Je kiba), nebent prasme, kurį poetas vėliau perrašė Jėg. Pataisytos rytietiškos konstrukcijos: pri eglu (prie eglėm), kožnakortą (kožno karto). Prielinksnis unt taisomas ant. Jo vartoseną su kilmininku paliekama (ant lauko; ant szakeliu; ant pemenu taka; ant žalos pievos). Vartoseną su galininku nenuosekli. Paliekamas galininkas priskridi ant lunu; Ant kuri žiurą, arba keičiama kilmininku: Galwą ant sawęs traukia, Egi lape ant uolos žąsiuką intskundus. Ieškodamas "pastovių formų" nosiniams garsams, K. Kairys rašė: ant, kən, kangi, žiurąnt, žąnsis, szwēnta, tąnkios ir t. t. Bendrinant neišvengta hi-

Klemensas Kairys ir Antanas Baranauskas 1858 m.

pernormalizmų: gražej (grožej), skajoms (skujoms), tratina (trotina), taka-saka (toko-soko), o taip pat paprasčiausių kalbos riktų pavz. grudas (gruodas) ar korektūros klaidų: kitociu (kitokiu) ir t. t.

1861 m. Kalendoriuje išspausdintame poemos tęsinyje, o taip pat ten pat paskelbtoje poemoje "Dievo rykštė ir malonė" A. Baranauskas nebetaisė tarminės raiškos, neabejotinai Peterburgo dvasinės akademijos dėstytojo akademiko Antono Schiefnerio patartas. A. Schiefneris, Peterburgo Mokslo akademijos Indoeuropeistinės komisijos narys, plačiai organizavęs baltistikos tyrinėjimus, suvedė A. Baranauską su A. Schleicheriu. A. Schleicheris ypač vertino aukštaičių tarmes. Jau 1860 m. siuntinėjo A. Schleicheriui A. Baranausko gimtosios tarmės ir poetinių kūrinių tekstus. 1860 m. A. Baranauskas buvo nurašęs A. Schleicheriui tarmiškai ir "Anykščių šilelį". Tarminį "Anykščių šilelio" pirmosios pusės tekstą, atstatęs kolnų, pakolnes, bolto, louko ir t. t., o taip pat atsisakęs hipernormalizmo ir ištaisęs korektūros klaidas, jis nusiuntė Leopoldo Geitlerio publikacijai Prahon.

Beje, Lietuvių literatūros ir tautosakos rankraštyne yra dar vienas to laikotarpio "Anykščių šilelio" nuorašas, tiksliau poemos fragmentas. Jį galima būtų priskirti poeto jauniausiajam broliui Anuprui Baranauskui, tada Panevėžio gimnazijos mokiniui. Lyginant su K. Kairio nuorašu, jame nedaug bendrinės kalbos lyčių, organiškesnė tarminė raiška. Nuorašas neabejotinai rėmėsi poeto autografu, jame yra diakritinių ženklų, jis yra be hipernormalizmo ir korektūros klaidų. Tik identifikavus K. Kairio nuorašą, paaiškėjo, kad L. Ivinskis poemos kalbos netaisė, kaip lig šiol buvo manyta ir teigiama. K. Kairio nuorašo istorija yra ir "Anykščių šilelio" publikacijos istorija.

Anykščių Šilėlis

Kitičij, ketimouli, perkallines nuplėkė,
 Kas jusn gražėj serubimėj "lėkė"?
 Kur toj pyktėbe jusn pasidėjo,
 Kur ramus jusn uždėmas nuo wejo,
 Kaj baltė miszko lapidėj sztamėjo
 Ir senos puszis siurawo braszkejo?
 Kur jusn paukszozų, pauksztėjų, pauksztėtes,
 Katru szitbuszėnu tejp ramu ktansites?
 Kur jusn žuweis, giwulų, žiwerėjų?
 Kur žiworiu tauzų, uotų ir urwėjų?
 Wisa prapuwė, lėkė ant lauko pliko
 Kolos puszeles apikrejuos lėkė.
 Skajoms, szakeloms ir sziszhoroms nukėtoke
 Kejuna saule niemaudingų ptokų,
 Ant kūrė žiuraf tejp ne ramu regis,
 Lig tartum ramas oujiris, nudėgis,
 Lig kokis miesto iszgrawoms pastine
 Lig kokis rajsto apswitus kimsine.

#

Niszekan budawo cėri: toj net aki weria
 Wat tejp duszė linksmėnu ir wė szirdes fweria,
 Kwad net szirdėjų apwatus, ne kurtu dumojų:
 Ar miszki asz ore stowjė, a dangų, ar rojų?
 Kur lėk žiurė, wis gražu žolė, lėkna grina,
 Kur lėk uotų, wis mieta: giria nosi trina

LIUDIŠKIŲ KAIRIŲ ŠEIMOS PASLAPTIS

Anelė KAIRYTĖ-BAJORIENĖ

Mano prisiminime Liudiškių Kairys jau buvo miręs. Visus reikalus tvarkė jo žmona Kairienė. Jai padėjo suaugusios dukros. Vienintelis sūnus Klemensas gyveno Kaune. Kairių šeima gyveno pasiturinčiai, savo lėšomis išmoksino sūnų Klemensą ir paremdavo jo draugą Baranauską Antaną. Dukterį Ceciliją mokė rašto, kulinarijos ir "gražių manierų", žodžiu, to, kas tais laikais būdavo madinga dvoro panytėms. Cecilija buvo puiki kulinarė, skaniai pagamindavo maistą, ruošdavo arbatėles broliui ir jo svečiams. Be to, ji skaitydavo laiškus, rašydavo atsakymus ir pati plačiai susirašinėdavo. Viena Kairiūtė - Katriutė - buvo paralyžuota ir ilgus metus gulėjo susuktais pirštais. Ji galėjo sėdėti, tik iš visų pusių paremta pagalvėmis. Nepaisant to, kad pirštai buvo ligos susukti, Katriutė dirbo labai smulkias gėlytes, lipdė įvairias dėzeles, vainikėlius. Dažnai ją lankydavau, nunešdavau jai popierėlių, blizgučių nuo saldinių ir vyšnių smalos. Kairiūčios buvo netekėjusios, taip turbūt norėjo jos pačios ir tėvai. Vieną tik dukterį tėvai buvo išleidę už Grimašausko Anykščių miestelį. Grimašauskienė išaugino vieną sūnų ir kelias dukras. Sūnų išleido į kunigus, dukteris leido vienuolynan. Viena duktė taip ir paliko Romos vienuolyne. Antrąją tėvai suruošę irgi išleido į Romą, bet toji nepasiekė Romos, kelyje išteko už anykštiečio Jaselio. Jų vaikai - du broliai siuvėjai gyvena Anykščiuose lig šiolei.

Motinai mirus, Liudiškių Kairiūčios pasikvietė "gaspadorių", rimtą vyriškį Jucių, kuriam pažadėjo palikti ūkį, jeigu jis nesives. Jucius šeiminkavo ir nevedė, kol išmirė Kairiūčios. Po to jis vedė Užupių Šaltanyčią, kuri užaugino dukterį. Duktė paveldėjo Liudiškių Kairių ūkį.

Kunigas Klemensas, išvežtas už Uralo, žuvo. Taigi Liudiškėse nebeliko Kairių, tartum jų ir nebuvo. Niekas nepamini Klemenso, kuris nemažai pasidarbavo, keldamas mūsų liaudies sąmonės lygį spaudos draudimo laikais, dėl ko ir buvo išvežtas ir žuvo kankinio mirtimi.

Liudiškių Kairiai išnyko. Ir tik artimi giminės juos pamini, dainuoja Klemenso Kairio sudėtas dainas, kurių mažai beužsiliko. Nuolatinės žandarų kratos, areštai privertė Klemenso rankraščius deginti. Liko liaudies dainuojama dainelė "Dienelėi brėkštant". Klemensas Kairys buvo, kaip sako, devynių gabumų žmogus. Jis rašė, eiliavo, kūrė melodijas, piešė spalvingus paveikslus, peizažus. O labiausiai rūpinosi lietuvių kalbos tobulinimu, rašyba. Cecilija, jo sesuo, pasakodavo, kad Klemensas patardavo ir padėdavo A. Baranauskui. Abu ilgas valandas praleisdavo dainuodami ir deklamuodami.

Be šių gabumų, Klemensas turėjo aiškiaregystės polinkį. Kaip pasakojo mūsų mamutė Juozapota Kairienė, Klemensas numatęs ir savo likimą. Cecilija kartą nugirdo Klemenso ir A. Baranausko pasikalbėjimą:

- Ko tu bėdoji? - sako Klemensas Baranauskui, - tu baigsi

Klemenso Kairio tėvai

mokslus, būsi didelis žmogus, o mane išveš ir numirsiu.

Cecilija žinojo, kad Klemensas aiškiaregys ir todėl, atėjusi pas savo pusbrolių Feliksą Kairį, skundėsi ir verkė. Liudiškių Kairių šeimoje aiškiaregystė buvo priprastas reiškinys. Vaikai nieko negalėdavo nuslėpti, nes žinojo, kad motina viską žino. Kairienė atidengdavo bet kokią dukterų paslaptį, matydavo ir kitų ateitį, tik neskelbdavo, niekam apie tai nesakydavo. Neva tai klebonas uždraudęs apie tai kalbėti. Kaip sakė mūsų mamutė, kad ir Katriutė, ir Grimašauskienė - Kairiūčios buvusios aiškiaregės. Tai patvirtina kai kurie faktai. Katriutė numatė mano sesers Rozalijos ateitį, kuri ir dabar pildosi. Grimašauskienė pasakė mirties dieną nepažįstamai, sveikai mergaitei. Ji matė ir savo dukters, kurią leido į vienuolyną, melą. Dėl to motina pasiuntė žmogų, kuris turėjo liepti dukrai grįžti atgal, bet dukra kelionėje išteko. Motina visa tai numatė ir labai išgyveno.

Nors panašūs faktai Kairių šeimoje ir buvo slepiami, bet pasitvirtindavo kasdieną, ypač spaudos draudimo metu, kai jų namuose būdavo daromos kratos. Motina iš karto perspėdavo dukras: Aptvarkykite palėpes, - šiandien bus "svečių".

O tą dieną, kai žuvo Sibire sūnus Klemensas, motina visą dieną, užsidedusi žvakes, meldė savo kambaryje. Vakare Cecilija atnešė jai žinią-telegramą, raštelį, pranešimą apie sūnaus mirtį. Motina net nepasisukusi pasakė: "Aš viską žinau, mačiau, - nereikia man to popierėlio".

Šiandien jau retai kada beprisimenamas vyskupas Antanas Karosas gimtajame Anykščių krašte, jau gerokai primiršta ši šviesi asmenybė, minėtina tarp didžiųjų, daug mūsų kultūrai, visuomenei nusipelnusių anykštėnų vardų.

Antanas Karosas gimė prieš 140 metų, vasario 26 d. Vėjeliškių kaime. Apie jo gyvenimą ir veiklą vaizdžiai ir įtaigiai rašė Juozas Tumas-Vaižgantas 1932 m. paskelbtame straipsnyje "Kun. Antano Karoso 25 m. vyskupavimui". Perspausdindami tą prieš daugiau kaip pusę amžiaus parašytą publikaciją, manome, kad "Anykščių" skaitytojams Juozo Tumo-Vaižganto nuoširdus, įkvėptas žodis labiausiai galės priartinti laiko nutolintą Antano Karoso asmenybę, priminti jo veiklą. Tik pernai sulaukėme išsamesnės, jau visą vyskupo Antano Karoso gyvenimą ir veiklą aptariančios studijos - Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų Teologijos fakultete Jordano Kazlausko apginto bakalauro darbo "Vyskupo A. Karoso asmenybė ir ganytojavimo bruožai". Vienas šios studijos egzempliorius pateko ir į A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinį muziejų, bet jo publikacijai prireiktų nemažai mūsų leidinio puslapių...

Vyskupas Antanas Karosas, patyręs karo ir pokario metų negandas, 1947 m. birželio 29 d. atšventęs 40 metų ganytojavimo jubiliejų, mirė tų pačių metų liepos 7 dieną. Palaidotas šv. Onos koplyčios kriptoje šv. Mykolo arkangelo bažnyčioje Marijampolėje.

Kun. ANTANO KAROSO 25 m. vyskupavimui

Juozas TUMAS - VAIŽGANTAS

Jo Prakilnybė Vilkiškio vyskupijos Ganytojas Antanas Karosas 1922 m. birželio mėn. 16 d. suėjo 25 metus, kaip buvo konsekruotas Doritėjos vyskupu in.p.inf. ir paskirtas Lucko - Žitomieriaus vyskupo Nedzialkovskio sufraganu. Vadinas, sulaukėme nepaprasto Jubiliejaus: kuris čia kunigas tiek ilgai išvyskupauja! O laikraštyje matome paskelbtą parapijos lankymo maršrutą: Šakiai - Sudergas VI. 11-16 d. Šios mįslės įspėtų teko nuvažiuoti į patį visų gerbiamąjį Jubiliatą Vilkiškin.

Vyskupijos Ordinaro gyvenama kurijoje drauge su trimis jos nariais gražiuose ir erdviuose buvusio dvaro rūmuose dviem aukštais. Turima čia pat ir koplytėlė šv. Mišioms laikyti. Ganytojo

čia gyvenama kukliai ankštuose kambariukuose, apsikrovusio žurnalais ir kitokia literatūra. Pasi-vaikščioti platus takas per sodą į puikų liepyną gale; bet išmindžiotas siaurai - to vieno vaikščio-tojo. Lengva spėti, kad čia tevaikščiojama vieni-šo.

Ten aš ir aptikau Ganytoją po popietinio poil-sio su visu glėbiu žurnalų. Atsiminiau ir kitą jo būstinę, kur sode matės to vieno žmogaus iš-mindžiotas takelis. Vadinas, Ganytojo tebesama tokio pat vienišo, galvotojo sau pačiam. Ar gal-votojo "publicistiškai", skaitytojo dienos naujie-nų laikui sugaišti? Ne. Ekscelencijos vyskupo An-tano skaitoma reikalui, reaguojama į nuotykius, turima savo nuomonė ir "politika", tik jie parei-

kiama galutiniu sprendimu administracijos reikaluose, ne tuščiu ginču. Bet kai pareiškama, tai pastoviai, neatšaukiamai. Ganytojas Karosas tebeturi savo nuomonę, susidarytą blaiviu, praktišku protu ir gryna sąžine.

- Kaipgi čia dabar pasidarė, Jo Mylista: mes rengiamės jubiliejų minėti, deputacijas siųsti, o tą dieną būsite Suderge?

Į mano paklausą atsakė ramiai, bet ir abejingai:

- O kad tų "jubiliejų" bene per daug. Šiais sunkiais metais lyg ir nepriderėtų puotauti. O publicistiškai vis tiek pamatys tai, kas iš manęs buvo viešajam dalykui; kunigai pasimels tą dieną bažnyčiose, tai ir pakaks.

Sunku buvo nesutikti su ta laiko nuotaika ir nepagerbti Bažnyčios didžiūno kuklumo. Vis dėlto palikti toks retas atsitikimas jo nepažymėjus būtų nepatogu ir istorijai skriauda. Manau, kad bent altorius Vilkaviškio Seminarijos bažnyčioje būtų dedikuotas ilgam vyskupo Antano ganytojavimui atminti. Jei tai įvyktų, sumokėsiu savo dalį 50 litų. Tai dvasiškių dalykas prie savo maldos tą dieną pridėti ir auką; ne tos vienos Vilkaviškio vyskupijos dvasiškių, bet ir kitų, kilusių iš buv. Žemaičių vyskupijos, kuriai Jubilatas gražiąją pusę savo amžiaus pratarnavo ir paliko vien ramius, malonius atminimus. Jei iškils kitas projektas, pri tarsiu ir kitam.

Visuomenei dera atsiminti Ganytojo - Jubilato asmuo, kaip jis pasireiškė pirma ir paskui.

Man teko dėliai vyskupo Antano platėliau rašyti apie lietuvių-lenkų santykius, kurie 1910 m. teko reguliuoti, apsiėmus valdyti Seinų vyskupiją, susidėjusią anuomet iš lietuvių ir mozūrų, iš Suvalkų ir Lomžos gubernijų. Sk. "Vilties" 1910 m. 70-71 nr. "Seinų Vyskupo Antano II ingresas", kur man teko atstovauti "Vilties" redakciją. Lai kams pakitėjus, dabar kitokių žinelių duosiu.

Vyskupas Antanas Karosas yra gimęs 1856 metais vasario 26 d. Vėjeliškių vienasėdyje, ties pat Anykščiais iš karališkių, laisvųjų tėvų. Vėjeliškiai - dvejetas valakų geros žemės; tėvai tad buvo kaimiškai pasiturį; vis dėlto jų gabius, mokslus vaikus, tris sūnus: Antaną - teologą, Kazimierą - mediką ir Klemensą - susisiekiimo inžinierių, - padarė du motinos broliai: Nikodemas ir Tadas Meškauskiai, Vilniaus vyskupijos kunigai. Buvo ir trečias geras Karosų prietelius kaimynas - Skiemonių filijalistas iš suvalkiečių kilęs, bet Varnių seminariją išėjęs kun. Katilius, paskui nukeltas į Joniškio Rudiškius. Puikaus geraširdžio bū-

ta to kun. Katiliaus. Jis mėgo gabius ir nepaprastai dorus Karosiokus gimnazistus, o paskui studentus ir atostogų metu juos kviesdavo pas jį pagyventų. Karosiokai mielai naudodavos to savo prieteliaus vaišingumu ir buvo dažni svečiai Rudiškiuose. Kun. Katilius be viso to nieko nepadėjo eiti mokslus, kaip kiti manė.

Mokslus Karosiokai ėjo Šiaulių gimnazijoje. Antaniukas iš pat pradžių pasirodė nepaprastai gabus ir tuojau pagavo visų pedagogų širdis. Sako, kad visi luošieji, kreivanugariai esą nepaprastų gabumų, gyvo proto ir plačių aspiracijų. Be viso ko, Antaniukas buvo nepaprastas piešėjas. Tiek nepaprastas, kad lankant Lietuvos mokyklas ministeriui Tolstojui su Vilniaus mokslo apygardos globėju Siergijevskiu, Šiaulių direktorius Firsovas, šiuo tuo vizitatoriams pasigirdamas, pirmiausia parodė trečios klasės Antano Karoso piešinius. Aukšti lankytojai buvę sužavėti. Ministeris šūktelėjęs:

- Paskirkite jam stipendiją!

Ruskintojas Siergijevskis ir čia neiškentęs:

- A kakovo on vieroispoviedanija?

- Katalikas, - jam atsakę.

- Eto ničevo, - nuraminęs "zapadniką" ministeris.

Deja, Antaniukas tą stipendiją vienerius metus teėmęs; paskui ją nusukę, o kad būtų palikę, gal būtų išsiauklėję talentingą menininką. Dabar A. Karosas piešti liovės ir tik seminarijoje griebdavęsis "pritaikomojo meno", kai draugai paprašydavo vinjetėmis iliustruoti jų diplomus. Kalbama, kad A. Karosas neiškentęs nepailiustravęs ir savo magistro disertacijos, bet tai netiesa.

1875 m. išėjęs šešias klases, A. Karosas ūmai nusprendė tapti kunigu ir pakilo važiuoti į Žemaičių kunigų seminariją Kaune. Gimnazijos vyriausybė, papratusi matyti Karosą rimtą ir gabų mokslininką, sujudo subruzdą stabdyti ir prašyti, kad "nelaidotų" savo talentų. Nieko nepadėjo; Antanas atsidūrė seminarijoje, kur mokytojavo anykštėnai kunigai: Antanas Baranauskas ir Antanas Pavilonis, tai žinojo ir trečiojo Antano anykštėno kvalifikacijas ir jį nekvotę priėmė tiesiai į antrą kursą, o išėjus visus keturius, 1879 m. buvo pasiųstas į Petrapilio kunigų akademiją.

Anykštėnai kunigai buvo susipratę lietuviai kultūrininkai; moksliskai ar romantiškai domėjos savųjų tautos dalykų. Tad ir A. Karosas, baigdamas mokslus, savo disertacijai pasirinko temą apie Biblijos vertimus į lenkų ir lietuvių kalbą. Apgynęs disertaciją, gavo šv. Teologijos Magistro laipsnį cum eximia laude, su aukštu pažymėjimu ir įsišventė

kunigu. Tai buvo 1883 m.

1884 metais prof. A.Baranauskas buvo konsekruotas vyskupu, išėjo sufragantui vyskupui Paliulioniui, o savo dėstomąją Homiletiką su lietuvių kalba pavedė jaunam lietuvių kalbos mokovui, nors ne specialistui, kun.A.Karosui. Jis dėstė lietuvių kalbą dvejus metus. 1885 m. vyskupas Paliulionis pasiėmė prof. A.Karosą savo kanclerium, nes tas pareigas ėjęs kun. Kazys Jaunius būdavęs pernelyg išsiblaškęs ir visai ne kanceliarijos žmogus: bylas nutęsdavęs ar net pamesdavęs kur tarp popierių. Vyskupas Mečislovas P. tad juodu sukeitė, kun. K.Jauniui pavesdamas dėstyti lietuvių kalbą ir moralinę teologiją, o kun. A.Karosui sekretoriauti. Ir sekretoriavo jis nepaprastu sugebėjimu daug metų.

Laikai buvo žiaurūs. Rusų valdžia siuto nutautindama ir nukatalikindama Lietuvą. Vyskupas Mečislovas - Leonardas Paliulionis su savo sekretorium kun. A.Karosu herojiškai laikė. Buvo ištikimi valdžiai (reikia gi, kad kas tvarkytų), bet nė viename katalikiškame principu nenusileido. Apie sekretoriaus kun. A.Karoso sugebėjimą Maskolių valdžiai atsakinėti pats vyskupijos Ordinaras Paliulionis dideliu pasigerėjimu papasakodavo kuniigams ir nekuniigams katalikams. Girdi:

- Jūs visai nenumanote, kiek rimtas ir brendęs diplomatas tasai mano sekretorius santykiuose su maskoliais ir koks gilus kanonų ir teologijos žinovas santykiuose su Šv.Sostu. Jo rašomieji raštai aukščiau kritikos.

Vysk. Paliulionis buvo maskoliams nenuolaidus, net duodavo jiems admonicijas, bet tokia forma, kad prie nieko negalėjo prikibti. Kaip pirmiau, kun. Ed.Barauskis, taip paskiau kun. A.Karosas buvo gana teisingai pravardžiuojami Žemaičių "Bismarkais".

Draudžiamuoju laiku savo ganytojo pavedamas, kun. A.Karosas esąs parašęs vieną kitą laišką, taikomą katalikams, ir tarpininkaujant knygnešiams, Tilžėje paskelbęs. Bet nei vardų, nei egzempliorių nebežinome.

Spaudai išsilaisvinus, ganytojo pavedamas, kun. A.Karosas yra parašęs brošiūrą: "Trumpas pamokymas apie Nekaltąjį Prasidėjimą Švenčiausios Panelės iš priežasties 50 metų jubiliejaus apgarsinimo tos tikėjimo tiesos", 1904 m. pas Zavadskį Vilniuje, 40 p.

1906 m. ėmė leisti, pasiėmęs atsakomojo rektorius pareigas, "Nedėldienio Skaitymus", tačiau straipsnių ten nėra buvę.

Kitų vysk. A.Karoso rašto darbų mes nenuma-

nome, o ką kiti pasakoja, pasirodė klaidinga.

Prof. K.Jaunių iškėlus į Mogyliavo vyskupiją ar ne 1891 m., kun. A.Karosas jo dėstytąją moralinę teologiją ir kanonus (du objektu) apsiėmė dėstyti, nepaliaudamas sekretoriauti. O seminarijos rektoriui Justinui Dovydaičiui mirus, gavo pasiimti Rektorius pareigas, vicerektorius pareigas einant vysk. Paliulionio patikimajam sulenkėjusiam latgaliečiui kan.Pr.Krištijonui.

Tai skurdžiausias prof. A.Karoso gyvenimo laikotarpis. Įstaigos viršininkas jis buvo tik oficialiai, o auklėjimą vedė iki gyvo kaulo visiems pakyrėjęs savo tendencija lenkinti susipratusius lietuvius Krikščionas. Vysk. Paliulionis tą vieną tepalaikė; manė, kaip ir v. Baranauskas, katalikų Bažnyčiai patarnausią, pasiduodami lenkų kultūrai. Rektorius Karosas buvo legalizmo dvasioje išauklėtas Baranausko; tai apie bet kurį prieštaravimą savo viršininko valiai negalėjo būti nė kalbos. Bet pats kankinos, matydamas auklėtinius kankinamus moraliai, ir iš šalies stengė vysk. Paliulionį paveikti.

Tačiau kai kada pareikšdavo stačią savo valią. Pav., kai Krištijonas užsimetė atleisti gyvą ir gabų auklėtinį F.K., rektorius griežtai nesutiko, pareikšdamas:

- F.K. yra patikimas ir bus griežtas vykintojas įsakymų.

Neapsiriko: iš F.K. Bažnyčia ir tėvynė turi daug gera.

1907 m. birželio 16 d. rektorius A.Karosas buvo konsekruotas vyskupu ir paskirtas sufragantu į Žitomierių. Ten ganytojas garsusis literatas vysk. Niedzialkauskis, savo humoristiniame "Testamente" paliudijęs savo sufragano tylumą. Iš to laiko mes nieko nežinome.

1910 m. balandžio 7 d. sufraganas Antanas Karosas buvo šv. Tėvo pakeltas Seinų vyskupijos Ordinaru ir į sostą įžengė birželio 29 d. Jam valdant mišrią vyskupiją, daug kas pakitėjo lietuvių puosėn, bet didele kaina, dideliu įkyrėjimu. Šis tarpas tektų skyrium aprašyti, kaipo martyrium, kol buvo pakeltas 1926 m. balandžio 5 d. naujai sudarytos Vilkaviškio vyskupijos Ordinaru ir į sostą įžengė birželio 20 d.

Eina 77 metus amžiaus, nelaikydamas tai sau nuopelnu.

- Taip Dievas lėmė - ilgai gyventi.

Tebėra kuo geriausios sveikatos, kuo skaisčiausios atminties ir kuo praktiškiausio nusimanymo: tebėra "Bismarkas" ir duok Dieve tokių kuo daugiausia, nes laikai vėl darosi painūs...

1932 m.

Septintajame "Anykščių" numeryje skaitytojams pristatėme rašytojos Liudvikos Didžiulienės-Žmonos ir knygnešio, Sibiro tremtinio Stanislovo Didžiulio anūkę - priverstinę emigrantę, rašytoją, kultūros veikėją Haliną Didžiulytę-Mošinskienę, pasakojome apie jos dovaną anykštėnams - muziejų pasiekusią biblioteką, laiškus, rankraščius, spausdinome jos atsiminimus.

Halina Mošinskienė gimė 1911 m. vasario 19 dieną. Sveikindami gerbiama ir mielą Jubiliatę garbingos sukakties proga ir linkėdami Jai sveikatos, gerų, šviesių Dievo palaimos dienų ir metų, pateikiame keletą ištraukų iš Halinos Mošinskienės straipsnių, rašytų "Mūsų Lietuvai", "Tėviškės Žiburiams" bei kitiems išeivijos lietuvių leidiniams. Ši taurios knygnešės ainės publicistika liudija autorės meilę Lietuvai, ištikimybę mūsų tautos šviesuomenės idealams, lietuvių inteligentijos pašaukimui.

KAD AMŽIAIS ŽYDĖTŲ LIETUVA, KAIP LELIJA BALTA...

Halina DIDŽIULYTĖ-MOŠINSKIENĖ

TOLI NUO TĖVYNĖS

Plačiai išsiskleidę Lietuvos lygumomis liūliavo pasėlių laukai, mirkčiojo rugiagėlių akutės, pasitikdamos ankstyvą vasaros spindulį. Vyturys nenuilstamai virpino erdvę krištoline malda, kylančia į mėlynas tolumas. Miškai ošė savo nesibaigiančią sakmę, gėlių aromatai svaigino, dūzgė bitės dobiliukuose, o šaltinių vanduo tiesė kiekvienam gaivinančią taurę. Rodėsi, žemėje buvo vis ta pati besikartojanti, puošni vasara, liepos mėnesio 1944 metų.

Ramiai sroveno Lietuvos upės savo amžinoje tėkmėje, tik nepamiršus buvo Lietuvos žmogus. Karas siautėjo. Vis arčiau dunantys sviedinių sprogimai, naktiniai priešo lėktuvų pavojai, pakibusios lempos, kaip mirties ugninės akys godžiai ieškančios aukų, kėlė nerimą užgrūdintoj lietuvių širdy.

Frontas artėjo. Tuo pačiu nusigręžė rūpestingas žvilgsnis nuo plačių vasarųjų, nusigręžė nuo žemės ir sustingo savyje, o širdies balsas vis stipriau kuždėjo: "Bėgti... bėgti..."

Kur bėgti? Kas laukia svetur? Ką veiksi tenai? Tai buvo antraeiliai klausimai. Baisu buvo matyti artėjančią mirtį ir todėl kiekvienas stengėsi gelbėti savo ir savo artimųjų gyvybę. Rodėsi, svetur traukiantis rasi užuovėją. Ir taip, užtvino vasaros saulėj pasikendę vieškeliai, keliai ir takeliai vežimais, dviračiais, pėsčiais, apsikrovusiais kas kokia manta. Traukinių stotys buvo sausakimšos žmonių. Visi traukė į Vakarus, nes tik ten horizonte blykčiojo blankus laisvės žiburėlis. Tuo tarpu Rytuose švininis slibinas tiesė savo riestus nagus, nešdamas visišką nevilį.

Tūkstančių tūkstančiai nusigręžė nuo savo gimtosios žemės. Visa, kas buvo brangu, sukurta tėvų ir protėvių, kur buvo atiduota geriausios jėgos, viskas ėmė tolti, ir žmonės sustingusiomis širdimis ėjo nesąmoningai palinkę, net užmiršę tarti paskutinį "sudiev".

Išklydo ir tebeklaidžioja šiandieną. Jau dvylika metų klaidžioja, sustodami tai vienur, tai kitur. Nors kišenėje doleris skamba auksu, nors akis stebina dangoraižių prabanga, nors palangėje

šlama tropikų palmė, vienok širdy negėsta ilgesys tos skambančios vasaros, kuria spindėjo Lietuvos laukai liepos mėnesį.

1956.VII.3

BAISUSIS BIRŽELIS

Lietuvi! Birželis atėjo. Birželis tapo Lietuvių Tautos didžiųjų nelaimių simbolis - neteisybės ir mirties šiurpulių mėnuo! Birželis lietuvių tautai - gilaus liūdesio ir susikaupimo valanda. Kur bebūtum! Kokias vardines bešvestum - lietuvi, atmink, kad birželio 13 ir 20 d. yra Tavo tautos gedulo diena. Tą savaitę Lietuva liko Apvaizdos pamiršta. Ar suprasi, ką reiškia, kai lieki mirčiai nuteistas?

Ne, aišku, ne! Nes dar esi gyvas. Bet Tavo vietoje išaugo tūkstančiai, o gal net milijonai kapų, nes jie išdrįso pasipriešinti ir prisimti bausmę!

Lietuva! Kaip sunku įtikėti, kad jau 25 metai, kai baisūs pančiai surakino Tavo darbščias rankas, užgniaužė Tavo skambias dainas, sutrypė Tavo tylas maldas! 22 metai laisvės vis sunkiau beatsveria 25 metus vergijos. Tačiau lietuvis liko gyvas, ir skriauda kas kartą vis daugiau degina jo širdies atvirą žaizdą.

Baisusis lietuvių tautos genocidas kaip didžiausias nusikaltimas neišnyks iš istorijos lapų. Tai kas, kad imperialistinis rusų komunizmas šiandieną Lietuvoje išskilmingai švenčia 25 metų užgrobimo sukaktį. Tai yra kruvino slibino puota, kurioje pavergtieji grasinimais verčiami himnais ir šokiais garbinti savo BUDELĮ!

Tai kas, kad rusai šiandieną, puošdamiesi vainikų vainikais, ordinais ir "žvaigždėmis", "sputnikais" ir "laikomis", giriasi pasiekę žvaigždynus! Teprabyla tie kryžiai, kurie laukinėmis gėlėmis išsiskleidžia ant nežinomų kapų didvyrių, žuvusių už laisvę. Tais kapais nusėta ne tik Lietuvos žemė, bet visas Sibiras, nuo Uralo iki Vladivostoko. Apie juos neužsimena budelis, bet mes esame jo darbų liudininkai ir šauksmą mūsų turi išgirsti pasaulis. Gana vergijos - mes trokštame laisvės!

Lietuvių tauta, genocido paliesta, iki 1955 m. "Lietuvių Enciklopedijos" duomenimis neteko apie 800000 aukų. Tai yra ketvir-

ta dalis lietuvių tautos. Tačiau ir dabar genocidas nesibaigia. Jis vykdomas kitu būdu. Jaunimas išvežamas darbams į Kazachstaną, baigusieji aukštuosius mokslus skiriami dirbti į Rusijos gilumas, ten sukuria mišrias šeimas. Grįžusieji iš Sibiro tremties negauna darbo Lietuvoje ir turi grįžti atgal, nuolat persekiojama bažnyčia, kad pavergtų žmogų dvasiškai, jį pavergtų savo tikslams...

1965.V.27

MOTINOS ŠIRDIS

... Šiais laikais lietuviui motinai tenka išgyventi tikrąją Kalvariją. Jos širdis yra septyniais kalavijais perverta, nes ji kenčia pirmiausia kaip dukterė dėl savo Motinos Tėvynės, tokiais sunkiais vergijos pančiais sukaustytos. Ji kenčia dėl savo vaikų, kurie neša okupanto baudžiavą, ir dėl tų, kurie svetur iškelia grumiasi su gyvenimo audromis. Jos širdis alpsta, kai ji mato ateistų išniekintas Dievo Motinos šventoves, kur ji buvo krikštyta ir kur krikštijo savo vaikus... Jos veide sustingsta skausmas, kai jį mato savo vaikus, pardavusius savo sąžinę už geresnį duonos kąsnį... Jos akis aptemdo siaubas, kai ji atpažįsta nužudytame partizane savo sūnų, ir tada, rodos, jos širdis suskils iš skausmo ir pavirs į dulkes... Bet didžiausią skausmą jai neša septintasis kalavijus, kai ji mato savo vaikus išsižadėjusius savo prigimtos kalbos, paveldėtų papročių, savos Tėvynės. Tas skausmas sulenkia be laiko jos pečius, išvagoja švelnų veidą, šerkšnas nugula ant jos galvos...

1963.V.19

SAKALŲ SKRYDĮ TĘSIANT

Darius ir Girėnas žuvo Soldino miškuose vokiečių patrulių pašauti, vėliau buvo nuslėpta diplomatinė valstybių santakoje kaltieji. Vokietija priklausė nuo Lietuvos aruodo, tai ir "sumaisė kortas". O lietuvius, kaip ir visada buvęs Donelaičio būras - patikėjo! Taip ir toliau sekame Dariaus ir Girėno testamento žodžius - tylėdami, kuklūs, kol netekome Lietuvos.

Ką mes - lietuviai išeiviai - galime duoti Lietuvai beginkliai? Mes nesame piratų tauta, kaip Palestinos ir Egipto ar Ugandos piratai! Visiems aišku, kad šita "pirotaria" yra Maskvos remiama. Maskvos! Tos pačios Maskvos, kurios letenos gniuždo ir mūsų Lietuvą! Kodėl Maskvos? Nes jį dabar yra didžioji Socialistinė imperija. Bet mes, lietuviai, nepriklausome jai. Ir niekad nepriklausysime!

Dariaus ir Girėno laimėjimai yra laisvos Lietuvos Respublikos laimėjimai! Jų skrydis buvo Lietuvos laisvės simbolis.

1976.VII.18

KOL LIETUVA NEBUS LAISVA

*"Oi, saugokite širdį, jaunos lietuvaitės,
Nes teks jums nešioti laurų vainikus;
Vienas blogas žodis į širdį įkritęs
Sužlugdys nekalčiausius sapnus."*

Vytautas

Kazachstanas, 1955.II.16*

30 metų nudundėjo, nubildėjo praeitin, kai šiuos žodžius rašė jaunuolis, lietuvis tremtinys iš Kazachstano. Kur jis dabar? Ir ką mes nuveikėme savo Tėvynei Lietuvai? Kuo mes, patogiausi įsikūrę "amžinos vasaros" - Brazilijos kontinente, pagelbėjome Sibiro tremtiniais? Ar daug kas jūsų turėjo rankoje knygą: "Nelaisvėje gimęs Kūdikis - An Infant Bozn ir Bondage, Sibiras, 1955, vasario 16. Kazachstano lagerių lietuvių kalinių mintys Vasario 16-tajai." /Lietuvių ir anglų kalba paruoštas, labai rūpestingai išleistas leidinys Lietuvių Katalikų Bendruomenės JAV, Brooklyn, New Jork 1982 metais/ Skaitau ir taip skaudu... Daugiausia tai yra kalinių pasisakymai, skirti "lietuvaitėms, kovos sesėms". 44 vyrų kalinių mintys, jų rinkinys.

Ar Brazilijos Lietuvių Sąjunga-Alianca turi šitą leidinį savo bib-

liotekoje? Ar turi didžiai įspūdingą leidinį "Lietuviai Sibire" (redaguotą Juozo Prunskio, iki 1000 fotografijų iliustruoto Jono Strungio. Amerikos Lietuvių Bibliotekos Leidykla, Chicago, Illinois, 1981 metai)? Ar kam nors iš mūsų organizacijų, vadinamų lietuviškomis, čia įskaitau ir lietuvių parapijas, parūpo į šias knygas nors dėmesį atkreipti?

Ar matėte lietuvių kapinynų plotus Krasnojarske? Hara Katul, Buriat Mongolijoje? Ar žinote, kad ne šimtai, bet tūkstančių tūkstančiai ten užmigo, išplėsti iš savo jaukios darbo žmogaus trobos?

Vieną kartą išdrįskime viešai reikalauti Lietuvai ir Lietuvos politiniams kaliniams laisvės demokratinės Brazilijos laisvėje. Lietuva yra mūsų gimtinė, ten mūsų gentys neturi laisvės savo tikėjimo apeigoms, ten žudo mūsų kunigus, kaltina juos "socialistinės santvarkos maištautojais" ir visokių "bzdurų" jiems prisega, kad tik sunaikintų sąžinę žmogaus - žmogui.

Ar rasis mumyse drąsos prabilti? Kas išdrįs?

1985.V.16

TAUTA KELIASI - LIETUVOS PAVASARIS

Dar siaučia žiemos pūgos, dar žiema, bet kyla iš Sibiro kankinių rauda per pasaulį aidais - karstų, mirusiųjų Sibiro tremtyje palaikų laidojimu tėviškės kapinėse, giesmė: "Angelas Dievo apreiškė Marijai... Ir gimė Žodis ir tapo kūnu... Ir buvo nukryžiuotas - numirė ir prisikėlė..." Ir yra mūsų širdyse gyvas, bet be galo įskaudintas, liūdnas, likęs Rūpintojėlio susimąstyme. Ir kiekvieno išeivio sąžinės atskaitoje. Ar bent vienas Jūsų visų vadų ir vadovų talkoje susimąstote ties minima VASARIO 16-ąją??? Šiandien, 1990 metais! Laikant saujoje visą dešimt metų iki 2000-ųjų. To sulaukti ar kas nors iš mūsų svajojo? O ne! Jaunimui jokių stebuklų nereikia, jis savaime pasitiks savo jaunystės žydėjimą nei neįvertinęs pasaulio kultūros ir mokslų pažangos, nei netvarkos savo paties sielos skrydžiuose ir siekiuose. Nes jaunimas iš anksto bus pasenęs.

O LIETUVA, numetusi sunkius pančius visais balsais šaukia - AŠ LAISVA! Ir kviečia savęs, tik, deja, visi, kurie ten nuvyksta, vėl grįžta į savo per 50 metų sunkiai, bet laisva valia sukurtas "gūžtas" - patogumo, saugumo ir asmeninės laisvės aplinkon. Kodėl? Nes aplankyti Lietuvą, pabūti viešnagėje labai smagu, bet po visų pramogų "net skūra pašiurpsta", kai bandai prisitaikyti.

Štai čia yra visa esmė, kurioje lietuvis pasirodo esąs tolygus eilinis bet kuriam žmogui. Išeivijos lietuvis eina pasivaikščioti tik jam žinomais takeliais. Ankstyvesnieji ateiviai mena savo varganą buitį išeivijoje, pokario ateiviai nostalgijoje baigia gyvenimo dienas. O visuomenėje - tarpusavio mišrainė, kurioje tik moterys daug maž susigaudo savo inciatyvos ir prigimtos moteriai kūrybinės intuicijos dėka.

Ir štai mes stovime VASARIO 16-SIOS DIENĄ, laisvėje gyveną, minėdami Lietuvos Nepriklausomybės 72-ųjų metų sukaktį. Bet mūsų brolių atgaiva Lietuvoje nei mums pasiekama, nei mes ten esame laukiami. Ten grįžta palaikai iš Sibiro kapų į savo žemę, pas savuosius.

Visas Sąjūdis nėra vien politinis, jis yra grynai lietuvių tautos dvasios apraiška. LIETUVA YRA LIETUVIŠKA tikra to žodžio prasme. Ją mylėti, ją džiaugtis galės tik tas, kas jos KALBA KALBA. O visi kiti? Svečiai nebuvėliai ir nereikalingi su savo portugališku žargonu. Jų gausu ir iš lenkų, gudų ir visų kitų respublikų žargonų. Atvyksta kaip į cirką ir išvyksta nei ačiū nepasakę.

Vasario 16-ąją minėkime savo širdyse. Minėkime ją su jaukia nuotaika ir su pragiedrulių spinduliais - laisvės ir savitarpio draugystėje, pasiryžus viską atiduoti ir aukoti mažai, vienintelei lietuviui tėvynei - Lietuvai!

Kad amžiais žydėtų Lietuva, kaip lelija balta. Ir mūsų ilgesys taptų jėga ir dalimi - Lietuvos laisvės žibinto spindulio.

1990.II.7

San Paulas

PRAEITIES PĖDSAKAI ANYKŠČIŲ KRAŠTO VIETOVARDŽIUOSE

Tomas BARANAUSKAS

Vietovardžiai formavosi šimtmečiais ir atspindi įvairių epochų realijas. Jų, kaip istorijos šaltinio, panaudojimo galimybės yra labai plačios ir iki šiol dar nepakankamai išnaudotos. Toponimika padeda spręsti įvairiausias istorinės geografijos problemas. Vietovardžiai teikia duomenų apie ankstesnius augalų ir gyvūnų paplitimo arealus, landšafto pobūdį, gyventojų ūkinę veiklą, prekybos kelius, krašto etninę praeitį, gyventojų migracijas, gyvenviečių atsiradimą ir jų ankstesnes funkcijas¹, senuosius tikėjimus² bei politinę geografiją³.

Didžiausi šio šaltinio panaudojimo sunkumai kyla dėl jo nevienalytiškumo tiek kilmės, tiek atsiradimo laiko požiūriu. Apie 2/3 Lietuvos oikonomų yra asmenvardinės kilmės⁴, o asmenvardžiai, kaip ir vietovardžiai, gali būti kilę iš augalų, gyvūnų, verslų ar tautų pavadinimų. Todėl labai sunku, o dažnai ir neįmanoma, pasakyti kuris vietovardis kilęs tiesiogiai iš tai vietoje būdingo reiškimo, o kuris iš pavardės. Galimi ir dar sudėtingesni atvejai. Pavyzdžiui, kaip pastebėjo S.Tarvydas, kaimas Degučiai galėjo gauti vardą ir nuo pavardės Degutis, ir nuo deguto varymo, ir nuo kadaise toje vietoje siautusių gaisrų⁵.

Politinės geografijos rekonstrukcijai naudojami tik asmenvardiniai vietovardžiai, kurie siejami su kunigaikščių vardais, todėl tokio pobūdžio sunkumų iškyla mažiau. Bet ir čia susiduriame su rimtomis problemomis. Daugelis asmenvardinės kilmės vietovardžių yra vėlesni, pavyzdžiui, atsiradę valakų reformos metu⁶, ar kilę iš bajorų vardų. Suprantama, kad galėjo būti kunigaikščių bendravardžių, gyvenusių vėlesniais laikais. Vietovardžių sutapatinimą su kunigaikščių vardais sunkina ir tai, kad šie asmenvardžiai užrašyti kitakalbiuose šaltiniuose ir dažnai būna iškraipyti. Kinta ir vietovardžiai, todėl klystume juose išsilaikiusias asmenvardžių formas laikydami autentiškiausiomis.

Dar laukia platesnių tyrinėjimų kunigaikščių vardų ir dabartinių vietovardžių ryšys. E.Gudavičius, sugretinęs 40 XIII a. kunigaikščių vardų su vietovardžiais, pasitenkina tik vieno pavyzdžio nurodymu, kad prie Trakų yra Kęstučiai ir Kęstutiškės, kurie siejami su kunigaikščio Kęstučio vardu⁷. Galima čia, žinoma, prisiminti ir tai, kad nemažai rusų miestų yra pavadinta juos įkūrusių kunigaikščių vardais (pvz., Borisovas, Vladimiras, Iziaslavis). Lietuvos metraščių legendinėje dalyje pateikiama keletas pavyzdžių, kai savo vardais miestus pavadina ir Lietuvos kunigaikščiai⁸, tačiau iš tikrųjų ne visi jie yra asmenvardinės kilmės. Reikia manyti, kad legendos atspindi plačiai paplitusį

reiškinį, kurį apibendrina ir kitos kilmės vietovardžiams. Bene seniausias asmenvardinės kilmės Lietuvos vietovardis, minimas nuo 1253 m., yra Skuodas. Tai nemažas centras: 1291 m. minima Skuodo žemė⁹. Tačiau Lietuvos kunigaikščių vardų atitikmenis dažniausiai randame kaimų pavadinimuose. Kaip galima spręsti iš rusiškų analogijų kaimai irgi buvo pavadinami kunigaikščių vardais. Štai "Senųjų laikų pasakojime" rašoma, kad kunigaikštienė Olga Naugardo žemėje steigė savo kaimus "ir yra jos kaimas Olžičiai iki šiol"¹⁰. Tačiau atskirti kunigaikštiškus kaimus nuo vėlesnių kol kas labai sunku. Net ir aiškios kilmės Sirvydų kaimą prie Dabužių E.Gudavičius sieja su XIII a. kunigaikščiu Sirvydu Ruškaičiu¹¹, nors yra visiškai akivaizdu, kad šis kaimas savo vardą gavo nuo čia XVI a. gyvenusių bajorų Sirvydų¹². Apskritai šiame E.Gudavičiaus straipsnyje yra daug ginčytinų vietų.

Tačiau ir vietovardžiai, kilę iš vėlesnių asmenvardžių, gali būti šiek tiek įdomūs. Pavyzdžiui, R.Batūra, lokalizuodamas kunigaikščių Ruškaičių valdas Tverų apylinkėse, remiasi ne tik vietovardžiais (tarp jų ir vandenvardžiais), bet ir tose apylinkėse paplitusiomis Ruškių pavardėmis¹³. Taigi jis mano, kad vardo paplitimas tose apylinkėse ir kunigaikščių vardai gali turėti ryšį, nors nepaaiškina kokį. Šiuo atveju asmenvardžiai galbūt yra vietovardinės kilmės (nuo Ruškio ežero ir upelio ties Tverų pilimi)¹⁴. Kita vertus, kaip matome iš XVI a. Lietuvos metraščių, kunigaikščiai po mirties kartais būdavo sudievinami¹⁵, todėl, galimas dalykas, jų vardais tose apylinkėse dažniau vadindavo vaikus. Deja, tokius vardų koncentracijos arealus šiandien sunku nustatyti, todėl ši hipotezė lieka neįrodyta. Ji tik suteikia viltį, kad ir vėlesnės kilmės vietovardžiai gal ne visada yra klaidinantys. Žinoma, jų, esant galybei, reikia vengti, ypač jei vardas populiarus visoje Lietuvoje.

Koks kunigaikštis galėjo XIII a. valdyti Anykščių apylinkes, pagal vietovardžius dar nebandyta nustatyti. Minėtame E.Gudavičiaus straipsnyje yra kelios sąsajos, liečiančios artimas Anykščiams vietoves. Tai jau minėtas Sirvydo Ruškaičio siejimas su Sirvydais prie Dabužių ir, be to, su Sirvydiškiais Skiemonių apylinkėje bei Sirvydžiais Utenos raj. Spitrenų apylinkėje. Šios sąsajos atmestinos. Su kairiajame Šventosios krante, į vakarus nuo Mikierių esančiu Plikiškių kaimu E.Gudavičius sieja XIII a. kunigaikštį Plikį Ruškaitį, kurio našlė minima 1219 m. Šiam kunigaikščiui E.Gudavičius dar priskiria 6 oikonomus, išsimėčiusius plačioje teritorijoje tarp minėtųjų Plikiškių ir Joniškio¹⁶. Šie vietovardžiai gali būti ir neasmenvardinės kilmės. E.Gudavičiaus aiškinimu, Ruškaičiai vykdė ekspansiją į Žiemgalą ir Sėlą¹⁷. Gal tai ir realu, turint galvoje, kad Ruškaičių giminė buvo labai didelė, bet šių vietovardžių etimologija, žinoma, lieka gana abejotina.

Pietinė Anykščių rajono dalis siekė Deltuvos žemę, kurios 4 kunigaikščiai išvardinti 1219 m. sutartyje. Tai Juodikis, Pukeikis, Bikšis ir Ligeikis. Deltuvos žemei priklausė Kurkliai, šalia

Ši publikacija - tai jauno istoriko, anykštėno Tomo Baranausko pranešimas, skaitytas 1994 m. lapkričio mėn. vykusioje mokslinėje konferencijoje, skirtoje archeologinių tyrinėjimų Anykščių apylinkėse penkmečiui. Pranešimas sudomino klausytojus drąsiomis prielaidomis, kai kuriais polemikiniais teiginiais.

Raštas ant akmens, buvusio Žiogų kaime, Anykščių rajone

je, yra ne vardas, o pravardė, nors, matyt, oficialiai įteisinta. Čia galima prisiminti, kad K.Būga manė, jog Voruta (Varuta) galėjo būti asmenvardinės kilmės (šaltiniuose žinomas vardas Waras)²⁴, o Plikiškių kaimo ribose yra užfiksuotas vietovardis Vorutė²⁵. Gal tai ir sutapimas, bet nutylėti jo negalima²⁶.

Sunku pasakyti, koks buvo Mindaugo ir Sėlos ryšys - galbūt, kaip mano E.Gudavičius, jį atiteko Plikio broliams (tokiu atveju galima būtų manyti, kad dukterims Plikis paliko tik savo paties Našioje nukariautas žemes). Šiaip ar taip Mindaugas 1255 m. Sėlą užrašė Livonijos ordinui²⁷, o kadangi jis buvo susijęs su Našios kunigaikščiu Daumantu, tikėtina, kad nuo Sėlos atlikusi žemė su Vorutos pilimi galėjo būti priskirta Našiai. Prie tokios išvados veda ir vietovardiniai duomenys. 1260 m. Mindaugo akte²⁸ yra išvardinta 10 lietuvių liudininkų, kurie laikomi Mindaugo taryba²⁹. Tarp jų yra 3 Našios kunigaikščiai: "Gerdine de Naals, Vege, Vesegele ibidem". Girdenis yra žinomas Našios kunigaikštis ir E.Gudavičiaus siejamas su Girdėnais (Švenčionių raj., Svirčių apl.)³⁰, t.y. su Našiai priklausiusia Švenčionių žeme³¹. Vege ir Vesegele kol kas dar su niekuo nesusieti.

Reikia manyti, kad dabartinė vardo Vesegele forma yra Vosgėlis. Su šiuo kunigaikščiu sietini 5 vietovardžiai, išsidėstę kompaktiškame plote. Tai Vosgėliai, esantys už 4 km į šiaurę nuo Vorutos piliakalnio, Vosgėliai netoli Utenos (prie Pakalnių piliakalnio), Vosgėlių kaimas bei piliakalnis prie Sartų ežero, Vaisgaliai Antalieptės apylinkėje³². K.Būga dar žinojo Vosgailių viensėdį Dusetų parapijoje³³. Galima dar paminėti, kad Vosgėlius prie Utenos padavimas sieja su kunigaikščiais. Pasakojama, kad čia žuvus kunigaikščiui Uteniui, jo žmona Visgalė kalbėjusi, kad jai "vis gaila" savo vyro³⁴. Įdomu, kad Šeimyniškių piliakalnis (Užpalių pilies vieta) labai panašus į Šeimyniškių (Vorutos) piliakalnį. Archeologas G.Zabiela netgi spėja, kad "jie įrengti vienu laiku ir galbūt vadovaujant tam pačiam žmogui"³⁵. Tai dar kartą patvirtina, kad visa teritorija, kur randame Vosgėlio vietovardžius, iš tikrųjų buvo vieno kunigaikščio valdos.

Apibrėždami šias valdas, galime pastebėti, kad pietinė jų riba eina maždaug per Žiogų kaimą, kuriame buvo P.Tarasenos aprašytas akmuo su paslaptiniais rašmenimis. Gretima Klevėnų kaime yra akmuo, kuriame įrėžtas kryžius apskritime - tai neabejotinas riboženklis. Taigi Žiogų akmuo irgi turėtų būti riboženklis³⁶. Padarius prielaidą, kad čia įrašytas kunigaikščio Vosgėlio vardas, į akis krinta tai, kad akmens rašmenys primena lotyniškos abėcėlės raides. Užrašą reikia skaityti apver-

tus P.Tarasenos paskelbtą piešinį³⁷. Į Žiogų akmens ženklus žiūrint kaip į kiek apnykusias ir savotiškai stilizuotas lotyniškos abėcėlės raides, galima perskaityti užrašą "VEYXEHEILIX". Žodžio gale, atrodo, pažymėtos dvi viena į kitą nukreiptos strėlės - tai gali būti kunigaikščio ženklas. Įrašė raidė "X", matyt, žymėjo garsą "s", o "H" - garsą "g". Galimas dalykas, EY (El) reikia skaityti kaip "ai". Taigi, akmenyje parašyta "Vesegeilis" arba "Vaisegailis". Kad tokia kunigaikščio vardo forma galima, rodo oikonomai Vaisgaliai ir Vosgailiai³⁸.

Taigi atrodo, kad užvaldęs savo uošvio Plikio žemę, Mindaugas jos vietininku paskyrė Našios kunigaikštį Vaisgailį (Vesegele, Veyxeheilix). Galbūt čia atsirado vietos ir Mindaugo sūnui Rukliui, jei Ruklių kaimas prie Maneičių piliakalnio (Utenos raj.) sietinas su juo. Tauragnai buvo atskira žemė, tad jei ji sietina su Plikio palikimu, galima manyti, kad jį atiteko Daumantui.

Tolesnis Vaisgailio valdų likimas ne visai aiškus, tačiau čia galima iškelti hipotezę, kuri siejasi su Utenos vardu. Prie Utenos yra Utenaičio ežeras ir Utenaitės upelis, kurių pavadinimus A.Vanagas kildina iš utėlių³⁹. Atrodytų, kad šiame krašte kadaise buvo tikras utėlynas... Tuo tarpu Utenos krašto padavimai Utenos vardą sieja su kunigaikščiu Uteniu⁴⁰. Padavimai apie didįjį Lietuvos kunigaikštį Utenį buvo žinomi jau XVI a. Lietuvos metraščio autoriui, bet jis Utenį siejo ne su Utena, o su Deltuva⁴¹. Taigi Utenio vardas, matyt, nėra padarytas iš Utenos. Iš tiesų priesaga -enis būdinga ir asmenvardžiams⁴², nors šaknis ne visai aiški. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Hermanas Vartbergė, aprašydamas 1373 m. žygį, Uteną vadina Vittena⁴³. Kad Vittena gali būti pirminė Utenos vardo forma rodo to paties Vartbergės ties 1372 m. minimų Vil (i) ūniškių (Velenste) virtimas Uliūnais, asmenvardžio Vilimas - Ulimu⁴⁴, Vilkmėgės - Ukmergė. Jei Utena seniau buvo Vittena, tai Utenis turėtų būti ne kas kitas kaip gerai žinomas didysis Lietuvos kunigaikštis Vytenis (Utenos krašto padavimuose Utenis kartais ir vadinamas Vyteniu)⁴⁵. Vytenio tėvas buvo Butvydas⁴⁶, todėl visai įtikėtina, kad netoli Rubikių ežero esantis Buivydų piliakalnis sietinas su juo⁴⁷. Butvydo brolis Butigeidis kaip Lietuvos valdovas minimas 1289 ir 1290 m., o 1292 m. didžiuoju kunigaikščiu buvo jau pats Butvydas⁴⁸. Matyt, šie broliai pateko į valdžią po įsidėmėtino įvykio, kuris apie 1286 m. sukrėtė Lietuvą. Išdavikas Pelužis, įžeistas "antro asmens po Lietuvos karaliaus", atvedė kryžiuočių samdytus plėšikus į jo vestuves, ten užtikto "beveik visus Lietuvos karalystės kilminguosius" ir "nužudė 70 kunigaikščių drau-

ge su namų šeimininku"⁴⁹. Čia galėjo žūti ir didysis kunigaikštis, bet jei jis ir liko gyvas, aišku, kad po šio įvykio įpėdinių skaičius gerokai sumažėjo. Todėl netrukus į valdžią galėjo ateiti tolimesnis didžiojo kunigaikščio giminaitis, valdęs periferijoje ir nedalyvavęs šiose vestuvėse. Vadinasi, Butvydo ir Vytenio valdų lokalizavimas apie Uteną ir Buivydytį yra visai realus.

Nors taip Vaisgailio ir Butvydo paminėjimų yra tik 29 metų tarpas (1260 - 1289), giminytės ryšio tarp jų, matyt, nėra. Vaisgailis nepriklausė didžiųjų kunigaikščių giminei, o Butigeidis ir Butvydas turėjo teisę į sostą. Matyt, po Mindaugo nužudymo kuris nors didysis kunigaikštis pašalino Vaisgailį ir į jo vietą pasodino savo giminaitį Butvydą. Prie šios srities, atrodo, tuo metu jau buvo prijungta ir Tauragnų žemė, nes joje yra Uteno ir Utenykščio ežerai. Vietovardžius su kamieniu "Uten-" randame tik čia ir prie Utenos.

Turint galvoje istoriografijoje įsigalėjusią A. Nikitskio nuomonę, kad Vytenis ir Gediminas buvo broliai, gali kilti mintis, kad čia buvo ir Gedimino tėvonija. Tačiau ši nuomonė grindžiama tik viena užuomina Rygos miesto tarybos laiške, kad Vytenis buvo Gedimino "brolis ir pirmtakas" (frater vester et antecessor)⁵⁰. Neatsižvelgiama į tai, kad broliais tuomet buvo vadinti ir pusbroliai⁵¹. Tuo tarpu XIV a. pabaigos rusų poemoje "Uždonė" Algirdaičiai sako: "Patys esame sau du broliai Algirdo sūnūs, o anūkai esame Gedimino, o proanūkiai esame Skalmanto"⁵². Išeitų, kad Gedimino tėvas buvo Skalmantas (matyt, Butvydo ir Butigeidžio brolis). Taigi Gediminas šiame krašte turbūt negyveno, o Butvydo ir Vytenio atkėlimas čia gali būti paaiškintas tuo, kad Gediminaičių tėvonijoje trims broliams (Skalmantui, Butvydui ir Butigeidžiui) pasidarė per ankšta.

Iš vietovardžių, atspindinčių XIII a. padėtį, reikia dar aptarti įdomią jų grupę, susijusią su karo belaisviais. Šie belaisviai buvo paverčiami patriarchaliniais vergais, kurie vadinti šeimynykščiais⁵³. Atrodo, kad Vorutos ir Užpalių piliakalniai ne atsitiktinai stovi Šeimyniškėlių ir Šeimyniškių kaimų laukuose. Belaisvių telkimas apie šias pilies matyt nulėmė kaimų su tokiais pavadinimais atsiradimą. Tiesa, patys sinonimai gali būti gerokai vėlesnės kilmės, nes šeimynykščių pavadinimas išsilaikė iki XVII a. antros pusės. Sugretinus 1923 ir 1976 m. gyvenviečių sąrašus, Lietuvoje galima išskirti 23 vietas, kurių pavadinimuose yra kamienas "Šeimyn-" (prie jų reikia priskirti ir iškraipytus "Semen-", "Seimin-", "Seimen-")⁵⁴. Vėlesnę šių oikonomų kilmę rodo jų buvimas Užnemunėje, kurios gyventojai XIII a. kryžiuočių buvo beveik išnaikinti⁵⁵. Visgi šeimynykščių gausumas tam tikrose vietovėse, matyt, turi gilesnes šaknis. Štai Užpalių apy-

linkėse susitelkę net 4 Šeimyniškių kaimai⁵⁶, prie Anykščių - Šeimyniškių ir Šeimyniškėlių⁵⁷. Taigi mūsų aptariamoje žemėje yra ketvirtadalis visų Lietuvos vietovardžių su kamieniu "Šeimyn-"⁵⁸.

Iš tiesų Užpaliai buvo svarbus karo žygių į Livoniją atramos punktas. 1338 m. Gedimino sutartimi su Livonijos ordinu nustatyto prekybinio kelio pradžiaėjo "nuo Aiviekstės žiočių per Dauguvą iki dvarvietės, kuri vadinasi Užpaliais"⁵⁹. XIII a. tai buvo karo kelias. Ties Aiviekstės žiotimis stovėjo Sėlpilis, kuris iki 1207 m. buvo pagrindinis lietuvių atramos punktas, žygiuojant į Livoniją. Jame stovėjo lietuvių įgula. 1207 m. Rygos vyskupas užėmė Sėlpilį, bet žygiai šiuo keliu nesiliovė. Šių žygių metu buvo paimama daug belaisvių, pavyzdžiui, vien 1205 m. lietuviai iš Estijos išsivedė daugiau kaip 1000 žmonių⁶⁰. Šitokie belaisvių kiekiai galėjo palikti pėdsaką vietovardžiuose.

Kalbėti, žinoma, reikia ne vien apie "Šeimyn-" kamieno aiškinimus. Netgi įdomesni yra finougriškos kilmės vietovardžiai, kurie iki šiol buvo siejami su III tūkstantmečio pr. Kr. finougriška šukinės duobelinės keramikos kultūra⁶¹. Toks šių vietovardžių pasendinimas visai nereikalingas. Pavyzdžiui, Anykščių rajono upė Jara, seniau tekėjusi iš to paties pavadinimo ežero, siejasi su suom. järvi "ežeras"⁶². Tačiau tas ežeras buvo prie vėlyvojo Aluotų piliakalnio ir sietinas su juo, o ne su šukinės duobelinės keramikos kultūra. Tą patį galima pasakyti ir apie ežerą Suojį bei upę Suoją Alantos apylinkėse, kurių vardai kildinami iš suom. suo "bala"⁶³. Šie vietovardžiai yra prie Maišiakulės piliakalnio, o šalia ežero buvo Liobiškių kaimas⁶⁴, turbūt sietinas su lyvių (lybių) etnonimu. Kiek atokiau įsikūręs Krivičių kaimas. J. Ochmanskio manymu, krivičių etnonimas Rusijoje išėjo iš vartosenos dar XII a. pabaigoje, o Lietuvoje nebebuvo vartojamas bent jau XIV a.⁶⁵ Taigi jis gali sietis su pirmaisiais belaisviais iš Polocko žemės. Alantos apylinkėse yra ir Semeniškio bei Semenuvkos kaimai.

Pačioje Vorutos - Užpalių žemėje finougriškos kilmės vietovardžių kolkas neaptikta, jei neminėsim vieno "Mokslo ir gyvenimo" skaitytojo mėgėjiško bandymo pačius Vorutos ir Užpalių vardus kildinti iš finougrų kalbų⁶⁶. Tačiau tarp Pakalnių ir Buivydyų piliakalnių vienas šalia kito išsidėstę Liveikių ir Labeikių kaimai⁶⁷ turbūt sietini su lyvių etnonimu.

Apibendrinant šią vietovardžių apžvalgą, galima pasakyti, kad atrodo, jog Vorutos - Užpalių - Utenos žemė bus suvaidinusi gana reikšmingą vaidmenį ankstyvojoje Lietuvoje. Vietovardžių ir istorinių faktų sugretinimas leido hipotetiškai atkurti šio krašto istoriją nuo XIII a. pradžios iki pabaigos. Kiek atskiros šios rekonstrukcijos dalys patikimos, parodys laikas.

IŠNAŠOS

1. Pospelov E.M. Toponimika i istoričeskaja geografija / Toponimika i istoričeskaja geografija. M., 1976. S.4-9 (rusų k.).
2. Dundulienė P. Senovės lietuvių mitologija ir religija. V., 1990. P. 28-29, 39, 41, 136, 143-144, 167-168, 171.
3. Gudavičius E. Bandymas lokalizuoti XIII a. lietuvių kunigaikščių valdas / Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. Serija A. 1984. T.3 (88). P. 69-79.
4. Tarvydas S. Lietuvos vietovardžiai. V., 1958. P. 23. Plg.: Jurkštas J. Vilniaus vietovardžiai. V., 1985. P. 10 (nurodo, kad

- 42 proc. Vilniaus apylinkių oikonomų sudaro asmenvardiniai oikonomai).
5. Tarvydas S. Min. veik. P.23.
6. Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija. V., 1988. T.3. P. 107-108, Plg. Lietuvių kalbos rašybos žodynas. V. 1948. P.140.
7. Gudavičius E. Bandymas... P.69.
8. Lietuvos metraštis. Bychovco kronika. V., 1971. P.43-44, 47, 62.
9. Tarybų Lietuvos enciklopedija (toliau - TLE). V., 1988. T.4. P.37.
10. Grekov B.D. Kievskaja Rusj. L., 1953, S. 300-302. (rusų k.).

11. Gudavičius E. Bandymas... P. 72-73 (Nr.27.).
12. Biržiška V. Aleksandrynas. Čikaga, 1960 (V., 1990). T.I. P.244.
13. Batūra R. Kur ieškoti XIII a. vidurio "Tviremet" / Kraštotyra. V., 1964. P.123.
14. Ruškis turi savo etimologiją - nuo žodžio "rūškanas" (Vanagas A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. V., 1981. P.285). Tokia etimologija gali lemti savarankišką tiek asmenvardžio, tiek ir vandenvardžio susidarymą. Apie vietovardines pavardes žr.: Lietuvių kalbos rašybos

žodynas. P.134.

15. Lietuvos metraštis. P.44,51-52.

16. Gudavičius E. Bandymas... P.74, 72-73 (Nr.22) Pliekiai (Linkuvos apl.), Pliekiai (Vabalninko apl.), Pliekiai (Pandėlio apl. ir Joniškio r. Satkūnų apl.), Pliekis (Vaškų apl.), Pliekiai (Salamiesčio dviras, 1673 m.).

17. Ten pat. P. 74-76.

18. Ten pat. P. 72-73 (Nr. 23).

19. Lietuvos TSR administracinio teritorinio suskirstymo žinynas (toliau - LAT SŽ). V., 1976. T.2. P.274.

20. Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch, Reval, 1853. Bd. I. S.461-4 Plg. Gudavičius E. "Litva Mindovga" / Problemy etnogeneza i etničeskoj istorii baltov. Vilnius, 1985. S.221 (rusų k.).

Utten, Uspzal (Uspal) pridėta tik falsifikate, o Thowraggen (Towracken) padaryta iš 1255 m. Thovraxa, taigi neaiškios lokalizacijos vietovė, remiantis tradicija, sutapatinta su Tauragnais.

21. LATŠŽ. T.2. P.201; Batūra R. Lietuva tautų kovoje prieš Aukso ordą. V., 1975. P.136-139; Zabiela G. Nalšia Lietuvos valstybės kūrimosi išvakarėse // Rytų Lietuva. Istorija, kultūra, kalba. V., 1992. P.21.

22. Gudavičius E. 1219 metų sutarties dalyviai ir jų vaidmuo suvienijant Lietuvą // Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų darbai. Istorija. 1982. T.22. P.39-41. Niekuo neparemtas autoriaus teiginys, kad Mindaugas 3 kartus vedęs.

23. Jei nepriimsime šio aiškinimo, beliks tik kartu su Maironiū sušukti: "Nejaugi Mindaugas būtų buvęs toks kvailas, kad būtų pavedęs Daumantui savo kariuomenę, jei tikrai būtų jį nuskriaudęs?" (Maironis. Raštai. V., 1992. T.3. Kn.2. P.69.)

24. Būga K. Rinkiniai raštai. V. 1958. T.I.P. 132 (išn.I.).

25. Guobis R. Inkūnai // Anykščiai: krašto kultūros istorijos puslapiai. 1992. Nr.3. P.31.

26. Vorutė gali sietis su liet. voras "senas" "plg. Vanagas A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. P.392, dar žr. P.362-363 (dėl Var-). Tačiau Vorouta rekonstruotina kaip Varuta (Būga K. Min.Vaik. T.1. P.134) Visgi, jei Pliekikių Vorutė siekia net XIII a. balsis a galėjo pasikeisti į o- ypač čia, rotininkų tarmės plote.

27. Lowmianski H.Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego. Wilno, 1932. T.2. P.325.

28. Preussisches Urkundenbuch. Königsberg, 1909. Bd. 1. HIF t.2.

29. Gudavičius E. 1219 metų sutarties dalyviai... P.42.

30. Gudavičius E. Bandymas lokalizuoti... P.70-71 (Nr.9).

31. Zabiela G. Nalšia... P.21.

32. LATŠŽ. T.2. P.351,332; Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų surašymo duomenys (toliau - LAV). K., 1925 P.418,452, 527, 522 (Vozgelių km. Anykščių v., Vazgelių - Utenos ir Zarasų v. Vaizgalių - Antalieptės v.).

33. Būga K. Min. vaik. T.I. P.247. "Vosgailiai - vs. Dusetų par." (rašė 1911 m.). 1923 m. (kaip ir 1976) čia buvo tik Vaizga-

lių km. (Zarasų aps., Antalieptės valsč.), kuriame - 12 kiemų, 66 gyventojai (LAV. P.522,719). Visus 3 Vosgėlius K.Būga mini.

34. Kviklys B. Mūsų Lietuva. V., 1991 (Boston, 1965). T.2. P.68.

35. Zabiela G. Kur stovėjo Vorutos pilis? // Lietuvos istorijos metraštis, 1991 m. V., 1993. P.13.

36. Matulis R. Istoriniai akmenys. V., 1990. P.122.

37. Tarasenska P. Pėdos akmenyje. V., 1958. P.59 (pav.23). Įrašą perskaityti padėjo tai, kad jame 3 kartus pasikartoja "e" ir 2 kartus "x" (garsas "s"), plg. Vesegele (kur galūnė -e atitinka -is, plg. Bixe, Bune, Lygeyke).

38. K.Būga manė, kad pirminė forma buvusi Vaz-, o tik iš jos atsirado Vaiz- (Būga K. Min. vaik. T.I. P.249,229) Ši nuomonė, matyt, klaidinga. Iki šiol "vaiz- kilmė neaiški" (Lietuvių pavardžių žodynas, (toliau - LPŽ). V. 1989. T.2. P.1143.)

39. Vanagas A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. P. 356.

40. Kviklys B. Min. vaik. T.2. P.8-9, 11,19-20,65-68.

41. Lietuvos metraštis. P.51-52. Su Utena Utenį susiejo tik M.Strijkovskis, pats pabuvojęs Utenos apylinkėse.

42. Su priesaga - en- yra nemažai ir hidronimų, bet dalis jų gali būti asmenvardinės kilmės. (Vanagas A. Lietuvos TSR hidronimų daryba. V., 1970. P.131-134, 398 (žemėl. Nr.10.))

43. Hermani de Wartberge. Chronicon Livoniae // Scriptores rerum Prussicarum. Leipzig, 1863. Bd. 2. S.105 (XIX,I).

44. Gudavičius E. Hermano Vartbergės kronikos mįslė // Uliūnai. V., 1993. P.9-14.

45. Pokrovskij F.V. Archeologičeskaja karta Kovenskoj guberniji. V., 1899. S.100 (rusų k.).

46. Gudavičius E. LDK valdovai po karaliaus Mindaugo mirties // Mokslas ir gyvenimas. 1988. Nr.8 (370). P.10.

47. Asmenvardžio Buivydas pilnesnė forma yra Buivydas. Šaknis "buit-" siejama su liet. butis, buta, butas, butė "gyvenimas, būtis" ir semantiškai yra panaši į "but-" (Butvydas), kuri siejama su liet. būti, butas, pr.būton "būti". Šaknis "but-" žymiai populiarsnė, su ja žinoma daug asmenvardžių, kai tuo tarpu su "buit-" iš esmės tik Buivydas, Buivydas ir kitos to paties vardo formos (dar Buitkus - plg. Butkus ir Buivė). Tačiau tarp dabartinių pavardžių Buivydy, Buivydy ir pan. gerokai daugiau nei Butvydy (atitinkamai 362 ir tik 12 šeimų). Žr. LPŽ. V., 1985. T.I. P.336-337, 370,365-366. Tai verčia manyti, kad šaknis "bui(t)-" yra vėlesnė šaknies "but-" forma, atsiradusi tik šiame varde.

48. Gudavičius E. LDK valdovai... P.10.

49. Dusbargietis P. Prūsijos žemės kronika. V., 1985. P.216 (III, 228).

50. Nikitskij A.I. Kto takoj byl Gedymin? // Russkaja Starina. 1871. T.4. Kn.8.S.162-166 (rusų k.).

51. Batūra R. Lietuva tautų kovoje... P.199.

52. Ochmanjskij J. Gediminoviči -

"pravnuki Skolomendovy" // Poljša i Rusj. M., 1974 (rusų k.).

53. Gudavičius E. Patriarchaliniai vergai // TLE. T.3. P.327.

54. 1976 m., lyginant su 1923 m., nebėra Seiminių km. (Raseinių aps., Šilavos v.), Seiminių dv. ir vs. (Alytaus aps., Simno v.), Pailgamiškio (Semenovkos) vs. (Panevėžio aps., Raguvos v.), Šeimininių vs. (Kėdainių aps., Ariogalos v.). Tačiau 1976 m. užfiksuoti Seiminių km., k. ir vs. (Utenos r., Vyžuonų apl.) kurių nebuvo 1923 m. sąraše. Vietovardžių formos nesutampa, pvz. 1923 m. prie Biržų buvo Seiminių km., o 1976 m. - Seiminių km., ir atvirkščiai - žr. išn. 53-55.

55. Seiminių km. (1923 m. Seiminių km., dv. ir vs.). Lazdijų r., Teirų apl. ir Seiminių km. (1923 m. Seiminių km.) Alytaus r., Miroslavo apl.)

56. Utenos r. Užpalių, Sudeikių ir Vyžuonų (k. ir vs.) apl. 1923 m. Vyžuonų apl. Seiminių km. nėra. Pažymėti Seiminių ir Seiminių km. (Bikuškėnų) km. Užpalių valsč. (LAV. P.456,702). 1928 m. Tarasenska piliakalni vadina Seiminių (Tarasenska P. Piliakalniai - medžiaga kariškiai Lietuvos istorijai // Medžiaga kariškiai Lietuvos istorijai nuo seniausių laikų. K., 1928. P.118), 1966 m. R.Batūra - Seiminių (Batūra R. Užpalių pilis // Kraštotyra. V., 1966. P.62).

57. 1923 m. Seiminių ir Seiminių km. (LAV. P.418). Seiminių km. 1639 ir 1738 m. vadinosi Seiminių km., o 1784 m. - Seiminių km. (Dubonis A. Mindaugo sostapilis: istoriko komentarai // Anykščiai... 1991. Nr.1. P.13).

58. Jei imsime tik 1923 m. duomenis - penktadalis (4 iš 21).

59. Gedimino laišakai. V., 1966. P.187.

60. Henrikas Latvys. Senosios Livonijos kronika // Henrikas Latvys, Hermanas Vartbergas. Livonijos kronikos. V., 1991. P.39. (IX,3.)

61. Vanagas A. Suomiški vietovardžiai Lietuvoje // Mokslas ir gyvenimas. 1966. Nr.4. P.28-29; Lietuvos TSR istorija. V., 1985.T.I. P.14; Lietuvių etnogeneze. V., 1987. P.58.

62. Vanagas A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. P.134.

63. Ten pat. P.320.

64. LATŠŽ. V., 1974. T.I. P.147 (1976 m. kaimo nebėra).

65. Ochmanjskij J. Lietuvių etninė Siena rytuose nuo padermių epochos ligi XVI amžiaus // Rytų Lietuva. Istorinių bei etnografinių studijų rinkinys. Chicago, 1980. P.143.

66. Ratkauskas J. Ieškantiems Vorutos // Mokslas ir gyvenimas. 1988. Nr.2. P.19.

67. LATŠŽ. T.7P. 319 (Leliūnų apl., Utenos r.). Labeikiai dar yra Kupiškio r. Šimonių apl. ir Ukmergės r. Šešuolių apl. (LATŠŽ. T.8. P.150). Ar jie turi ryšį su lyviais - neaišku. Su lyviais sietini: Lyviškiai (Kėdainių r., Pagirių apl.), Lyviškiai (Kelmės r., Kražių apl.), Lybiškiai (Jurbarko r., Varlaukio apl. ir Tauragės r., Gaurės apl.), gal dar Libišonys (Ukmergės r., Siesikų apl.) (LATŠŽ. T.2. P.184,159).

SENAMIESTIS

... nuo pat bažnyčios Vilniaus gatve ir Baranausko aikštės pakraščiu besidriekianti senų namelių eilė tik per stebuklą mūsų dienas pasiekė, nespėjus ankstesniems gyvenimo pertvarkytojams jos sunaikinti. Ši vieta būtent tuo ypatinga, vertinga, kad čia liko ne vienas ar keli pavieniai seni nameliai, o ištisa apstatymo juosta, tai, ką specialistai vadina "vientisa istorinė terpė", "istorinės aplinkos visuma". Dauguma tų pastatelių dar mena, jei ne A.Baranausko, tai bent J.Biliūno ir A.Vienušio laikus. Liko ten ir nepaprastai vertingos senojo miestelio buities detalės.

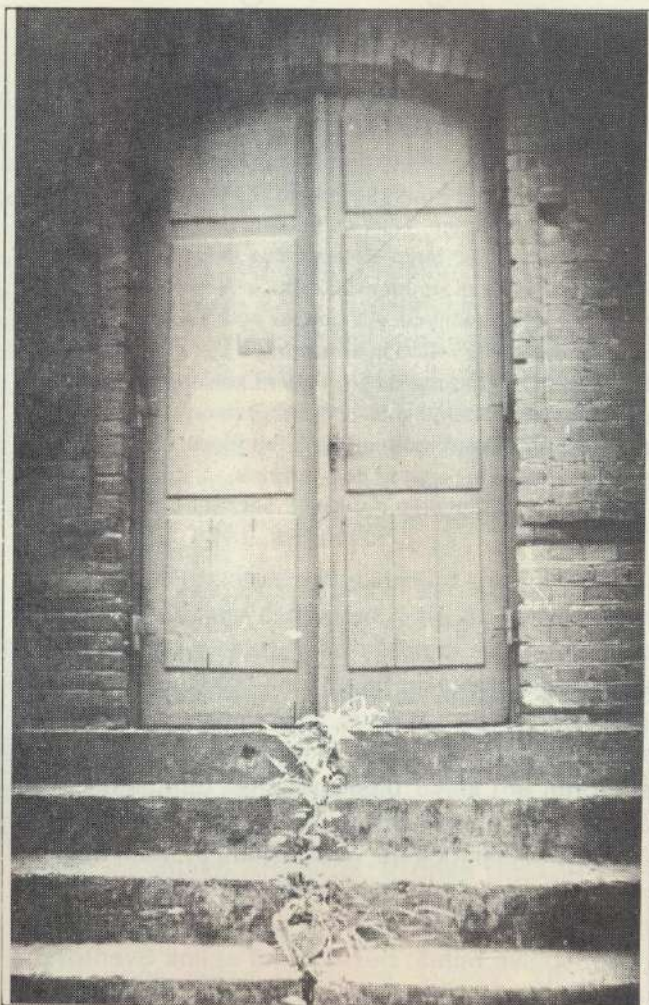
**Marija Purvinienė, Martynas Purvinas.
GELBĖKITE ANYKŠČIŲ SENAMIESTĮ.**

Anykšta, 1989 m. rugpjūčio 26 d.

Nedaug beišliko Anykščių senamiesčio. Naikino jį laikas ir žmonės. Kaip visur ir visada praeitis turėjo pasitraukti, užleisdama vietą dabarčiai. Miesto centre buvusių turgaus aikštę, ją supusius senus namus pakeitė skveras, nauji pastatai. Jau nedaug ir anykštėnų, kurių vaikystės, jaunystės atsiminimuose iškiltų senųjų Anykščių vaizdas. Išsaugotas jis tik vienoje kitoje pageltusioje nuotraukoje, nors keliais sakiniais paryškintas jau išėjusiųjų iš gyvenimo paliktuose memuaruose, literatūriniuose tekstuose.

Grindiniu trinksintys vežimų ratai, aikštę apspitusieji namai - krautuvėlės su languose mirgančiais šilkiniais kaspinais, įvairiaspalviais stikliniais karoliais, su prie durų kabančiomis virvėmis, grandinėmis, palei krautuvėles šaligatvyje pūpsantys ketiniai puodai, tarpdury stovintys ir vidun kviečiantys barzdėti pardavėjai, vidury aikštės eilė sėdinčių žydžių, pilnos geldos jų pardavinėjamų bandelių, riestainių... Tokie Anykščiai, regėti Bronės Bivydaitės atsiminimų apysakos "Pro vaikystės langą" herojės Genutės akimis šio šimtmečio pradžioje, mums jau labai nutolę, nugrimzdę į seniai prabėgusių dienų ūką.

Jau ir prieš trejetą-ketvertą dešimtmečių buvusių Anykščių vaizdą vargiai beatkursi atmintyje, vienas po kito nyko senutėliai pastatai, sparčiai kilo daugiaaukščiai, panašūs kaip du vandens lašai. Tačiau užsukęs į siaurutes Donelaičio, Sinagogos gatveles, praėjęs pietiniu A.Baranausko aikštės pakraščiu bažnyčios link, pasidavęs iš slėnio kopiančia aukštyn Vilniaus gatve, negali nepastebėti dar išlikusių senųjų Anykščių bruožų. Šaligatvin išsikišę laiptai, rūšiai, tamsiai raudonų prieškario laikų plytų mūriukai, stebuklingai išlikęs asfaltu neužpildas grindinio lopinėlis... Tai senamiesčio detalės, fragmentai. Ir tos varganos, kaskart lopomos medinės trobelės su mažais, uždaraus kiemeliais, nedidukais, stropiai prižiūrimais gėlynėliais tarsi nuo metų naštos vis labiau besigūžiančios, nuo miesto šurmilio į pašalį besitraukiančios senolės... Tik čia, atsidūręs tokiose permainų vėtrų mažai paliestose Anykščių salelėse, dar gali matyti senamiestį, aišku, ne tą, įprastą didmiesčiui, su

prašmatniais mūrais, architektūros puošmenomis, geležimis kaustytomis kiemų vartais, o tik menantį kuklų prieškarinių laikų valsčiaus miestelį. Ir tiktai čia, šiandien gal kai kam ir apgailėtinai atrodančiuose, bet praeitimi dvelkiančiuose kampeliuose dar gali pajusti senųjų Anykščių gyvastį, regis, tuoj išgirsi per grindinį atidarancius, iš kaimų atvažiuojančius sodiečių vežimus, juo dabarzdžių prekininkų šūkalojimus. Tik čia prieš akis iškyla nepažįstamų, jau seniai atgulusių smėlio kalvelėse anykštėnų veidai...

Po pelenų, plytelių, sutrupėjusių pamatų sluoksniu liko nutolusių amžių pėdsakai, dabar dominantys tik archeologus, istorikus. Laikas ėjo per Anykščius, įspausdamas į miesto veidą lemtingas žymes. Dažni gaisrai, pražygiavusių kariuomenių plėšikavimai, valakų reforma, kontribucijos, maro metai, švedų atplūdis, sukilimai, baudžiamieji būriai, šio amžiaus karai... Nusiaubtas, nualintas miestas po kiek laiko vėl atsigaudavo, sudegusių, griuvėsiais virtusių namų vietoje iškildavo nauji, senąją anykštėnų kartą keisdavo jauna, paveldėdama siauras Anykščių gatveles, didelę turgaus aikštę, bažnyčią ir Šventosios srovenimą...

Laiko vėjai verčia ir verčia istorijos lapus. Ateina ir iš-eina žmonės. O miestas, mūsų Anykščiai lieka.

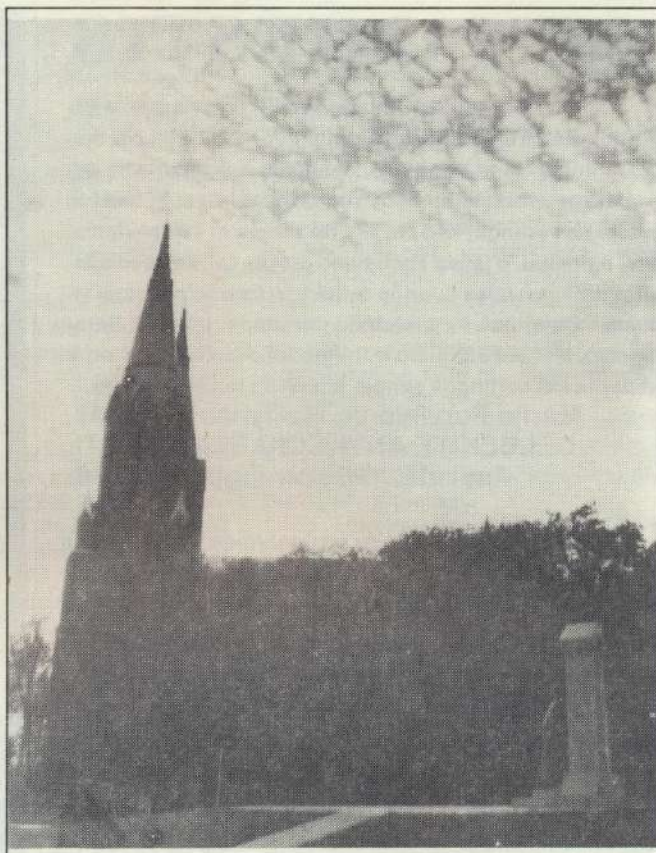
BAŽNYČIA

Romos katalikų bažnyčią Anykščiuose pastatė karalius Žygimantas I. Ji buvo medinė ir 1566 m. sudegė. Antroji bažnyčia buvo taip pat medinė. 1765 m. kunigų Lapacinsko ir Tado Milašiaus rūpesčiu ir parapijiečių lėšomis pastatyta mūrinė. 1899 m. pradėta dabartinės mūro bažnyčios statyba; buvo statoma visą dešimtmetį, labai intensyviai dirbant kunigams Ūseliui ir Vembrei. 1909 m. statyba baigta; bažnyčia yra gotikos stiliaus, labai aukšta, dvibokštė, 1914 XII 8 ją konsekrovo Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius (...) 1929 m. kun. Juozapo Narvilos rūpesčiu bažnyčia iš pagrindų remontuota. Mat I-ojo pasaulinio karo metu artilerija sugriovė abudu bažnyčios bokštus ir padarė kitokios žalos.

Bronius Kviklys. MŪSŲ LIETUVA.
Bostonas, 1965, T.2, P.77.

Kokiu keliu besileistum į slėnumoje pabirusius Anykščius, nuo kalvų, pro medžių žalumą atsiveriančioje miesto panoramoje visų pirma į akis krinta Anykščių bažnyčios bokštai. Pasitinka jie, pamažu artėdami, kiekvieną atvykstantį ar sugrįžtantį. Tų bokštų skrydžio į aukštį neužstoja nei ant kalvų pasilypėjantys daugiaaukščiai, nei padangę remiantys katilinių kaminai. Grakšti, smailiabokštė, neogotikinė šv. Mato bažnyčia dominuoja ir šiandieninių Anykščių panoramoje, visi kiti pastatai, net ir tie naujausi, yra tarsi įvairiaspalvė minia, besiburianti aplink Šventovę, kuri šio šimtmečio pradžioje pakeitė senąją, kuklią bažnytėlę, išlikusią tik nuotraukoje. Anykštėnus, kurie dar atminė, regėjo senąją bažnyčią, jau palydėjo į paskutinę kelionę naujosios bažnyčios varpai... Ir šios jau seniai niekas nevadina naująja.

Nors dabartinė Anykščių bažnyčia dar tik artėja prie pirmojo savo šimtmečio, tačiau tarp raudonų plytų sienų ir aukštų skliautų ji sutalpino jau labai daug anykštėnų maldų. Ir buvusiųjų, ir esančiųjų, ir dar tik pradedančiųjų savo gyvenimo kelią. Tiek savo viduje, tiek ir šventoriuje saugo bažnyčia ir nemažai meno paminklų - kūrėjų dvasios atšvaitų paveiksluose, skulptūrose, drožiniuose. Unikalios, nepaprastai išraiškingos Rimo Idzelio išdrožtos Kryžiaus kelio stočių figūros, skulptoriaus Antano Kmieliausko iš akmens iškaltas paminklas įžymiųjų anykštėnų tėvams, prie kunigo Antano Gražio kapo stovintis, skulptoriaus Vlado Vildžiūno sukurtas bronzinis "Jėzus Kristus Nazarietis", dailininkės Anortos Mackelaitės vitražai, skulptoriaus Henriko Rudzinsko sukurtas vyskupo, mūsų tautos dainiaus Antano Baranausko biustas, kunigo, profesoriaus, pirmojo lietuvių kalbos žodyno autoriaus Konstantino Sirvydo bus-

tas, sukurtas skulptoriaus Jono Meškelevičiaus, kunigo, poeto Klemenso Kairio bareljefas (skulptorius Leonas Žiuklys), XIX amžiuje ir jau šiais laikais tapytos drobės, drožiniais išdailinti, tautodailininkų išmonės, vaizduotės sušildyti kryžiai... Kad pastaraisiais dešimtmečiais Anykščių bažnyčioje, šventoriuje vis daugėtų meno paminklų, įprasminančių mintį, sielos polėkį, žadinančių atmintį, rūpinosi ilgametis Anykščių parapijos klebonas monsinjoras Albertas Talačka, Biržų dekanas, iš Anykščių krašto kilęs kunigas Bronislovas Strazdas. Šiems šviesuoliams kunigams Dievo ištartame ir nuolat tariamame pasaulyje, kaip rašė Antanas Maceina, kiekvienas meno kūrinys yra įsidaiktinęs Dievo žodis. Tebūnie tasai žodis išgirstas, suvoktas!..

Kas rytą, vakarą skamba bažnyčios varpai, nuvilnyja jų garsas virš Anykščių gatvių, gatvelių pro pavasarius ir vasaras, rudenius ir žiemas, kviečiantis artyn prie Aukščiausiojo. Bažnyčios durys atviros visiems ieškantiems Dievo ir Jį jau suradusiems, prašantiems, atgailaujantiems, suvokusiems žemiškos Būties laikinumą...

Pačiame miesto centre, ant Šventosios kranto stovi Anykščių bažnyčia, apvainikuota augalotų klevų ir liepų. Jos aukšti bokštai veda į erdvę, verčia pakylėti akis į dangų ir praeinančius pro šalį.

ŠVENTOJI

Neries dešinysis intakas. Ilgis 246 km. baseino plotas 6889 kv. m. Išteka iš Samanio ežero, Pasamanės apylinkėse, 3 km. į šiaurės vakarus nuo Dūkšto. Teka per Dūkšto, Luodžio, Luodykščio, Asavo, Ūparto ežerus, Antalieptės tvenkinį, Sartų, Rašų, Paščio ežerus. Nuo versmių teka Ignalinos ir Zarasų rajonais į š.v.; pratekėjusi Sartų ežeru, pasuka į p.v., teka Zarasų ir Rokiškio raj. riba, Utenos, Anykščių, Ukmergės, Jonavos rajonais. Įteka į Nerį 44 km. nuo jos žiočių, 4 km į š.r. nuo Jonavos. Prie Šventosios įsikūrę Antalieptė, Dusetos, Užpaliai, Anykščiai, Kavarskas, Ukmergė.

LIETUVOS ENCIKLOPEDIJA, V., 1988. T.IV. P.239.

Ji teka, teka, teka... Tarytum kažkieno šaukiama. Pro datas ir likimus. Iš tolumų į tolimas. Teka pasiimdama ir žydrą, ir rūškaną dangų. Pasiimdama ir mūsų žvilgsnius.

Šventoji - ežerų duktė. Ji savo aukštupio protakomis tarsi sidabriškai žvilgančiomis lino nytimis sujungia net šešis ežerus, nepasiklysta ir

daugiau kaip 2000 ha plote tyvuliuojančių Antalieptės marių platybėse, pasisvečiuoja garsiaame Sartų ežere, atsisveikinusį su juo, prateka dar du nedidelius ežerėlius, viduvasariais pasidabinančius baltesnėmis už sniegą vandens lelijomis, apkaišančiomis trumpam suturėtos upės aukštupį.

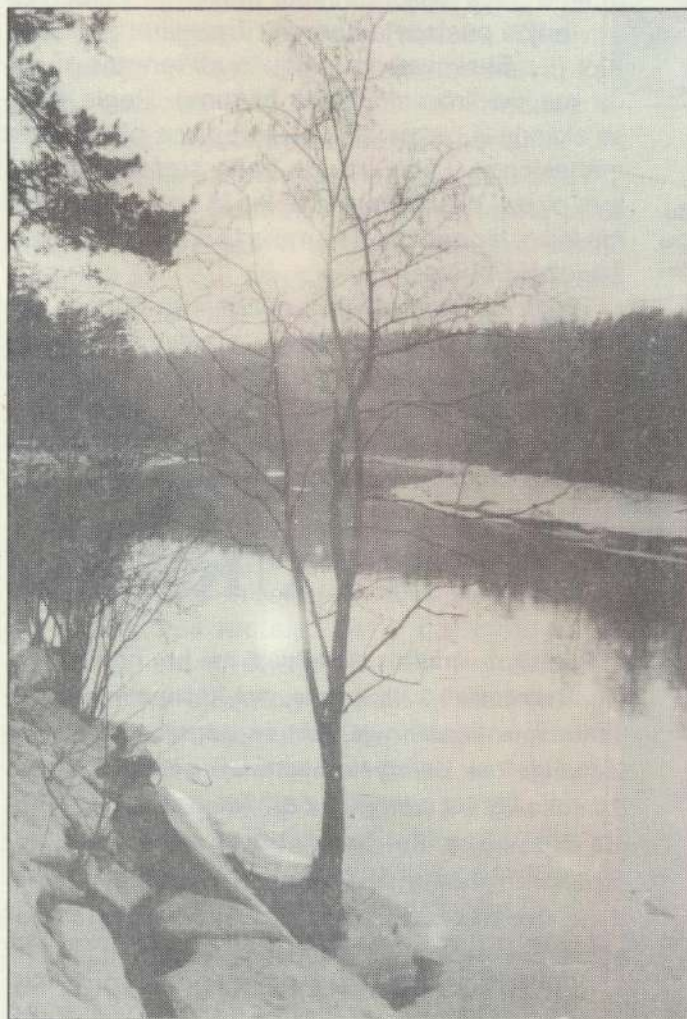
Anykščius Šventoji pasiekia jau įveikusi du trečdalius savo kelio, išplatėjusi, priėmusi kelių dešimčių intakų, intakėlių vandenį. Melsvu kaspinu perjuosia mūsų miestą ir skuba tolyn pietvakarių link, vingiuodama vakarinėmis Aukštaičių kalvyno papėdėmis, savo baseino plotu nusileisdama tik Nemunui ir Neriai. Bėga ji tarsi užburta nenumaldomo, tik jai vienai girdimo tėkmės šauksmo.

Pasak Antano Baranausko "srove teškėna upelė Šventoji". Teškėna pro Anykščius, kaip ir tada, kai čia dar nebuvo miesto, nebuvo nei istorijos, nei kuo nors reikšmingų datų. Kaip ir tada, kai čia girdė žirgus vyčiai, kai buvo krikštijami mūsų proseniai, seniai jau smiltele pavirtę, pažįstami tik iš kraujo...

O tie, kurie kūrėsi čia, prie Šventosios ir jos intako Anykštos, ir davė pradžią mūsų miestui, matyt, suvokė, jog liūdna būtų gyventi, kažko labai trūktų, jeigu nematytum upės, pilnos gyvasties, judesio, slėpiningų gelmių ir tų sraunumose žaidžiančių šviesos raibulių, mirgančių lyg tolstančios akimirkos... Mes suprantame juos ir patys tai jaučiame, žvelgdami į Šventąją, vis plukdančią į mus savo spindesį, atsineštą iš tamsžalių girių.

Srūva Šventoji pro mus lyg žydra begalybė, gena į rudenius vasaros saulėlydžių ugnį, atspindi kasdienybėje netelpančio dangaus didybę. Praeidami ar trumpam stabtelėję, žvilgsniu palydime ją, dingstančią už vingio, vėl švelniai šilus apkabinančią. Ir su širdgėla mąstome, jog ši mūsų graži Aukštaitijos upė, dar ne taip seniai plukdžiusi joninių vainikus, sielius, kritusi nuo elektrinių užtvankų, tiesiogine žodžio prasme nešusi šviesą, dabar gena kaskart vis drumstesnį vandenį...

Teka Šventoji. Pro mūsų Anykščius, pro mūsų gyvenimus. Teka iš tos pusės, kur brėkšta rytmečiai, aušroja dienos, ir skuba į ten, kur anapus miškų leidžiasi saulė, kur nueina vasaros...

SMĖLIS

Neogeno smėlis, gausiai randamas ties Anykščiais, sudarytas iš kvarco, kitų priemaišų - nedaug. Jau nuo šio šimtmečio pradžios Anykščių smėlis domino verslininkus, stiklo gamintojus. Mūsų laikais ties Vėjeliskiais atviru būdu kasamas kvarcinis smėlis (iš viršaus jis nestorai, kai kur tik 2-3 m. pridengtas ledyninių nuogulų). Čia pat 1968 m. pastatytame specialiaame ceche smėlis flotuojamas (gryninamas atskiriant priemaišas), vežamas į Panevėžio, Kauno, Vilniaus stiklo fabrikus.

Taigi čia, smėlio karjeruose, jų atodangose, galima apžiūrėti, tirti šiuos sniego baltumo kvarco sluoksnius, priemaišas, kuriuose pasitaiko medienos gabalų, šiltamėgių augalų žiedadulkių, liudijančių šiltą neogeno aplinką Lietuvoje. Vadinasi, Anykščių apylinkėse esantis Šventosios slėnis - atversta krašto gelmių sandaros ir istorijos knyga.

Česlovas Kudaba. IŠGODOTAS, DAINIŲ PAŠLOVINTAS KRAŠTAS // Anykščiai istorijoje, literatūroje, atsiminimuose. V., 1992, P.254.

Daug visoje Lietuvoje smėlynų, nieko nestebina smėlis, tačiau tokio balto kaip sniegas, baltesnio ir už Kuršių nerijos kopas smėlio, kuris slūgso Anykščių pašonėje, kitur vargu ar pamatysi. Turime šito baltojo smėlio į valias, geologų duomenimis, daugiau kaip devynis milijonus tonų. Paprastas ir nepaprastas Anykščių smėlis, vadinamas jis kvarciniu, perėjęs per ugnį, pavirsta stiklu, krištalu, nuskaidrėja lig begalybės, sugauna vaivorykš-

tę... Kas suskaičiuos, kiek per tuos kone trisdešimt metų, kai Anykščiuose pradėjo veikti flotacijos cechas ir išvalytas smėlis ėmė keliauti į fabrikus, pagaminta iš jo visokių indų, televizorių ekranų, langams stiklų!?

Jeigu į kvarcinį smėlį pasižiūrėtume ne tik kaip į naudingą iškaseną, tektų mintimis nusikelti į tokius laikus, kurių dar nėra net ir mūsų Puntuko atmintyje. Tie laikai matuojami ne tūkstantmečiais, o milijonmečiais, tai neogeno, mūsų planetos jaunystės era, buvusi prieš keliasdešimt milijonų metų. Šitokios laiko gelmės netelpa galvon, net ir vaizduotė pasiklysta beribėje, jau tarsi kito pasaulio erdvėje. Kas toji neogeno era, kaip tada atrodė Žemė? Mokslininkai teigia, kad čionai, dabartinėje mūsų Aukštaitijoje, tada bevardėje ir plynoje, telkšnojo subtropikų saulę atspindintys ežerai, jų pakrantėse augusios sekvojos, kiparisai, nisos... Nugrimzdo gilyn to tikrai fantastų kūriniuose vaizduojamo laikotarpio smėliai, nusėdo drauge su aibe buvusių saulėlydžių. Šiame prieš milijonus metų rašytame Žemės istorijos puslapyje dar nėra žmogaus pėdų...

... Ekskavatoriaus kaušo atidengtas karjeras sklindinas akinančio baltumo. Regis, šviesa sklinda iš gelmių, iš ten ištirpusios pirmąsios mėnesienos. Paimi saujon balto smėlio, jis teka tarp pirštų, prisiliečia prie delno iš ano nesuvokiamo laiko. Ir panašus šis smėlis į seniai nukritusios žvaigždės dulkes.

Tyram smėlio baltumui neabejingi buvo ir senieji anykštėnai. Baltutėlaičiu smėliu švenčių išvakarėse jie pabarstydavo plūktines aslas, nušluoto kiemo takelius. Dar ir šiandien yra anykštėnų, barstančių baltu smėliu takus, artimųjų kapavietes. Kad būtų iš tolo it patiestos drobės.

PUNTUKAS

Puntukas, eratinis riedulys 5 km į p. nuo Anykščių, Šventosios kair. krante, Anykščių šilelio laišaftiniame draustinyje. Antras pagal dydį akmuo Lietuvoje (po Barstyčių akmens); geol.paminklas. Puntuko ilgis 6,9 m, plotis 6,7, aukštis 5,7 m (iš jų 1,5 m žemėje), tūris 100 kub.m, masė 265 t. Tai rapakivio (granito struktūrinė atmaina) luistas, ledynų atneštas prieš 20-14 tūkstančių metų iš Suomijos, per paskutinįjį (Nemuno) ledynmetį.

LIETUVOS ENCIKLOPEDIJA, V., 1987, T.3, P.469

Nėra Lietuvoje garsesnio, labiau lankomo už Puntuką akmens. Netruksta norinčiųjų jį apžiūrėti, greta atsistojus nusifotografuoti atminčiai. Visuose Lietuvos kampeliuose (ir ne tik Lietuvos) daugelio šeimų albumuose rastum Puntuko atvaizdą. Lanko žmonės šį akmenį, domisi juo gal ne vien todėl, kad jis ilgą laiką buvo laikomas pačiu didžiausiu Lietuvoje...

Puntukas senesnis už Šventąją ir Anykštą. Ledynų atneštas ir pamestas kniūbsio jis įsmėgęs šilainėn kaip to neatmenamo, priešistorinio laikotarpio liudininkas, suakmenėjęs aidas, ir tarsi gyvena trijuose laikuose - praeityje, dabartyje ir ateityje.

Nešė Puntuką ne tik ledynai, nešė jį ir velnias, norėdamas sudaužyti Anykščių bažnyčią... Tačiau piktos kipšio užmačios nuėjo niekais, - užgiedojo gaidys, nelabasis paleido iš savo nagų Puntuką, ir "didumo kaip gryčios" akmuo nukrito šilelin... Taip atsitiko daug kam gerai žinomame, dar Antano Baranausko poemoje "Anykščių šilelis" persakytame padavime. Kiti padavimai aiškina, kodėl šis akmenų pasaulio milžinas pramintas Puntuku. Toks vardas buvęs ant akmens sudeginto lietuvių karžygio, narsaus karo vado. O kai kuriuose legendiniuose pasakojimuose užsimenama, kad tasai Puntukas panorėjęs pagrobti šventąją ugnį saugojusią vaidilutę, net kėlęs ranką prieš krivį. Kadaise prie Puntuko akmens lapojo šventieji ažuolai, kilo į atsivėrusią erdvę mūsų prosenių maldos, aukuro dūmai, gal būta tais laikais ir karžygio Puntuko, palikusio savo vardą akmeniui. Dar ir šiandien netoli akmens, prie kelio atšlajos, lapoja šventųjų ažuolų palikuonys, šnara anų dienų sakmę vėjui, šilui, vakaro sutemoms...

Dominą Puntukas lankytojus ne tik kaip įspūdingas geologijos paminklas, legendomis apgaubtas mitologinis akmuo. Vokiečių okupacijos metais, 1943-ųjų metų vidusarį, skulptorius Bronius Pundzius Puntuko akmenyje baigė kalti Atlanto vandenyną perskridusių lakūnų Stepono Dariaus ir Stasio Girėno bareljefus, jų testamentą žodžius, skirtus visiems mums, lietuviams, visai mūsų ainijai. Jau daugiau kaip pusė amžiaus Puntukas į kiekvieną artyn priėjusį prabyla tautos didvyrių žodžiais, žadinančiais meilę, ištikimybę Lietuvai, raginančiais nepalūžti... Tai kėlė nerimą oku-

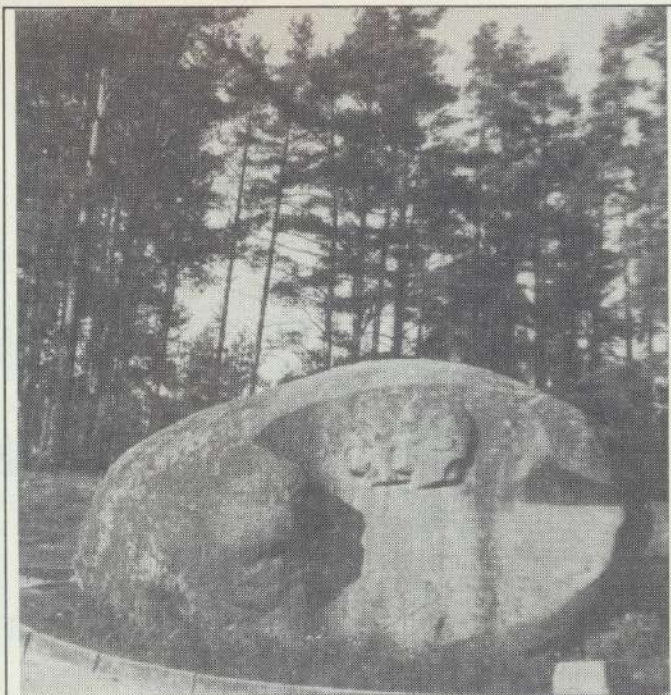
pantams, tais slogiais pokario metais kažkuris iš "liaudies gynėjų" pagautas įtūžio ėmė trintinė iš automato į lakūnų bareljefus, į testamentą tekstą, bet kulkos atšoko nuo akmens, menkai tepadariusios žalos...

Išgarsintas Puntukas ir poetų, rašytojų. Antano Baranausko "Anykščių šilelyje" suposmuotą Puntuko legendą sekė ir Bronė Buivydaitė vienoje iš savo baladžių, įtaigia, poetiška proza apsakė Puntuko sakmę Teresė Mikeliūnaitė, savaip interpretavo padavimo siužetą mūsų literatūros klasiko Jono Biliūno sūnėnas, rašytojas Antanas Biliūnas eiliuotoje "Legendoje apie Puntuką". Šią septintajame šio amžiaus dešimtmetyje sukurta legendą autorius užbaigė tokiais viltingais posmais:

*Sako, Puntuką užburta
Saugo milžinas žvėris,
Saugo lobių didį turtą,
Samanotas jo duris.
O žmonėse plinta žinios -
Jokių lobių ten nėra:
Ten užkeikta akmeninė,
Bet visiems širdis gera.
Ir tik girios medžiai šneka,
Kad pabus širdis gyva,
Kai išeis į garbės taką
Varganoji Lietuva.*

[Isiklausykime į Puntuko tylą, gal jau bunda tiek metų kalinta, suakmenėjusi širdis?..

Milda TELKSNYTĖ, Vygandas RAČKAITIS

MŪŠIS ŠIMONIŲ GIRIOJE

Vytautas VALUNTA

Tai buvo pats didžiausias mūsų krašto partizanų mūšis, kėlęs didelį mūsų žmonių susirūpinimą, sielvartą ir pasididžiavimą. Beveik tris dienas Šimonių giria gaudė nuo šūvių, automatų papliupų ir kulkosvaidžių serijų. Visos plačios apylinkės namų sienas drebino aidas sprogimų, kuriuos jau spėjome primiršti, nors tik prieš keletą metų į Vakarus nuaidėjo frontas. Nerimą didino keliais siuvinčios mašinos su kareiviais, tarp jų buvo ir automobiliai su raudonais kryžiais, per Svėdasų miestelį nubirbė net šarvuotis. Visiems buvo aišku, kad girioje užklyptos didelės partizanų pajėgos. Taip pat visiems buvo aišku, kad pasekmės bus šurprios.

Tai prasidėjo 1949 m. lapkričio 1-ąją - Visų Šventųjų dieną, o retėjantys šūviai ėmė tilti lapkričio 3 d. popietę. Visai spėliojo mūsų žmonės, kas gi toje girioje dedasi. Tie, kurie galėjo kažką daugiau nujausti, žinojo ir tai, kad to meto "geležinis įstatymas" buvo: "Nežinau, nemačiau, negirdėjau!" Todėl nenuostabu, kad net ir dabar pasakojimuose apie tą mūšį tebėra daugybė klaustukų. Aš tada jau buvau paskutiniosios klasės gimnazistas, ir atsimenu, buvo kalbama, kad ten rusai užtikę kažkokį partizanų štabą, kad ten esą net gelžbetoniniai įtvirtinimai. Ėjo kalbos, kad jų kareiviai niekaip negalėjo paimti, net minosvaidžių minos negelbėjo, todėl prie jų vilkė sprogmenis kariuomenės pionieriai, ir tik tokiu būdu pavykę tuos bunkerius paimti¹. Kadangi tąsyk žuvusių partizanų nebenumetė Svėdasų tur-gavietėje, žmonės nesužinojo žuvusių skaičiaus - kalbėjo, kad jų apie 60 kareiviai sumetę į pelkes girioje. Nežinojome, jog girioje tada žuvo mūsų klasės draugės Vandos Vy-gelytės sesuo, kad ji nakčia parsigabeno žuvusios sesers palaikus ir palaidojo su grupe žuvusių draugų... Iki tol mes nežinojome atvejo, kad partizanas priešui būtų pasidavęs gyvas, bet tada mus iš kažkur pasiekė žinia, kad esą gyvi

paimti be sąmonės rasti susprogdintų bunkerių griuvėsiuose Stasys Gimbutis ir trumpai mūsų gimnazijoje tesimokęs Stasys Kriaučiūnas. Tiesa, buvo gandų apie išdavystę. At-seit, tą štabą išdavusi kažkokia moteris nuo Molėtų ar Tau-ragnų.

Pasirodo, kad išdaviko tikrai būta. Žurnalistas Osvaldas Aleksa 1967 m. pasirodžiusioje A. Viršulio sudarytoje knygoje "Nematomasis frontas" apybraižoje "Rašyk laiškus Ma-rytei..."² pasakojo apie tai, kaip saugumo agentas Vytautas Kučys mynė savo išdavikiškas pėdas Rytų Lietuvoje ir kaip jam pasisekė prisikasti iki Atgimimo apygardos vado Antano Slučkos-Šarūno. "Šis gyvas nepasidavė, bet jo ad-jutantas Balys Žukauskas-Princas, suimtas Šarūno bunke-ryje prie Andrioniškio, pasirodo, žinojo visus banditų bun-kerius. Dvi dienas Šimonių girioje ir aplinkiniuose miškuo-se poškėjo šūviai, sproginėjo granatos"³. Taip Princo veda-mi enkavadistai užplūdo Šimonių girią. Bronė Repčytė-Kal-pokienė, tuo metu jau valdžios išvyta iš tėviškės ir gyvenu-si Kušliuose, rašo, kad 1949 metų Visų Šventųjų rytą "rus-kiai lėkė kaip žvėrys, niekur neužeidami. Sulėkė į mišką ir tuoju pradėjo šaudyti, sprogdinti..."⁴

Ankstų lapkričio pirmosios rytą per Galvydžius į Šimo-nių girią traukusią kariuomenę prisimena ir Gasparas Gim-

1) Tų sprogimų per tą mūšį girdėjosi ne vienas ir ne du, o keliasdešimt. Nežinau, ar gali girdėtis per 8-10 km atstumą rankinių granatų sprogimai, bet atsimenu nuo sprogimų dre-bėjo namų sienos Svėdasuose.

2) A. Viršulis (sudarytojas), Nematomasis frontas, Vilnius, 1967, 136-156 psl.

3) Ten pat, 155 psl.

4) Iš 1993 XII 12 laiško O.Šilinytei-Šilinienei. A. Viršu-lis... 155 psl.

Iš kairės į dešinę: Antanas Kisie-lius-Sakalas, Šarūno (Antano Slučkos) adjudantas (Žempūčių k., nuo Troškūnų); Bronius Kazickas-Sauliukas (Norkūnai, Utenos raj.) rašė ei-lėraščius; Vincas Kaulinis-Miškinis, Vytauto apygardos vadas (iš Utenos aps. Vyžuonų vls., Biliūnų k.) / + 1949.III.24. Nolėnuose /; Antanas Slučka-Šarūnas, Algimanto apygar-dos vadas (iš Troškūnų); Petras Kimštas-Žalgiris, Šiaurės rytų Lietu-vos sritys vadas; Jurgis Urbonas-Lakštutis (iš Stakių k., Anykščių vls.) rašė eilėraščius; Vytautas Vilutis-Per-kūnas (iš Kunigiškių k., Svėdasų vls.) Šimonių giria, 1948 -1949 m.

Foto Stasio INDRAŠIAUS

butis. Apie 12-15 valandą aš, eidamas į mokyklą, Svėdasuose kariuomenės judėjimo dar nemačiau. Pradžioje minėtą kariuomenės judėjimą per miestelį mes, mokiniai, matėme tik temstant, jau grįždami iš mokyklos (antros pamainos). Mašinos lėkė nuo Utenos Šimonių link. Kelintą valandą jos pradėjo čia važiuoti, nežinau. Nuo Rokiškio jokio judėjimo nebuvo.

O. Aleksa savo apybraižoje rašo, kad Princas ir jau Šimonių girios mūšyje gyvas paimtas Stasys Gimbutis-Tarzanas išdavę 14 bunkerių, žuvę 38 "banditai"⁵. Kur tiek bunkerių buvo rasta, mes nebandėme aiškintis: tąsyk Šimonių girios mūsų pakrastyje buvo pulti 5 bunkeriai - slėptuvės, dar manoma, kad tada savo slėptuvėlėje buvo užkultas vienišius partizanas Pranas Galvydis-Valteris. Kitame Svėdasų valsčiaus krašte - Drobčiūnų miške buvo sunaikintas dar vienas bunkeris. Mūsų žiniomis tada Svėdasų valsčiaus teritorijoje žuvo 28 (kitais duomenimis - 32), paimti gyvi 9 ir ištrūko 1 kariuomenės užkultas partizanas.

Daugiausia medžiagos apie šiuos mūšius yra surinkęs Gasparas Gimbutis. Drobčiūnų bunkeryje žuvo jo brolis. Atrodo, kad čia šie mūšiai minimi puolimo eilės tvarka.

Šimonių girios mūšio pradžią nurodo 1949 m. lapkričio 1 d. Stasio Gimbučio - Tarzano bunkeryje gyva paimta Elena Valevičiūtė - Nida (dabar Uoksienė, gyvenanti Panevėžyje) savo atsiminimuose. Jie tada savo bunkeryje apie 10 val. ryto Montės bunkerio pusėje (jis buvęs per 3 km nuo jų) išgirdę stiprų šaudymą ir nutarę vakare išsiaiškinti. Kad Visų Šventųjų rytą toje Šimonių girios pusėje prasidėjęs stiprus šaudymas, nurodo jau minėta Bronė Repčytė - Kalpokienė ir Gasparas Gimbutis.

Reikia manyti, kad Montės bunkeris geriausiai turėjo būti žinomas ir išdaviku tapusiam Šarūno adjutantui Baliui Žukauskui-Princui - Montės bunkeryje laikėsi Atgimimo apygardos štabo viršininkas Albinas Pajarskas - Bebas. Saugumui jis, be abejo, buvo svarbiausias asmuo Šimonių girioje.

Elenos Valevičiūtės-Uoksienės liudijimu Montės bunkeris buvęs puolamas kelias valandas, iki pusės keturių valandų po pietų vis girdėjęsi sprogimai.

Aš pats gerai atsimenu, kad tą dieną prieš pamokas (o jos mums prasidėdavo 13 valandą 30 minučių - mokėmės antroje pamainoje) mes, mokiniai, mokyklos kieme žaidėme krepšinį. Buvo tylu, ramu, tik staiga Šimonių girios pusėje (o ji nuo Svėdasų per 5-8 km) tik trrr... trrr... pokšt... pokšt... ta-ta-ta... Pasigirsta ir nutyla, ir vėl iš naujo... Iki tol mes jokių šūvių negirdėjome. Gal iš ryto pulti bunkeriai buvo giliau girioje?

Visiems mums tada buvo aišku, kad girioje - mūšis, bet nuaidėjęs skambutis mus sukvietė į klases. Mūsų klasės langai buvo į pietus, kone į priešingą nuo Šimonių girios pusę, tad per pamoką šūvių negirdėjome, tačiau sulaukę pertraukos iš išėję į lauką išgirdome, kaip Šimonių pusėje trata šūviai, drebiną žemę sprogimai.

Nenutilo Šimonių giria iki nakties. Kitą rytą - vėl viskas iš naujo. Mūšio garsai tratėjo ir dunksojo iki pat vakaro. Ir trečią dieną užgrojo ta pati muzika, paskui šūviai pamažu

Juozas Kemeklis-Rokas, Rimtutis. Buvo šaulys, fotografuota 1936-1938 metų laikotarpyje

ėmė retėti, o apie pietus ir visai nutilo.

Kas gi iš tikrųjų ten vyko? Visų atsakymų neturime ir šiandien. Aišku, kad Šimonių girioje buvo pulti penki ar šeši partizanų bunkeriai, juose buvę partizanai žuvo arba buvo paimti gyvi. Visi jie buvo išduoti, o bunkeriai nepritaikyti gynybai. Čia verta prisiminti vieną Elenos Valevičiūtės - Uoksienės liudijimą apie bunkerių-slėptuvių išėjimus: atsarginiai išėjimai būdavę keliolikos ar keliasdešimties metrų ilgio. Jų - Tarzano slėptuvės toks ilgas išėjimas buvęs užmienuotas trimis savo minomis, išėjimą dar minavę ir kareiviai. Pasijutę išduoti ir kareivių apsupti, partizanai tą išėjimą išsprogdino ir tada pasidarė atviras griovys, tinkamas gynybai. Gal todėl enkavedistams teko nemažai parako išieškoti.

Mūšis ilgai truko dar ir todėl, kad tie bunkeriai buvo puliti visi vienu kartu. Kodėl? Kas tąkart matė pilnus sunkvežimius kareivių, neabejoja, jog NKVD jėgų pakako. Visai galimas tų jėgų santykis - šimtas prieš vieną... Gal Princas nežinojo, kur yra visi bunkeriai. Likę gyvi to mūšio dalyviai

5) A. Viršulis... - 155 psl.

Partizanės Stasė Vigelytė-Živilė (+ 1952.XI.14), Birutė Šniuolytė-Ida (+ 1949.XI.1)

Foto Stasio INDRAŠIAUS

partizanai Elena Valevičiūtė-Uoksienė ir Jurgis Trečiokas-Rytas prisimena bandymą išgauti Tigro slėptuvės vietą kanikinimais. Kad tokia slėptuvė yra Šimonių girioje, enkavedistams buvo žinoma. Jie reikalavo parodyti kur yra ta slėptuvė dar ir lapkričio 3 dieną, atsivežę Jurgį Trečioką į girią, bet jiems tada nepasisekė šito sužinoti - Tigro bunkeris buvo aptiktas daug vėliau - beveik po trijų metų.

Peršokant įvykių eigą, dabar galima kai ką paaiškinti dėl trečiosios mūšio dienos. Jau esu užsiminęs, kad enkavedistai žinojo, jog toje Šimonių girios dalyje dar ne visus partizanų bunkerius aptiko. Jurgis Trečiokas-Rytas prisimena žinojęs jau apleistus, tuščius nuo Adomynės (iš Vagonių k.) kilusio partizano Jono Lapienio-Jokerio ir senąjį Tigro bunkerį, juos ir parodęs enkavedistams. Matyt, jie lapkričio 3 dieną ir "puolė" tuos tuščius bunkerius.

Dabar jau žinoma, kad lapkričio 1 d. iš ryto buvo pultas Antano Starkaus-Montės bunkeris. Jis buvo paimtas po pietų. Jame žuvo 7 partizanai. Tą dieną buvo užpultas ir kitas, Stasio Gimbučio-Tarzano bunkeris: žuvo 3 partizanai ir 5

paimti gyvi. Lapkričio 2 dieną buvo paimti dar trys bunkeriai: Alberto Žilio-Kęstučio (žuvo visi 5 partizanai), Antano Jančio-Žaibo (žuvo visi 5 partizanai) ir Jurgio Trečioko-Ryto (žuvo 1 partizanas ir 4 paimti gyvi). Tą dieną sunaikinta ir Alberto Nakučio-Viesulo J. Tumo-Vaižganto būrio (ar rinktinės?) slėptuvė, įrengta jau ne Šimonių girioje, o Drobčiūnų miške. Iš aštuonių slėptuvėje buvusių vyrų septyni žuvo ir tik vienam Juozui Kemekliui-Rokui pavyko ištrūkti gyvam. Yra užrašytas jo eilėraštis "Broliams septyniems". Manoma, kad tą dieną savo bunkeryje žuvęs ir Pranas Galvydis-Valteris.

Atrodo, kad lapkričio 3 dieną enkavedistai tik šaudė "Dievui į langus", sprogdino apleistus bunkerius ir baugino plačios apylinkės žmones.

Iš Jurgio Trečioko atsiminimų aiškėja, kad antrąją dieną užpultų bunkerių partizanai jau žinojo apie vakarykštį Montės ir Tarzano bunkerių užpuolimą. Iš pradžių neužpultų bunkerių partizanai gal dar būtų galėję pasitraukti, bet vėliau to padaryti jau buvo neįmanoma - visa giria knibždėjo prikimšta kariuomenės.

Apie partizanų bunkerius, jų išdėstymą ir įrengimą yra šiek tiek rašoma J. Trečioko ir E. Valevičiūtės-Uoksienės atsiminimuose. O štai daug vėlesni seno svėdasiško Antano Baliūno įspūdžiai: "Šimonių girioje (po daugelio metų) teko pabuvoti prie trijų slėptuvių: tarp Priepodo ežero ir Sliepiškio k. palaukės, už Priepodo ežero į Šilgalių k. pusę ir už Denionių į Palegę. Tų slėptuvių angos 20 ir daugiau metrų nuo miško keliukų. Tais keliukais sutartu laiku pravažiudavo rogėmis partizanų ryšininkai - globėjai su malkomis ar žabais, kad galėtų užmaskuoti pėdsakus. Kartais gal ir su slidėmis. Daug padėdavo partizanams Steponas Pajarskas iš Jotkonių k. Antra išėjimo anga iš slėptuvės buvo irgi panašaus ilgio, tik į priešingą pusę /.../. Atstumai tarp slėptuvių nuo 2-3 iki 5 km. Sunkiai prieinamų vietų Šimonių girioje nėra.

Tai buvo vadinamosios žieminės slėptuvės. Vasarines įrengdavo giliau miške, atokesnėse vietose, toliau nuo kelių. Kai kuriuose miško kvartaluose niekas nekeldavo kojos nei grybauti, nei uogauti. Taką nuo slėptuvių keisdavo įvairiomis kryptimis. Išėję pabarstydavo taką tabaku ar kokiomis vaistažolėmis, kad NKVD šunys pėdsakais nesusektų slėptuvių". (Iš Vytautui Valuntai 1994.III.13 d. rašyto laiško).

Ir Gasparas Gimbutis, ir Jurgis Trečiokas, ir Elena Valevičiūtė-Uoksienė tvirtina, kad iš 1949 m. lapkričio 1-3 dienomis Šimonių girioje pultų bunkerių į laisvę neištrūko nė vienas partizanas. Gyvi tada liko tik niekieno neišduoti Tigro slėptuvės partizanai. Ši slėptuvė buvo sunaikinta tik 1952 m. spalio 13 d. Kadangi apie tą mūšį jokių žinių neturime, apie toje slėptuvėje buvusius partizanus duomenis pateikiame šiame skyrelyje, kartu su žiniomis apie Šimonių girios partizanų bunkerių sunaikinimą.

Pateikdami sunaikintų partizanų slėptuvių ir ten buvusių partizanų sąrašą, pradedame nuo PAAIŠKINIMŲ: 1. Mūšio data. 2. Sąlyginis slėptuvės pavadinimas (pagal G. Gimbutį) Slėptuvės nurodomos puolimo eilės tvarka. 3. Numeracija: a) pirmas skaičius skliausteliuose - šiame mūšyje žuvusio partizano eilės Nr. b) antras skaičius (be taško) - šiame mūšyje gyvo paimto partizano eilės Nr.; c) trečias skaičius (su tašku) - slėptuvėje buvusio partizano eilės Nr. 4. Šio mūšio partizanų sąraše nurodomas tik kaimas, kad juos būtų lengviau rasti bendrame partizanų sąraše, sudarytame pagal kaimus. 5. Gale nurodomos partizanų pavardės ir šaltiniai, kurių nepatvirtina kiti pateikėjai.

1949 m. lapkričio 1 d.

MONTĖS SLĖPTUVĖ PRIE PRIEPODO EŽERO

(Žuvo 7 partizanai)

- (1) 1. Antanas Starkus-Montė iš Zubiškių k., Šimonių vls.
- (2) 2. Aleksas Matelis iš Vikonių k.
- (3) 3. Albinas Pajarskas-Bebas iš Jotkonių k.
- (4) 4. Birutė Šniuolytė-Ida, Ramunė nuo Radviliškio
- (5) 5. Tardytojas Daugiau žinių nėra
- (6) 6. Stasė Vygelytė-Živilė iš Sliepsiškio k.
- (7) ?

* Nė vienas partizanas nepasidavė. Jų kūnus kareiviai užvertė bunkerio griuvėsiais, tačiau po mūšio jie buvo palaidoti Adomynės kapinėse.

* A.Šimėnas savo knygelėje "Vilties ir gėlos ūkanose" (Panevėžys, Tėvynė, 1993, 19 psl) be mūsų išvardintų partizanų A.Starkaus, A.Matelio, A.Pajarsko, B.Šniuolytės, S.Vygelytės, iš tikrųjų kitose slėptuvėse žuvusių J.Lapienio ir A.Vizbarienės, mini mums negirdėtus partizanus (kaip žuvusius Montės bunkeryje): PETRĄ BACIUŁĄ, VYTAUTĄ DARIŲ, JURGĮ MINKEVIČIŲ ir VYTAUTĄ MINKEVIČIŲ. Tokių pavardžių apie Svėdasus nebuvo, tokių partizanų tvirtina negirdėjęs Jurgis Trečiokas, pagaliau bunkerio griuvėsiuose nerasta tiek palaičių. Reikia manyti, kad A.Šimėno apsirakta, nebent vienas iš tų partizanų buvo slapyvardžiu Tardytojas.

* Ten pat A.Šimėnas mini Montę, turėjusį 1945 m. savo rinktinėje daugiau kaip 300 kovotojų.

1949 m. lapkričio 1 d.

TARZANO SLĖPTUVĖ PRIE DENIONIŲ EŽERO

(Žuvo 3 partizanai, 5 paimti gyvi)

- 1 1. Stasys Gimbutis-Tarzanas iš Liepagirių k.
- (8) 2. Algis-Chirurgas Karininkas iš Žemaitijos, atėjęs spalio mėn.
- (9) 3. Juozas Lapienis-Darius iš Sliepsiškio k.
- (10) 4. Aloyzas Žilys-Žirnis iš Čiukų k.
- 2 5. Vladas Karosas-Vilkas iš Drobčiūnų k. Gyvena Ukmergės raj.
- 3 6. Stasys Kriaučiūnas-Jaunutis Nuo Andrioniškio, žuvo Vorkutoje
- 4 7. Feliksas Niaura-Barsukas iš Bajorų k. Palaidotas Svėdasuose, mirė grįžęs iš lagerio
- 5 8. Elena Valevičiūtė-Nida (dabar Uoksienė) iš Galvydžių k. Grįžusi iš lagerio gyvena Panevėžyje

* Stasys Gimbutis po teismo sušaudytas

* Balys Lapienis iš Galvydžių k. laiške svainei S.Striukaitei-Umbrasienėi mini Tarzano slėptuvėje žuvusį HENRIKĄ DANILEVIČIŲ. Tai patvirtino ir troškūnietis Kubilius. Jis buvo partizanų ryšininkas, atvedė Henriką Danilevičių į bunkerį. Gal tai karininko iš Žemaitijos pavardė. Tokią pavardę radau 1994 m. "Tremtinio" Nr.15 (Kęstutis Balčiūnas, 1944-ųjų Lietuvos šaulių dalinys). Straipsnio autorius Kęstutis Balčiūnas į mano paklausimą atsakęs 1994.VI.11.7 rašytu laišku, suteikė daugiau žinių apie HENRIKĄ DANILEVIČIŲ (visur pavardės išryškintos mano - V.V.). Žuvus stambiausio Pietų Žemaitijos partizanų dalinio-Lydžio rinktinės vadui, buvusiam Eržvilko gimnazijos direktoriui, Lietuvos kariuomenės

karininkui Petriui Rubiui, rinktinei ėmęs vadovauti kitas tos gimnazijos mokytojas HENRIKAS DANILEVIČIUS. Jis esąs gimęs 1920 m. Zarasuose. Tėvas buvęs policijos viršininku. Nuo 1944 m. Henrikas Danilevičius buvo Eržvilko gimnazijos mokytojas. Partizanauti pradėjo LLA Vidmanto slapyvardžiu. Nuo 1946 m. jis Batakių būrio vadas, vėliau Lydžio rinktinės štabo viršininkas ir vadas. 1948 m. J.Žemaitis jį paskyrė Kęstučio apygardos vadu. K.Balčiūno turimomis žiniomis, Henrikas Danilevičius žuvęs 1949 m. lyg ir spalio mėnesį bunkeryje Žaliojoje girioje. Tai iš tikrųjų galys būti Tarzano bunkeryje žuvęs Algis.

1949 m. lapkričio 2 d.

KĘSTUČIO SLĖPTUVĖ. ŠIMONIŲ GIRIOS PAKRAŠTYS PRIE SLIEPSIŠKIO

(Žuvo 5 partizanai)

(11) 1. Albertas Žilys - Kęstutis	Iš Čiukų k.
(12) 2. Alfonsas Niaura	Iš Bajorų k.
(13) 3. Juozas Pakštas	Iš Čiukų k.
(14) 4. Bronius Birkus	Iš Vaitkūnų k.
(15) 5. Valda Albina Vizbarienė	Iš Apirbų k., Puošo

Partizanų globėja ir maitintoja Pranė Indrašienė (1902-1967)

Foto Stasio INDRAŠIAUS

ap., Kupiškio raj. Pauriškių pradinės mokyklos mokytoja
* Visi užkasti prie slėptuvės. Prieš du-tris metus perlaidoti. Perlaidojimo vietos nežinomos.

1949 m. lapkričio 2 d.

RYTO SLĖPTUVĖ. BARČIOS KALNAS ŠIMONIŲ GIRIOJE /Važluojant nuo girininkijos | Alotas/

(Žuvo 1 partizanas, 4 paimti gyvi)

6 1. Jurgis Trečiokas - Rytas Iš Jotkonių k., gyvena Debeikiuose

7 2. Juozas Indrašius Nuo Užpalių

8 3. Juozas Rimkus-Gaspadorius Iš Liepagirių k., po suėmimo likimas nežinomas

9 4. Rozalija Trečiokaite-Rožytė Iš Jotkonių k., gyvena Svėdasuose

(16) 5. Steponas Šukys-Princas Iš Būtėnų k.

1949 m. lapkričio 2 d.

ŽAIBO SLĖPTUVĖ PRIE IŽENOS UPELIO ŠIMONIŲ GIRIOJE

(Žuvo 5 partizanai)

(17) 1. Antanas Jančys-Žaibas Iš Puzonių k., Šimonių vls.

(18) 2. Jančys-Tėvukas Iš Liepagirių k.

(19) 3. Regina Jančytė Tėvuko duktė

(20) 4. Vytautas Kirdeikis-Papartis Iš Ertėjų k.

(21) 5. Jonas Mazurevičius-Briedis

* D.Šiliniene žiniomis visi šios slėptuvės partizanai tebėra užkasti slėptuvės griuvėsiuose.

1949 m. lapkričio 1-3 d.

VALTERIO SLĖPTUVĖ ŠIMONIŲ GIRIOJE

(Žuvo 1 partizanas)

(22) 1. Pranas Galvydis-Valteris Iš Svėdasų vienkio

* Slėptuvės vieta ir sunaikinimo aplinkybės nežinomos.

1949 m. lapkričio 2 d.

VIESULO, J.TUMO-VAIŽGANTO BŪRIO SLĖPTUVĖ DROBČIŪNŲ MIŠKE

(Žuvo 7 partizanai, 1 pabėgo)

(23) 1. Albertas Nakutis-Viesulas Iš Malaišių k.

(24) 2. Petras Černius-Tigras Iš Kamajų

(25) 3. Petras Dilys-Eimutis Iš Kulių ar Ragelių k. Južintų vls.

(26) 4. Stasys Gimbutis-Rūkas Iš Narbučių k.

(27) 5. Jonas Meškauskas-Caras Iš Svėdasų vienkio

(28) 6. Petras Miškinis-Šarūnas Iš Miškinių k.

(29) 7. Kazys Palskys-Ažuolas Iš Tadauskų k.

8. Juozas Kemeklis-Rokas

* Juozas Kemeklis-Rokas vienintelis 1949 m. lapkričio 1-3 dienomis po mūšių Šimonių girioje likęs gyvas ir ištrūkęs iš NKVD nagų partizanas. Kaip liudija Stasys Indrašius, Rokas po Drobiūnų bunkerio sunaikinimo dar buvo apie mėnesį laiko tame miške kartu su Baliu Žukausku-Žaibu ir Jonu Mockum-Vėju. Kartais jie apsistodavo Indrašių klojime. Jis papasakojęs, kaip buvo išduota jų slėptuvė. Apie Juozo Kemeklio-Roko žūtį papasakojo ryšininkė Alesė Ruzgaitė. Jis žuvęs drauge su kitais 5 partizanais 1951 m. gruodžio 22 d. Pelenių miške, esančiame Molėtų rajone, prie Utenos rajono ribos. Slėptuvė buvo klampiamame raiste, namelis gerai užmaskuotas velėnomis. Užrodė išdavikas. Liko gyva tik sunkiai sužeis-

ta Ona Laurinavičiūtė-Rūpintojėlė. 6 partizanų lavonai buvo numesti Utenos mieste.

Juozas Kemeklis-Rokas buvo veterinaras, eilėraščio "Septyniems broliams" autorius, Margirio rinktinės vadas.

* Žuvusieji buvo užkasti Svėdasuose prie koplytėlės, slapčia perlaidoti Kunigiškių kapinaitėse. 1991 m. jiems pastatytas paminklas ir antkapiai.

* Antanas Baliūnas dar nurodo, kad 1949 m. lapkričio 1-3 d. mūšio metu Šimonių girioje esą žuvę dar 4 partizanai, visi jie kilę iš Šilagalio, bet Gasparas Gimbutis, šioje girioje partizanavęs Jurgis Trečiokas-Rytas sako, kad tokių partizanų nežinojo. Gal tie vyrai partizanavo ne Svėdasų partizanams priklausiusioje Šimonių girios dalyje? Jų pavardės: Petras Baršauskas, Aloyzas Karvelis, Juozas Karvelis, Steponas Labeikis.

1952 m. spalio 13 d.

TIGRO SLĖPTUVĖ ŠIMONIŲ GIRIOJE PRIE ŠILAGALIŲ

(Žuvo 3 partizanai, 2 paimti gyvi)

(1) 1. Janė Gečiūnaitė-Danutė Iš Sliepsiškio

(2) 2. Mykolas Namejūnas-Rimantas, Mokytojas

(2) 3. Janina Valevičiūtė-Astra Iš Galvydžių k., mokytoja

1 4. Antanas Lapienis-Šermukšnis Atbuvęs lagerius, pasiliko Rusijoje

2 5. Vaclovas Čepukonis-Tigras Iš Taraldžių k., Kamajų vls. Rokiškio apskrities

* Šiame bunkeryje žuvusios Janinos Valevičiūtės-Astros sesuo Elena Valevičiūtė-Uoksienė mini (žinios esančios iš KGB) dar šiuos slėptuvėje buvusius partizanus:

1. Vilius Bugailiškis-Draštis Iš Sterkonių k., Šimonių apyl.

2. Teofilis Gudas-Eskimas Iš Noriūnų k., Šimonių apyl.

3. Bronė Karvelytė-Snaigė Iš Plikiškių k., Andrioniškio apyl.

* O štai kiek padirbėjo KGB labai šitame bunkeryje gyvas pasidavęs V.Čepukonis-Tigras (ir kokią "gradininę reakciją" jis sukėlė!): "Vienas iš pirmųjų partizanų vadų, suimtų agentų-smogikų pagalba Vyties apygardoje, buvo Gedimino rinktinės Aušros tėvūnijos būrio vadas Kostas Kregždė-Sausis. Į susitikimą su MGB jį padėjo iškviesti buvęs Vytauto apygardos Vaidganto rinktinės vadas Vaclovas Čepukonis-Tigras (kilęs iš Kamajų valsčiaus). 1952.12.28 Sausis buvo suimtas. Po to 1952.12.29 Panevėžio rajone Aleksandravos kaime žuvo Aušros (Gintaro) tėvūnijos štabo viršininkas Antanas Mlckūnas-Liepa ir Trimito tėvūnijos Žaibo būrio vadas Vytautas Survila-Žaibas. 1953.01.30 Troškūnų rajone Barsukynės kaime K. Kregždės-Sausio pagalba buvo iškviestas ir suimtas Gedimino rinktinės Aušros (Gintaro) tėvūnijos vadas Kazimieras Riauba-Kazokas. Suėmus ir likvidavus Aušros tėvūnijos vadus, MGB agentų-smogikų grupės ėmėsi tokiais pačiais metodais likviduoti Gedimino rinktinės Trimito tėvūniją. 1953.02.15 Kazoko pagalba buvo iškviestas į susitikimą ir suimtas Trimito tėvūnijos Barausko būrio vadas Kazys Janonis-Šnektis. Šnektio pagalba suimtas Trimito tėvūnijos vadas Grigalius Štarolis-Plienias". (G.Vaičiūnas. Vyties apygardos istorinė apžvalga. Žiūr. D.Kuodytės (vyr. red.) Laisvės kovų archyvas, 10 t. 1994, 32-33 psl.)

KOTRYNA JONELYTĖ - REPČIENĖ

Antanas TYLA

Laikas mus suveda ir išskiria su daugeliu žmonių. Būna atsitiktinių susitikimų, tapusių neužmirštamais, nes ir sutiktieji žmonės būna tokiais pat nepamirštamais. Mano gyvenime prie tokių priklauso XX amžiaus pradžios lietuvių tautinio ir politinio išsivadavimo veikėja Kotryna Jonelytė - Repčienė. Dirbdamas mokslinį darbą tuomet tyrinėčiau kaip tik tą laikotarpį ir rašiau darbą apie lietuvių tautinį sukilimą 1905 m. Studijuodamas Rusijos represinių institucijų Lietuvoje medžiagą, pirmą kartą sutikau ir K. Jonelytės, kaip 1905 m. tautinio sukilimo dalyvės, pavardę. Atkreipė dėmesį jos amžius. Tuomet ji turėjo 18 metų. Ji man buvo atradimas, tačiau nesitikėjau, kad ji tebėra tarp gyvųjų. Besikalbant su aspirante Nijole Kuncyte paaiškėjo, kad Kotryna yra jos giminaitė. Iš jos sužinojau, kad Kotryna su savo vyru Kaziu Repčiu gyvena netoli Pušaloto, Laukagalio vienkemyje. Nutariau ją aplankyti. Tai buvo 1965 m. vasarą. Pasiaklausinėjęs atsidūriau buvusio stambaus ūkio, nusiaubto kolūkinės santvarkos, sodybvietėje.

Šunio sargybos amtelėjimo nebuvo. Tačiau, kai priartėjau prie namo, sutikau nenumatytą kliūtį. Mane grėsmingai atakavo stambus raudonas gaidys. Kaip gintis nuo šunio žinojau, bet dvikova su tokiu padaru buvo netikėta ir nepatogi. Mojavau savo portfeliu, bet tai jį dar labiau erzino ir jis nesiliovė atakavęs. Man beliko trauktis ir taip atatupstas įbrazdėjau į verandą - prieškambarį. Čia mane ir užtikio iš kambario išėjusi šeiminkė - aukšta, žila, malonaus veido moteriškė. Tai ir buvo Kotryna Jonelytė. Toks šiek tiek komiškas buvo mano su ja susitikimas.

Kai pasiremdamas savo bendradarbės rekomendacija prisistačiau, susėdę kartu su jos vyru ilgai kalbėjomės. Dėkingas buvau, kad jie manimi pasitikėjo, pa-

Kotryna Jonelytė apie 1907-1908 m. Panevėžyje

pasakojo apie 1905 m., apie sėdėjimą Ukmergės kalėjime, parodė turimas Jono Biliūno, Antano Didžiulio, Prano Mažylio, Okuličių iš Latavėnų nuotraukas, atvir-laiškius ir kitokią vertingą, XX a. pradžią menančią medžiagą, leido ją pasiimti persifotografuoti, perdavė savo biografiją. Pasiskundė, kad ji gaudavusi pensiją, bet vienas žmogus parašė skundą, kaltindamas jos vyrą antitarybine veikla: jis buvęs šauliu, 1941 m. sukilimo dalyviu. Ir pensija buvo panaikinta. Buvo kažkoks žmogus su tuo skundu atėjęs, žadėjo už dovaną palikti jį be pasekmių. Jo pažadais nesusiviliojo, ir pasekmės buvo karčios. Jie tikėjosi, kad aš galiu padėti tą pensiją atgauti. Iš tikrųjų, bandžiau tai padaryti:ėjau į Socialinio aprūpinimo ministeriją, kreipiausi į tikrai galin-

čius šį klausimą išspręsti, bet pritarimo nesulaukiau. Mano konkreči moralinė parama buvo tai, kad apie ją, kaip tautinio atgimimo veikėją, parašiau straipsnį ir jį atspausdiniau "Kraštotyroje". Po to dar su ja susirašinėčiau, ji dėkojo už paskelbtą straipsnį.

Minint Kotrynos Jonelytės - Repčienės 110 gimimo metines nekartosiu to, kas jau buvo mano anksčiau parašyta, nes ne daug ką galėčiau dabar naujo bepasakyti. Šia proga siūlau skaitytojams jos pačios 1961 m. rugpjūčio 8 d. rašytą autobiografiją. Matyt, ją rašė besirūpindama gauti pensiją. Be abejonės, sovietinės okupacijos metais daug ką, kas mums vertinga ir brangu, ji nutylėjo. Tačiau to dabar jau nepakeisi. Vis dėlto tai yra autentiška jos autobiografija. Čia ją ir pateikiu.

"Kaip nesinori ir neturiu ko gero apie save parašyti. Esu paprasta kaimietė, baudžiauninkų palikuonis. Gimiau 1886 m. dūminėj pastogėj Gudelių kaimo Troškūnų valsčiuje. Tėvai turėjo žemės apie 12 dešimtinių (apie 13 ha). Kadangi buvau iš šeimos vyresnioji, tai paaugėjus padėdavau Mamulei mažesnius vaikus supėti, gryčią šluoti. Turėdama 7 m. išsiveržiau ganyti galvijų kartu su viso kaimo banda ir savo kelias karvutes prie "ustovo" padieniais. Žiemos metu Mamulė mokydavo skaityti iš elementoriaus, iš maldaknygės, kurias gaudavom iš knygnešių, pargabentas iš Prūsų. O kokie tuomet būdavo elementoriai, su slebizavonėmis. Nelengva būdavo mokyti, bet stengiaus ir greit pramokau. Paskum

pradėjau mokyti rašyti spausdintom raidėm. Tai sužinojęs tuomet Troškūnuose gyvenęs (kunigas) K. Janulaitis. Jis pamokė, kad reikia pirma rašyti stulpeliai, kabliukai, o paskiau jau rašto raidės. Ir parodė kaip rašyti. Mano gimnazija - tai Motina ir geri žmonės. Tėvelis buvo beraštis.

Vėliau dirbau prie tėvų už mergaitę. Draugavau su kaimo jaunimu, turėjau tarp žmonių gerą vardą. Metus teko gyventi Šiauliuose - mokiaus siūti. Iš Šiaulių pargrįžus liusesnį laiką siūdavau lengvesnius drabužius ir kitiems. Šiek tiek uždirbdavau. Kokį laiką gyvenau Panevėžyje prie brolio mokinio. Čia susipažinau su K. Repčiu, dabartiniu savo vyru, kuris buvo tolimesnis mūsų giminietis ir kuris taipgi mokėsi ir buvo susižavėjęs mano veikla. 1913 m. prieš jo tėvų norą, kad cicilistė ir nebagota, apsivedėm. Už metų nuvykau pas jį gyventi. Bendroje šeimoje buvo sunku gyventi: rietenos, nesutikimai vargindavo. 1918 m. vyras iš brolio gavo gabalą žemės su visokiais raistais, be triobų, be pinigų. Teko skolintis. O kokie tuomet buvo procentai! 1948 m. Panevėžyje išsinuomavom mažutį butą Šermukšnių 9. Ten ir gyvenom iki 1955 m. Vyras sargavo po įvairias įstaigas, dirbo fizinį darbą. Dabar gyvenam Laukugaly Medikonių kolūkyje. Vyras dirba, nors ir jam virš 70 m. Taigi nuoširdžiai prašau paramos. Kotryna Jonelytė - Repčienė. 1961 m. 8 rugpjūčio".

Paskui ji su vyru persikėlė vėl į Panevėžį. Ten ir mirė 1970 m. Palaidota Troškūnų kapinėse.

ANYKŠČIŲ MAESTRO

Kazimieras ZULONAS

Stepono Žvibo kūrybinė veikla pelnytai siejama su Anykščių krašto kultūriniu gyvenimu: visose dainų šventėse ir pramogose MAESTRO džiugino, ramino, guodė savo puikiu orkestru net kelias anykštėnų kartas.

Stebino Stepono Žvibo profesionalumas, reiklumas vadovaujamam orkestrui ir svarbiausia - drausmingumas sunkiausiose situacijose, kurios kartais pasitaikydavo organizuojant dainų šventes ar koncertus. Steponas Žvibas su savo kolektyvu niekada nėra nusižengęs drausmei. Kaip patyręs vadovas skatindavo kitus pučiamųjų instrumentų kolektyvus, todėl dainų šventėse jungtinis orkestras sėkmingai pritardavo masiniam chorui, atliekant sudėtingus klasikinius kūrinius, paruošdavo ir atskirą repertuarą.

Steponas Žvibas, pradėjęs dirbti Anykščių rajono kultūros namų direktoriumi, tuoj sukūrė pirmąjį pokario metais Anykščiuose pučiamųjų instrumentų orkestrą. Vėliau vadovaudamas Anykščių statybos-montavimo valdybos, Anykščių veltinių fabriko "Spartakas" bei ūkių orkestrams, jis Anykščių rajone grojo 40 metų, ugdė orkestrus, telkė ir mokė jaunus muzikantus, todėl dabartinių pučiamųjų kolektyvų dalyviai dažniausiai yra jo mokiniai arba orkestrantų vaikai. Sulaukęs garbaus amžiaus, jis pasitraukė iš orkestro, bet sieloje liko su muzika. Stepono Žvibo orkestrai buvo visų rajono ir respublikinių dainų švenčių dalyviai. Primirštą MAESTRO nuopelną muzikinei kultūrai įvertinimas - tai tradicinių Anykščių rajono dainų švenčių priminimas ir skatinimas jas atgaivinti.

Steponas Žvibas gimė 1914 metais kovo 8 dieną Pumplių kaime, esančiame maždaug už 18 kilometrų nuo Panevėžio Ramygalos kryptimi, Panevėžio rajone, gausioje vidutinių valstiečių-ūkininkų šeimoje augo net šeši vaikai. Motina Rozalija ir tėvas Stanislovas buvo darbštūs ūkininkai, apylinkėje gerbiami žmonės - dainininkai ir giedoriai. Mokėjo gausybę liaudies dainų, motina nemažai jų yra įdainavusi į fonoteką. Brolis Kazimieras gerai griežė smuiku.

Mažasis Stepukas netoli stūksojusiame Barklainių dvare pirmąsyk išgirdo fortepijono muziką ir pajuto nenugalimą trauką: girdėtoji melodija visam gyvenimui užvaldė vaiko sielą. Jis dažnai bėgdavo prie atviro lango, kur kiekvienąsyk pro žydinčias rožes

Steponas Žvibas Lietuvos kario uniforma Panevėžyje 1934 m.

atsklisdavo vis naujos ir naujos muzikos bangos. Berniukas nebegalėjo atsiklausyti, todėl kartą jauna dvarininkė pro langą lenkiškai paklausė: "Mažyti, tu mėgsti muziką?.." Tai buvo pradžių pradžia, kai dvaro ponė Ana Švainickienė, aukštos kvalifikacijos pianistė, Varšuvoje baigusi muzikos mokslus, pakvietė Stepuką į kambarį ir pradėjo mokyti skambinti fortepijonu. Barklainių dvaro muzikos pamokos tapo lyg Stepono Žvibo konservatorija, kur atsiskleidė įgimtas talentas. Vėliau jau keturiolikmetis berniukas Panevėžyje išgirdo Lietuvos karių orkestrą ir tol sekė iš paskos, kol orkestrantai nustojo groti. Žvalūs kariai pamatė įsistebeilijusį berniuką, o kapelmeisteris davė jam net klarnetą papūsti. Kai šis papūtė instrumentą, kapelmeisteris pagyrė: "Geras būsi muzikantas!" Įsiprašęs pas karius, Stepukas namo grįžo tik po savaitės, užsivilkęs Lietuvos kario uniformą. Tėvas, tarnavęs caro kariuomenėje, nusijuosė diržą, bet susilaikė - nelupsi kareivio... Taip Steponas tapo ir Lietuvos karaliaus Mindaugo V pėstininkų pulko orkestrantu. Kadangi orkestro vadovas muzikos mokslus buvo ėjęs Peterburge, Steponas Žvibas karių orkestre tobulėjo kaip akademijoje: vėliau pats meistriškai vadovavo kariniam orkestrui, grojo ne tik Panevėžyje, Pajuostės įguloje, prieškarinėje jubiliejinėje dainų šventėje Skaistakalnyje 1938 metais, bet išvykdavo į Ukmergę, Kupiškį ir kitur, kur buvo dislokuoti Lie-

tuvos kariai. Prieš karą trumpai griežė Šiaulių kariniame dalinyje.

Stepono Žvibo muzikinė veikla susijusi ir su Lietuvos kariuomenės tragišku likimu: antrajam pasauliniam karui pasiekus Lietuvą, kaip ir daugelis buvusių Lietuvos karių buvo mobilizuotas į 16-tąją lietuvišką diviziją, vadovavo orkestrui. Po karo, kaip mena vieningai gyva likusi sesuo Salomėja, į gimtąjį kaimą parsinešė tik smuiką. Grįžęs griežė Panevėžio meno saviveiklos kolektyvuose, kol su žmona Elena ir jauna šeima persikėlė į Anykščius. Čia nenuilstamai vadovavo orkestrams, kapeloms, pats puikiai grojo obojumi, klarnetu, tenoru - visais pučiamaisiais. Grojo ir akordeonu, skambino fortepijonu, sukūrė originalių kompozicijų. Net su garsiais chorvedžiais tekdavo kartu gėrėtis, kaip jis skambino Bethoveną, Šopeną ir kitus klasikus. Po dainų švenčių, grįždamas paryčiais, triūbuodavo mėgstamas operų "Fausto" ar "Traviatos" partijas, skelbdamas anykštėnams, jog dainų šventė tęsiasi... Net šeimoje Steponas Žvibas sukūrė kapelą, kurios dalyvei akordeonistei dukrai, dabar jau dailininkei, paskyrė fokstrota "Milda"...

Pirmieji Stepono Žvibo muzikinius gabumus įvertino Barklainių dvaro savininkai Švoinickiai, nupirkę do-

vanų tais laikais retą itališką akordeoną, kurį pokario metais nudžiovė kareiviai... Visada atsilankydamas į dainų šventes, Steponą Žvibą mėgo ir Antanas Vienuolis, pats buvęs muzikalus. 1957 metais iškilmingai švenčiant rašytojo 75-rių metų jubiliejų, dabartinės A.Vienuolio vidurinės mokyklos senojoje salėje buvo surengtas balius. Pilnutėlei salei įsisiūbavus, apatiniam laukiamajame (hole) pasigirdo maršas: A.Vienuolio sveikinti atėjo didelis S.Žvibo vadovaujamas orkestras! Niekas nedrįso pakilti, kvieisti muzikantų, o Vienuolis su jam būdingu jaunatvišku grakštumu nulipo laiptais, apkabino Steponą Žvibą, pabučiavo ir visus orkestrantus pakvietė į salę užstalėn... Linksmai, maloniai visus nuteikė tuokart puikus orkestras. Beje, tada, vadovaujant tuometiniam Svėdasų vidurinės mokyklos direktoriui Vaclovui Dulevičiui ir trenkiant S.Žvibo orkestrui, vienbalsiai buvo pritarę pasiūlymui Anykščių parką pavadinti Antano Vienuolio vardu, bet iki šiol nutarimas neįgyvendintas.

Toks buvo Steponas Žvibas, tokį mename jį, nesukrovusį aukso kalnų, bet auksine muzikos kalba vedusį į dausų viršukalnę, kuri tapo ir jo gyvenimo simboliu: MAESTRO atgulė amžino poilsio Barklainių kalnelyje.

Lietuvos karaliaus Mindaugo 4 pėstininkų pulko įgulos pučiamųjų instrumentų orkestras. 1935 m. birželio 20 d. Nuotraukos viršuje trečias iš dešinės - Steponas Žvibas

Šių atsiminimų autoriaus Broniaus Zlatkaus senelis - Jurgis Zlatkus - vyskupo, poeto Antano Baranausko sesers Rozalijos sūnus. Jis 1921 m. Rubikiuose pardavė savo ūkį ir pirkė žemės Radviliškyje. Mirė 1937 m., atsiliepė anglies kasyklose gautos traumos. 1905 m. Jurgis Zlatkus buvo išrinktas teisėju, vėl įsigalėjus Lietuvoje Rusijos caro valdžiai, jis išvažiavo į Ameriką, keletą metų ten sunkiai dirbo.

Jurgio Zlatkaus anūkas Bronius Zlatkus gimė 1927 m. spalio 14 d. Skirjočių kaime, Radviliškio valsčiuje. 1946 m. baigęs Radviliškio gimnaziją, įstojo į Kauno Vytauto Didžiojo universitetą, technologijos fakultetą. Po metų buvo areštuotas, apkaltintas priklausymu pagrindinei "Geležinio vilko" organizacijai. 1948 m. nuteistas 10 metų kalėjimo ir 5 metus tremties. Bausmę atliko Norilske. 1949 m. pavasarį ištrėmė ir tėvus į Irkutsko sritį.

Bronius Zlatkus dalyvavo 1953 m. Norilsko politinių kalinių sukilime. Po sukilimo pateko į 900, atrinktų "kraujo nuleidimui" - sunaikinimui sukilėlių sąrašą, bet nuo pražūties išgelbėjo Berijos mirtis. Pasmerktuosius sukilėlius išvežiojo į kalėjimus, į lagerius.

1959 m. Bronius Zlatkus grįžo į Lietuvą, bet dar trejus metus čia negalėjo gyventi, nes niekas jo neregistravo. Neakivaizdiniu būdu baigė Lietuvos žemės ūkio akademijos mechanizacijos fakultetą. Daugiau kaip 20 metų dirbo geologijos tarnyboje vyriausiu mechaniku, ieškojo naftos - "juodojo aukso" ir rado.

Tremties atsiminimus paskelbė savo sudarytoje knygoje "Norilsko vyčiai", "Lietuvos aide" ir kt. Šiuos žemiau publikuojamus atsiminimus parašė specialiai "Anykščiams".

KALINIŲ RESPUBLIKA

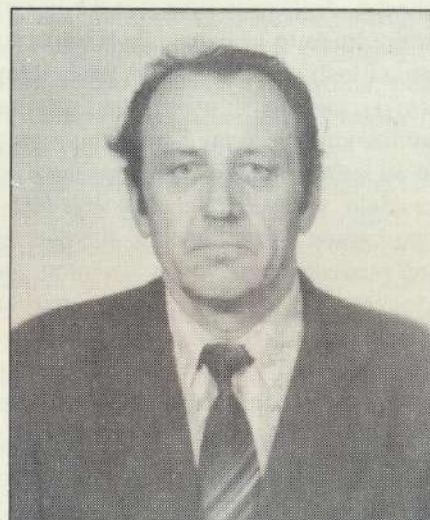
Bronius ZLATKUS

Norilsko sukilimo priežastys

1953 m. pradžioje Norilsko JTL (pataisos darbo lageriai) 35 lagerių skyriuose ir 14 lagerių punktų kalėjo apie 150-180 tūkstančių žmonių. Ši sistema priklausė MVP. Šešiuose gorlago lageriuose kalėjo apie 30 tūkst. žmonių, jie priklausė MGB.

1948 m. Stalino nurodymu buvo organizuoti ypatingieji (specialaus režimo) lageriai "ypač pavojingiems valstybiniais nusikaltėliams sulaikyti". Taip Norilske atsirado Gorlagas. Iki tol buvo katorgos lageriai, įforminti pagal 1943 m. balandžio 19 d. Aukščiausios Tarybos įsaką, skirti okupantų pagalbininkams, išdavikams, fašistiniams budeliams įkalinti. Betgi karas baigėsi, karo lauko teismų prerogatyvą perėmė ypatingieji pasitarimai, kurių nuosprendžiai buvo galutiniai ir neapskundžiami. Į jų ginas dažniausiai patekdavo kitaip mąstantys, įtariamai priklausimu antitarybiniam pagrindžiui ir t.t. Čia vietos atsirado ir užsieniečiams.

Čekistai skelbė, kad katorgos darbams patenka tik patys aršiausi tėvynės išdavikai, gestapo budeliai, policajai. Bet viskas buvo kitaip: pavojingus ir stambius karo nusikaltėlius sušaudydavo arba pasiųsdavo į kartuves, gorlago kalinių kontingentą sudarė nacionalinių pasipriešinimo judėjimų dalyviai iš Pabaltijo, Ukrainos, Vakarų Baltarusijos, o taip pat ir iš užsienio: Lenkijos, Jugoslavijos, Čekoslovakijos, Vengrijos bei kitų valstybių piliečiai. Daug nuteistųjų pateko iš deportuotų tautų: pavolgio vokiečių, čečėnų, totorių, graikų ir kt. Pabaltijiečiai, vakarų ukrainiečiai bei kiti vakariečiai skyrėsi savo būdu, mąstysena, požiūriu į darbą. Jie neži-

nojo Tarybinės valdžios, buvo moraliai ir fiziškai nepa-
laužti, nepraradę žmogaus orumo, pilni laisvės siekio.

Darbas lageriuose vyko dviem pamainom, trukmė oficialiai 10 val., bet dėl apsaugos neorganizuotumo, uždelsimo kelyje ir prie sargybos vartų pamaina užtrukdavo 12-14 val. Kaliniai nešiojo numerius, prisiūtus arba išdažytus ant rūbų, susidedančius iš raidės ir triženklio skaičiaus, pavyzdžiui mano numeris buvo T-O42. Barakus nakčiai rakindavo, languose grotos. Per metus buvo galima parašyti du laiškus. Kaliniai dirbo ypač sunkius fizinius darbus atvirame vario-nikelio rūdyne, anglies šachtose, molio ir akmens karjeruose, kasė amžino įšalo žemėje tranšėjas namų pamatams ir vamzdynams, statė namus ir t.t.

Lageriuose klestėjo sekimo sistema: bildukams, taip vadinamiems "stukačiams", parūpindavo geresnį darbą, pervesdavo dirbti į lagerio administraciją. Bet koks nepaklusnumas buvo be gailėsčio gniuždomas. Lageriai turėjo savo vidaus kalėjimus, karcerius: tai ŠIZO (štrafnų izoliator), BURas (Barak usilennovo režima), režiminės brigados. Man pačiam apie metus laiko teko praleisti BURE ir režiminėse brigadose.

Lagerio vadovybę sudarė čekistai karininkai, prižiūrėtojai, vienas kitas laisvas tarnautojas. Tarpinė grandis tarp jų ir pagrindinės masės nuteistųjų - lagerio ad-

ministracija iš kalinių tarpo, vadinami "pridurkai". Tai vyr.darbų skirstytojai, skirstytojai, brigadininkai, pavaduotojai darbui, buičiai, raštvedybos eiliniai ir kiti. Iš esmės jie buvo padėties šeimininkai: kuo nuožmesnis, tuo čekistai labiau vertino. Šį mechanizmą sulaužyti, sudaužyti reikėjo daug pastangų, tai padaryti buvo beveik neįmanoma.

1952 m. rudenį iš Karagandos lagerių į Norilską atvežė apie 1200 vyrų. Dauguma jų čia pateko už tai, kad dalyvavo lageriuose sukeltuose neramumuose, už bandymus pabėgti, susidūrimus su kriminaliniais elementais. Etape buvo daug vakarų ukrainiečių - "banderovcų", pabaltiečių - daugiausia lietuvių, jaunų, drąsių, nepaklusnių. Jie dirbti nebuvo nusiteikę arba dirbo atbulomis rankomis. Agitavo ir kitus pasekti jų pavyzdžiu. Norilske atsirado daug jų pasekėjų. Iš karto suradome su jais bendrą kalbą. Buvo sudaryti pasipriešinimo komitetai: lietuvių, ukrainiečių, rusų ir kitų gausesnių tautybių, sukurtos kovos grupės penketukų principu. Mes sudarėme su vakarų ukrainiečiais bendros kovos sąjungą. Prasidėjo aktyvaus pasipriešinimo fazė - lemiamą kovą su lagerio administracijos aktyviais patarnautojais. Ypač nusikalte, pasižymėję žiaurumu, nežmoniškai kitų kalinių engimu, buvo pasmerkami mirčiai, kitiems taikomos fizinio poveikio bausmės. Tokio likimo susilaukė ir du lietuviai: vyr.darbų skirstytojas I.Misevičius ir gaisrinės darbuotojas J.Varnas. Pastarasis buvo įspėtas, kad padarytų atgailą, liautųsi bendradarbiauvas su operatyviniais skyriais. Jo atsakymas - dirbau, dirbsiu.

Bausmes vykdavo kiekvienos tautybės atstovai saviems prasižengėliams. Per trumpą laiką buvo panaudotos fizinio poveikio priemonės prieš kai kuriuos brigadininkus, meistrus, "stukačius". Rytmetyje, atrakinus baraką, į sekciją įbėgdavo 4-5 vyrų su kaukėmis grupė, apkuldavo brigadininką. Buvo paskelbta, kad kalinys kalinio neturi engti, per prievartą versti dirbti. Daugelis "stukačių", "kalinių" (aktyvūs lagerio administracijos pagalbininkai) išbėgo iš zonos, kiti susispietė prie "vachtos" esančiame barake.

1952 m. pabaigoje už lagerio pakalikų sunaikinimą įvedė mirties bausmę. Tuomet nuosprendžiai buvo vykdomi slapčia. Nė karto lagerių administracijoms nepavyko rasti kaltininkų.

Po tokių atsitikimų "bildukų" pranešimai ir provokacijos pasidarė nepopuliarios. Apie daug ką galima buvo kalbėti atvirai. 1953 metų pradžioje opergrupių "čiuptuvai" Gorlage liko apkapoti arba paralyžuoti: "seksotai", įbauginti lageriuose vykdomomis mirties bausmėmis, nutilo, nebeteikė informacijos. Lagerio administracija turėjo "paslėpti" savo geriausius padėjėjus ŠYZO ar kur kitur.

1953 m. pavasarį, ypač po Stalino mirties, santykiai tarp kalinių ir apsaugos pasidarė įtempti. Bet kuriuo pretekstu arba be jo buvo šaudoma į kalinius. Mes jautėme, kad čekistai aktyviai ieško būdų, kaip išbristi iš susidariusios situacijos. Įtampą kėlė propaganda - po-

litiniai užsiėmimai, lozungai, plakatai. Apsaugos darbuotojams visomis priemonėmis buvo kalama į galvą, kad prieš juos ypač pavojingi valstybės nusikaltėliai, tarybinės liaudies budeliai, baudėjai. Propaganda palaikė isterišką baimę ir neapykantą kaliniams tarp jaunų kareivių, skatino žiaurų elgesį. Kareiviams buvo nuolat skelbiama, kad kaliniai, pasinaudoję tinkama proga, užpuls prie lagerių esančius garnizonus, užgrobs ginklus, kareivius išžudys. Jaunus kareivius ruošė masinėms žudynėms, šaudymui iš arti, beginkliams kaliniams tiesiog į krūtines.

Mes irgi svarstėme esamą padėtį, numatėme strategiją, jautėme, kad atomazga artėja.

Mes žinojome:

1. Norilske be mūsų yra 150-180 tūkstančių nepolitinių kalinių. Jų laikysena neaiški. Akcijų metu per parą kitą čekistų turimas pajėgas jie sumaltų. Neveltui mieste ant namų stogų įrengti kulkosvaidžių lizdai. Todėl plataus masto akcijų prieš Gorlago lagerių vadovybę šiuo metu neįmanoma vykdyti.

2. Daug Gorlago kalinių dirba strategiškai svarbiuose objektuose. Pirmas iš jų nikelio-vario atviras karjeras-rūdynas. Jį aptarnauja Gorlago skyrius Nr.1 "Medvenyj Ručej". Iškasta vario-nikelio rūda Norilske sodrinama, lydoma ir tiekiama daugiausia karo pramonei. Jos atsargos prie gamyklų maždaug 15-20 dienų. Apie tai kasdien informuojama Maskva. Konflikto atveju turime reikalauti komisijos iš Maskvos, parengti savo reikalavimus. Šitame lageryje masinių žudynių negali būti, kitaip sutriktų rūdymo darbas. Karo pramonės vadovai juokauti nemėgsta. Nulėktų ir čekistų galvos. Mes tai suprantame, tai žino ir čeka vadovybė Norilske. Kiti gorlago skyrių kaliniai, išskyrus anglies šachtą, dirba ne taip svarbiuose objektuose. Čia galima laiką užvilinti, kraujo daugiau nuleisti. Tad platesnio masto operacijų pradėti nėra galimybės.

3. Čeka bandys sukelti lageriuose nedidelius neramumus, supriešinti tam tikras kalinių grupes, kad kaliniai žudytų vieni kitus. Bus išaiškinti pasipriešinimo lyderiai ir aktyvistai, juos izoliuos, sunaikins. Tokių gal bus 1-2 tūkstančiai. Jų mirtis darbui neatsilieps, atsi-statys pašlijęs režimas, grįš "geri" laikai.

Supriešinti kalinius pavyko iš dalies 2-me skyriuje - Kajeikane. Lagerio administracija įvežė į lagerį gegužės 21 d. grupę peiliais ginkluotų recidyvistų. Įvyko pjautynės. Gavę atkirtį, išbėgo už zonos. Buvo aukų.

Gegužės 26 d. į pirmą lagerį įnešta 200 laužtuvų ir kirvių, kad įvyktų skerdynės tarp vakariečių ir daugumos azijiečių, kurie iš dalies palaikė lagerio administraciją. Mes supratome provokaciją, skerdynės neįvyko. 1953 m. gegužės 15-20 d.d. per laisvus tarnautojus nustatėme ryšį tarp visų šešių gorlago skyrių. Daugums pasitarnavo likę gyvi 1941 m. įkalinti lietuviai karininkai, kurių keliolika tuo metu gyveno Norilske. Buvo suderinta veiksmų koordinacija, suvienodinti reika-

lavimai Maskvai. Per tą laiką beveik kasdien buvome provokuojami: tai ten, tai šen be jokio preteksto kitų kalinių akivaizdoje tyčiojamasi, šaudoma. Atėjo gegužės 25 d. vakaras.

Lageryje Nr.5, gyvenamojoje zonoje, nušauti 5 ir sužeisti 7 kaliniai, du iš jų vėliau mirė. Kaliniai išvijo prižiūrėtojus, užėmė lagerį. Tai buvo Norilsko sukilimo pradžia.

Visą savaitę visuose šešiuose lageriuose plevėso juodos vėliavos, egzistavo šešios kalinių respublikos, šešios laisvės zonos. Vienos išsilaikė ilgiau, kitos trumpiau, vienur kraujo upeliai buvo seklesni, kitur platus. 3-čias lageris likviduotas tik rugpjūčio 4 d., panaudojus šarvuočius. Ten ir aukų daugiausiai: buvo šaudoma į visus, kas tik juda. Šaudoma šaltakraujiškai, be gailesčio. Suderinus su Maskva.

Pirmoji pergalė

Viens - du, viens - du... porą šimtų metrų į vieną pusę ir tiek pat atgal, iki susitinkame su kitos grupės sargybiniais. Mes dviese. Mes saugome mūsų laisvąją zoną - kalinių respublikos sienas. Šalia spygliuotos vielos tvora, toliau keletas metrų pločio mirties juosta, tarpas tarp dviejų sargybos bokštų: čia šaudoma be įspėjimo. Už jos išorinė spygliuotos vielos tvora. Ten taip pat budi, vaikšto sargybiniai, jų rankose automatai. Jie raudonais antpečiais, Stalino-Berijos kariai. Sargybinių pareiga saugoti tarybinę liaudį nuo tokių, kaip mes, liaudies priešų, bandančių išklabinėti socialistinės tėvynės pamatus. Jie gali mus žudyti, tyčiotis.

1953 m. gegužės 30 d. Norilskas. Šiaurė, 70 paralelė. Naktis. Nakties tik pavadinimas. Saulė priartėja prie ledinių kalnų viršūnių, tarsi sakydama "sveikučiai!" Greitai ateis laikas, kai ištisiems trims mėnesiams kalnai paslėps saulę. Naktis - tai naktis, kokia ji bebūtų. Kaliniai miega barakuose, budi tik sargyba. Jau daugiau kaip savaitę, kai lagerį valdome mes, mūsų išrinktas sukilimo komitetas. Mes - tai daugiau kaip 5000 politinių kalinių, ypatingo režimo 5-asis gorlago skyrius, katorginis. Tokių lagerių Norilске šeši, tarp jų vienas moterų. Numeriai ant rūbų, grotos languose, užraktai duryse. Mums skirti patys sunkiausi fiziniai darbai: karjerai, pamatų pastatams ruošimas, tranšėjų kasimas ir t.t. 10-12 val. darbas šaltyje, vėjuje. Na, o dabar saugome savo Respublikos sienas. Išdidžiai plevėsuoja juodos vėliavos, persiūtos raudona juosta. Šalia miestas. Nuo jo namų stogų grėsmingai žvelgia į

mus juodos kulkosvaidžių vamzdžių kiaurymės. Mes ginklų neturime. Mūsų sukilimas - dvasinis, moralinių galių pasipriešinimas nežmoniškai gulo sistemai. Vėliau paaiškėjo, kad čekistai labai norėjo mūsų veiksmus kvalifikuoti kaip antitarybinį ginkluotą kontrevoliucinį sukilimą. Buvo bandoma mus apginkluoti. Nepaslaptis, vyrams norėjosi pajusti rankose šaltą ginklo metalą, pažvelgti savo budeliams į akis, o tuomet... kaip bus. Jei mirti, tai stovint. Mes nežinojome, kad daugelis esame paženklinę mirties ženklą. Nežinojome, kad ta lemtinga diena bus birželio 30-oji. Tai dar bus, o dabar visi paklūsta sukilimo komiteto vadovybės įsakams ir nurodymams. Mes, lietuviai, delegavome irgi savo atstovus: A. Ruzgį ir J. Aleknavičių. Tvarka griežta, jokios savivalės, jokių sąskaitų suvedinėjimų. Visi pasipriešinimo organizacijos nariai pirmose pozicijose besąlygiškai vykdo komiteto nurodymus, palaiko tvarką. Reikalaujame iškviesti komisiją iš Maskvos, ruošiam dokumentus komisijai pateikti.

Naktis eina į pabaigą, budi tik sargyba. Eina ir jie, čekistai karininkai, saulės spinduliuose auksu žėrinčiais antpečiais. Jie pasirodė staiga iš už miesto namų. Eina kolonomis, grupėmis, komanduojami generolo Semionovo, gorlago viršininko. Jų daug, keletas šimtų. Eina pro kareivių plačiai pravertus vartus, šaudydami iš pistoletų: kas į viršų, kas į žemę. Eina šaunieji kareivos, matyt, šaudymu save padrasindami. Iš paskos įvažiuoja keturios gaisrinės mašinos. Eina greitai, operacija parengta iš anksto. Pirmas būrys blokuoja šalia esančio 2-jų aukštų mūrinio barako duris, antras skuba prie kito. Gaisrinės mašinos užima pozicijas, tiesia šlangus. Jau remiamos trečio barako durys, kad kaliniai negalėtų išeiti.

Pavojaus signalas duotas. Iš tolimesnių barakų "vachtos" link skuba dešimtys, šimtai mūsų vyrų. Blokuotų barakų durys, stipriai spustelėjus iš vidaus, neatlaiko, atsilapoja. Keli karininkai krenta aukštiekninki nuo stačių laiptų.

- Mušk juos! Vaikiniai, apsupkit, atkirskit nuo vachtos. Mirtis budeliams! - aidi šūksmai iš užpakalinių eilių. Kai kas jau iš peties vanoja karininkams sprandus.

- Brolyčiai, neužmuškite, - šaukia čekistai, - aš turiu šeimą, vaikus. - Dar kiti rodo savo sidabrinio atspalvio antpečius: esame medikai, pasigailėkite.

- Čekistų neliesti, ginklų neliesti, - girdisi įsąmūš balsai.

- Pjaukit gaisrinės šlangus, blokuokit mašinas. - Pasiplė akmens kruša. Karininkai panikoje ir spūstyje traukiasi "vachtos" link. Dingo jų visas šaunumas. Kai kurie iš tų šaunuolių metėsi ant spygliuotų vielos tvorų. Gaisrinės mašinos iškultais langais suka atgal. Prie vartų spūstis: karininkai, mašinos. Vienas gaisrinės mašinos prispaustas prie stulpo, keliems sulaužytos rankos, šonkauliai.

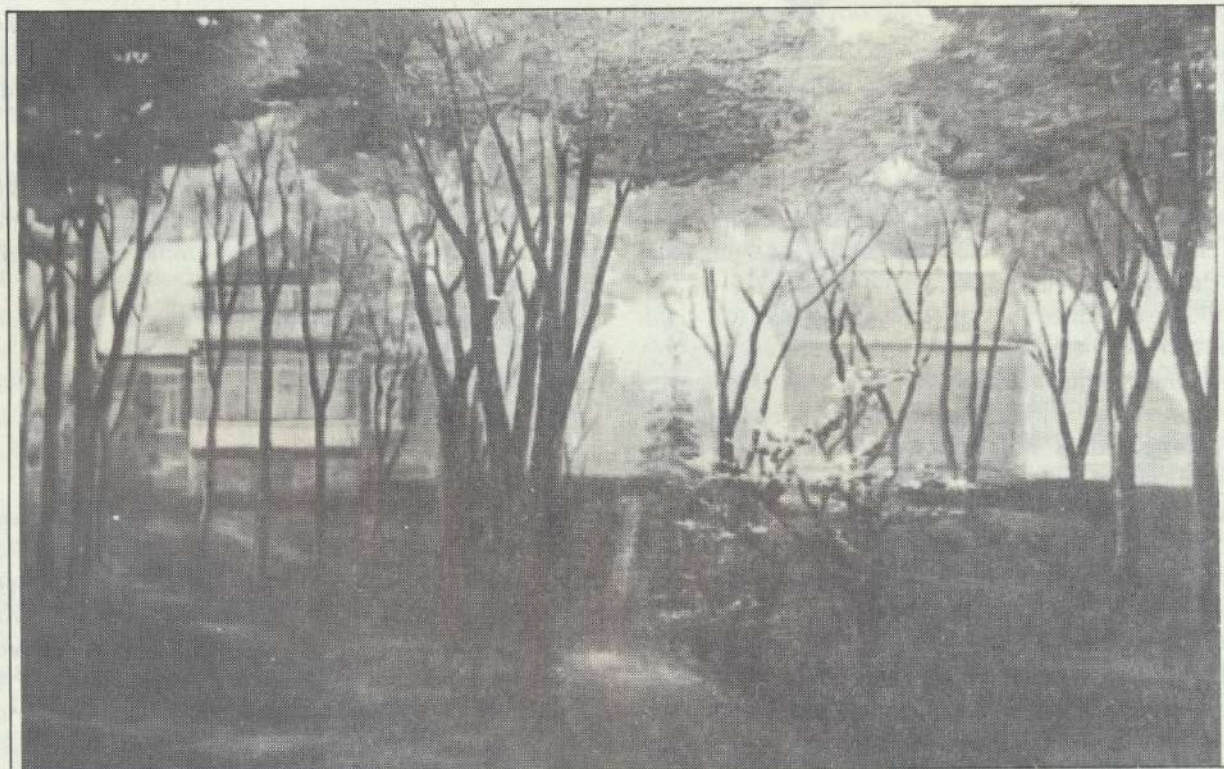
Mes šventėme pergalę, savo pirmąją pergalę laisvoje zonoje, kalinių respublikoje.

Lyg širdy

"Kūryba yra taiki pergalė prieš sustingimą ir amorfiškumą". Šiuos didžiojo XX amžiaus mąstytojo, menininko Nikalojaus Rericho žodžius, taikytus ne vien tik profesionalams, pakartoji mintyse, žvelgdamas į tautodailininkės Veronikos Dikčiuvienės paveikslus. Neryškioje jos tapytų drobių spalvose, jų dermėje, kaip ir mūsų lietuviškame peizaže, regis, ims ir suskambės liaudies dainos melodija. Lyriška, paprasta, tokia sava. Ir jau visai nesvarbu žiūrinčiajam į vieną ar kitą paveikslą, kaip tai nutapyta, sukomponuota. Pajunti nuoširdumą. Lyg šnekėtum su artimu žmogumi, linkinčiu tau gero. Kiekvienas paveikslas tarsi būtų užkalbėtas meile gimtinei, žmogui...

Veronikos Dikčiuvienės paveiksluose daug anykštėnams mielių, pažįstamų vaizdų: Šventosios vingis, A.Baranausko takas šilelyje, J.Biliūno gimtinė, muziejaus sodyba... Tačiau turbūt ne vien tiktais pažįstamais vaizdais priartėja drobės. Jos sušildo žvilgsnį ir kuria nors paryškinta detale, akcentu, paliekančiu įspūdį, atrandi, kad ir pats esi kažka-

Tautodailininkės drobėje - muziejinis A.Vienuočio namas. (Viršuje) Prie Piestupio

pasodinta gėlė...

da taip regėjęs, jautęs. Ir tampa šie paveikslai savi, artimi giedrumos ilgesiu, audringos jūros šauksmu ar ežero vandens ramybe.

Veronikos Dikčiuvienės tapyba turi ir dar vieną nelengvai paaiškinamą savybę. Tai kažkoks ypatingas, daugeliui jos peizažų būdingas apšvietimas, suteikiantis paveikslams mįslingumo, o tuo pačiu ir romaus liūdesio, viltingumo, tvyrančio apyaušrio šviesoje ar mėnesienoje. O gal tas keistas, mįslingas spalvinis apšvietimas, ne viską atskleidžiant ir iki galo pasakant, yra šviesa iš vidaus, matymas sielos akimis?

Galimas dalykas, kad Veronikos Dikčiuvienės paveikslai kitokį įspūdį palieka tiems, kurie lygina jos kūrybą su profesionalų tapyba arba ieško modernizmo. Nepažįstantieji autorės, ko gero, yra griežtesni vertintojai. Tačiau tiems, kurie pažįstame autorę, matyt, būti objektyviais neleidžia žinojimas, jog Veronika Dikčiuvienė tiek metų atidavusi mokyklai, žurnalistikai, tik išėjus į pensiją paėmė į rankas teptuką, dar neseniai pažadino savyje Kūrėją. Ir šitas žinojimas virsta nuostaba, susižavėjimu pabudusiu talentu, žmogaus ryžtu, ta pergale prieš kasdienybės stingulį ir amorfiškumą...

Kartą apžiūrint tautodailininkų darbų parodą, pastovėjęs prie Veronikos Dikčiuvienės paveikslų, (tai jau visiškai subjektyvu) nei iš šio, nei iš to atplaukė vienu metu buvusios gana populiarios, lyriškos dainos žodžiai "pasodinkime širdyje gėlę..." Šie žodžiai vis skambėjo, plevėno, tarsi atskleisdami paveikslų prasmę, jų paprastumas tarytum sakė, jog tasai gėlės įvaizdis - meilė, grožio siekis šiandien mums būtinas, jog ir šie paveikslai lyg gėlės, kuriomis autorė dalijasi su kitais, nes žiūrėdamas į nepretenzingas, jausmu sušildytas drobes, nori būti geresnis. Nemažai Veronikos Dikčiuvienės paveikslų yra išdalinta žmonėms - artimiesiems, draugams, geriems pažįstamiems. Tie paveikslai gyvena kartu su jais. Kaip padovanota, širdin sodinta gėlė. Metų metais kantriai auginta ir pražydusi meile žmogui.

Milda TELKSNYTĖ
Vygandas RAČKAITIS

Autorė prie savo paveikslų

"Gal dvasia daug didesni poetai tie, kurių niekas nežino ar žino tik jų aplinkos žmonės? Ne visiems juk likimo lemta iki galo atskleisti dvasią, ypač tokiais laikais, kokius mums teko pergyventi /.../ Gal stebuklas ne tai, kad lyg iš niekur atėjęs kūrėjas išgarsina save ir tautą, o tai, kad tarnautojas begalinių posėdžių išūžta galva prisimena kitokį, tegu ir paprastą pasaulį ar kaimietis sugrubusiais nuo darbo pirštais ima popierių, pieštuką ir rašo tai, ką jam diktuoja širdis",- sako poetas Jonas Strielkūnas, pristatydamas 1995 m. Lietuvos liaudies kultūros centro išleistą visos mūsų Respublikos literatū, liaudies eiliuotojų poezijos rinktinę "Eiliavimai". Šioje liaudies kūrybos puoselėtojo Aleksandro Šidlausko sudary-

toje, kruopščiai iš Lietuvos miestų ir kaimų surinktų posmų knygoje randame ir anykštėno Antano Navicko eilėraščių, atkreipiančių skaitytojų dėmesį savo lyriiniu skaidrumu, išgyvenimų autentiškumu, paprasto žodžio nuoširdumu. Tai būdinga ir jo prozai - vaikystės dienų atsiminimams.

Pristatydami "Anykščių" skaitytojams tik nedidelę dalį Alekso Navicko kūrybos, dar niekur nepublikuotos, rašytos po kasdienio darbo, tada, kai viduj suskambėdavo, kai prašydavosi į posmą meilės tėviškei, džiaugsmo ir skausmo žodžiai. Norime dar pridurti, jog autorius yra vienas iš gausios vyskupo, didžiojo mūsų tautos dainiaus Antano Baranausko ainijos atstovų.

METAI UPĖMIS Į TOLIUS PLAUKĖ

Aleksas NAVICKAS

GIMTINĖS ILGESYS

Birželio vakaras Seinuos artėja.
Koplyčioj mišios baigėsi seniai.
Karietoj laukia vyskupo vežėjas.
Nerimsta, trypia kinkiny arkliai.

Nuo Anykščių šiandien vėl vėjas pučia.
Prie lango vyskupas, parimęs ant lazdos.
Jo mintys ten, kur Liudiškių Kairiūčios,
Dainavo vakarais, lig vėlumos.

Jau virš Šventosios rūko skraistės plaukia.
Tuoj paupy lakštingalos nubus.
Šienauja Jonas pievoj prie Valaukio.
Pulika - veža mėšlą į laukus.

Užu Brastos jau svyra varpom, supas,
Šumylos sėti pūdyman rugiai.
Per šventą Oną suboluos jų gubos,
Bus duonos kvapo sklidinį laukai.

Pašlaitėj Marčiupio ir ant dirvono,
Ten šiemet žemuogių turbūt apstu?
Ar prie Šlavės dar stovi šventas Jonas,
Apjuostas pinavijų vainiku?

Pavasari, kai upė plukdė išą,
Ar neapsėmė Jurzdike trobų?
Kada gandrai į Kėkšto beržą grįžo,
Ir kiek išskilo jų lizde vaikų?..

Jau saulė prie laidos. Vežėjas snaudžia,
Vis retkarčiais pažvelgia į duris.
O vyskupo krūtinėj širdį maudžia,
Kankinantis gimtinės ilgesys.

Juk vystu čia, tartum vienuolis celėj.
Toks vienišas ir kas mane paguos?
Kas vakarą atgulus, rytą keliant,
Aš gyvenu mintim tik Anykščiuos.

Ar pamatysiu dar gimtinių dangų,
Kai jau gyventi liko gal mažai?..
... Ir vyskupas atsigręžia nuo lango.
Jo veidu rieda ašarų lašai.

Už lango šėmas vakaras atėjo.
Ilgi šešėliai klaidžioja Seinuos.
Iškinkė arklius pagaliau vežėjas,
Nes vyskupas jau niekur nevažiuos.

NUO JONO BILIŪNO KAPO

Rangos takas per lapus pernykščius,
Per vėjovartas ir liekanas šaknų.
O nuo kalno skuba į Anykščius
Pilkas kelias, lydimas beržų.

Virš galvos plasnoja jau sugrįžęs
Gervių trikampis iš tolimų kraštų.
Plaukia, tartum burės, palšas ižas
Debesėlių avinukais pamažu.

Tolumoj, už upės, miško mėlės,
Slepiantis sodybas tarp pušų.
Kažkada per Piestupį, per smėlį,
Iškeliavo Jis iš Niūronių.

Iškeliavo ir ilgai negrižo,
Nors sapnavosi Šventosios sraunuma...
Atgulė prie Tatrų, kur tarp kryžių,
Priglaudė Jį žemė svetima.

Kai daug metų buvo jau praėję,
Nutekėję daug vandens upe,
Grižo Jis ilgai svetur gulėjęs,
Susijungti su gimta žeme.

VAKARAS PRIE ŠVENTOSIOS

Vėsta oras. Saulė po laidos.
Paupy jau tyro palšas rūkas.
Sušiurena ajerai, melduos
Ieško motinos maži ančiukai.

Brenda pušys, tartum į svečius,
Į pakrantę, ten, kur upė teka.
Apsisiautę nuometais pečius
Ir sugrįžta nesuradę tako.

Vakaras atėjo, jau diena
Merkiasi iš lėto, viskas minga.
Ir rausva, beblėstanti žara
Tolumoj, už žalio miško dinga.

Prie Šventosios, prieblandoj tylu.
Sraunumoj vanduo verpetais sukas.
Tik suūkia gergždančiu balsu,
Kaip girtuoklis, skubantis siaurukas.

Vakaruos užgeso jau žara.
Dar viena diena praėjo, baigės.
Su mėnulio pjautuvo delčia
Skęsta vandeny sidabro žvaigždės.

BADO ŠMĖKLA

Buvo karas. Vakaruos dundėjo.
Ten dar vyko mūšiai kruvini.
Iš rytų kasdien į kaimąėjo
Apiplyšę, purvini, basi

Moterys, vaikai ir luošiai vyrai.
Draiskanotų, alkanų minia.
Juos nuo Briansko, Vitebsko atvijo
Bado šmėkla, einanti greta.

Duonos mes taip pat mažai turėjom.
Rugiapjūtė buvo dar toli,
Bet, kai akys alkanos žiūrėjo -
Atsakyti kasnio - negali.

Tėvas sumalė dar miežių maišą.
Jautė - duonos neužteks visiems.
Iškepė su ašakom ragaišį,
Valgėme mes jį ir davėm tiems,

Kur nuo ryto klebino duris, visėjo,
Su maišais, kuprinėm ant pečių...
Ant lentynos, užstalėj, gulėjo
Kepalas su duonriekių peiliu.

Kai mama jį pjaustė plonom riekėm
Ir ant stalo dėjo atsargiai,
Virpančiomis rankomis jų siekė
Alkani ir drumzlini veidai.

... Praeity jau šitie metai niūrūs.
Ir sugrįžti jie jau negalės,
Bet prieš Duoną aš keliu kepurę
Ir rašau ją iš didžios raidės.

LAUKIMAS SŪNŲ

Jau dvelkia praeitim žiauri tikrovė,
Kurį užklojo pilkos metų dulkės,
Už šiuos laukus juk mūsų broliai kovės,
Jų kraujas iš žaizdų į žemę sunkės.

O naktimis rausvai padangę dažė
Gaisrų pašvaistės, taip siaubingai klaikios...
Po kryžiais vakarais suklupę grąžė
Rankas pražilę motinos be laiko,

Vis laukdamos sūnų iš mūšio lauko.
Tikėdamos, kad grįš jie nugalėję.
Su nerimu širdy žinios jos laukė,
Gal ją atneš pavasariniai vėjai.

Iš sielvarto prie žemės jos palinko,
Kaip drebulės rudens audroms praūžus.
Pradingo sūnūs nežinioj, pradingo,
Rauduoja senosios, kaip raibosios gegužės.

O dienos šuoliais praeitin skubėjo.
Ir metai upėmis į tolius plaukė.
Negrįžo jie, tokie jauni išėję,
Ir pergalės ateinant nesulaukė.

Gal jie pavirto gulbėmis ir skraido
Gegužyje, virš tėviškės arimų.
Ar ažuolais - giliai šaknis įleidę
Į gimtą žemę, dieną, naktį rymo.

Jau motinos kapuos, po samanotais kryžiais
Nelaukia niekas tų, kurie dar nesugrįžę.

SAVANORIO MIRTIS

Žuvusiam 1920 11 17

Vakaruos jau padangę saulėlydžiai dažė.
Sėdo saulė už miško rausva.
Šita žemė jam buvo gražiausias peizažas.
Gal dėl to, kad jina Lietuva.

Vers vagas vėl artojai, balandžio sulaukė.
/Neseniai jas vagojo ir jis/
Iš gimtinės išėjus sugrįžt labai traukė
Senas kryžius, danguj vyturių.

Daug širdy neapykantos priešui pritvino.
Daug dienų praeity neramių...
Krito jis už gimtinę, jos žalią beržyną,
Už tą kryžių, dainas vyturių.

Šviesius plaukus šukavo jam rudensio vėjas.
Baltos snaigės užklojo rankas.
Tarp arimų suklupo, pražyst nesusėjęs,
Rankomis apkabinęs vagas.

Dėl tėvynės laukų, lopinėlio šio mažo,
Kur skambėjo artojų daina.
Žuvo jis už gražiausią pasauly peizažą,
Kurio vardas yra LIETUVA.

LAUKIMAS

Jau kasdien retėja gretos, miršta
Pokario užgrūdinta karta.
Ją dažnai kaulėtais savo pirštais
Ženkлина mirtis praeidama.

Ji pasiima ne vieną draugą,
Tartum medį rauna iš šaknų.
Liekam, kaip beržai, keli ant plyno lauko,
Blaškomi gyvenimo audrų.

Mes nežinom, ką likimas lemia.
Nerimaujam, laukdami eilės:
Nes mirtis, keliaudama per žemę,
Nieko neaplenks, nepagailės.

Laukiame nežinioj, kada ant veido
Juodom skraistėmis šešėliai kris.
Daro retsykiais mirtis ir tokią klaidą -
Pasibeldžia ne į tas duris.

Dailininko Vytauto IGNO raižinys

MANO DRAUGAS JULIUS

Mes su Juliumi buvome kaimynai. Mūsų sodybas skyrė siauras alksnyno ruožas, per kurį vingiavo pavasariais patvinstantis, lengvai peršokamas upelis. Nors Julius buvo už mane ketvertu metų vyresnis, tačiau šis amžiaus skirtumas netrukė mūsų draugystei. Buvau prie jo nuo mažų dienų prilipęs, nes artimesniuose vienkiemiuose nebuvo mano vienmečių, su kuriais galėčiau draugauti. Suprato Julius mano vienišumą ir stengėsi visada būti vyresniu draugu. Mano tėvai taip pat neprieštaravo mūsų draugystei: jie Julijų gerbė, kaip dorą, sumanų kaimo vaikina. Jo pamokymai ir patarimai man buvo pagrindinė kaimo gyvenimo mokykla. Iš jo išmokau daug gero ir naudingo tais savo vaikystės ir paauglystės metais.

Vokietmečiu, kada rytuose vyko karas, aš pakabinau priešvirny bandai ganyti skirtą botagą ir pradėjau plūgu dirvas vagoti. Tuo metu Julius kaimo vakaruškose, švarko atlapan įsisėgęs jurgino žiedą, grojant armonikai, jau šokdino merginas.

- Rupūžėle, - sakydavo jis, - nenoriu ir valgyti, kai išgirstu armoniką! Pačios kojos neša ten, kur groja.

J tas šeštadienio vakarais ruošiamas vakaruškas labai traukdavo mane ir kitus paauglius. Tačiau ten nelabai buvom mes laukiami. Kaimo bernai visus vijo iš kiemo. Neatsilikdavo nuo jų ir Julius, jis čia buvo tartum dirigentas.

- Varliamušiai - namo! - šaukdavo jis. - Čia ne kilbukų susirinkimas! Griebkit botagus ir prie karvių!

Mes, kaip pabaidyti žvirbliai, nerdavom į patvorį, kad tik neužkliūtume šokantiems. Julius, šokdamas ratu, prisiartinavo prie manęs, mirktelėdavo viena akim ir stabtelėjęs tyliai sukuždėdavo:

- Tu neklausyk šitos komandos. Ji tavęs neliečia. Palauk manęs. Eisim kartu namo. Pasuksim pro Dido klėtį, kur mergos miega. Pagąsdinsim tas senmerges. Tai bus juoko!

Taip pasakęs, sukdamas kaip viesulas merginą, jis nuplaukdavo tolyn.

Kai Stasiulio Vacys, plačiai ištempęs armonikos dumplės, užgrodavo polką, Julius tartum nuo karštų žarijų pašokdavo aukštyn ir, trenkęs užkulniais į žemę, pasileisdavo su mergina per visą kiemą. Jis taip įsukdavo šokėją, kad ši, gaudydama orą, nespėdavo suktis. Julius, iškėlęs ją ant rankų, tiesiog nešė neša. Atmetęs galvą atgal, vis patrepšėdamas, skriste skrenda. Įsegtas jurginas jo atlake virpėdamas vos laikosi. Žiūrėk, daug porų jau pavargę sustoja, o Julius, kaip pakaustytas arklys, pritūpdamas skelia kiemo veją ir negalvoja sustoti.

Vasaros trumpos naktys. Nespėja sutemti - vėl švinta. Rytuose pradėjus dangui šviesėti, baigiasi šokiai. Visi sušilę stengiasi šiek tiek atvėsti. Julius šokėjų vardu dėkoja muzikantui. Merginos jam užmauna ant kaklo dar vieną iš ažuolo lapų ir darželio gėlių nupintą vainiką. Susirenka visi ratan ir Julius pradeda dainą:

Žveng žirgelis lankoj, juodbėrelis lankoj,

Verkia mano mergužėlė, prasivėrus langą...

Visas būrys vaikinių ir merginų jam pritaria. Nubanguoja rytmečio vėsos nešami dainos žodžiai per žydinčių dobilų lauką, per rasotas pievas iki žaliojo eglynėlio ir aidu sugrįžta atgal.

Pabaigę dainuoti, visi skirstosi. Einame ir mes su Juliumi. Nusiavę batų, atraitytomis kelnėmis lydimi pempų

klyksmo, brendame per sidabru spindinčią rasą. Rytuose vis plačiau šviesėja. Baigiasi vasaros trumpa naktis.

- O kodėl, Juliau, aplenkėm Dido kiemą? Juk sakei, kad pagąsdinsim miegančias mergas? - klausiu aš jo.

- Pagąsdinsim! - piktokai atšauna Julius. - Aš ne iš tokių kaimo bernų, kurie naktimis šunis lodo, besibaladodami apie svetimas klėtis. Liežuviu galima daug primalti, juk jis tam sutvertas, - nusišpovęs mosteli Julius ranka.

Ateinam į Juliaus kiemą. Ištraukia jis iš šulinio pieno bidonėlį. Tiesiog iš jo atsigerę, lipame daržinėlį ant šieno. Į namus - neskubu: nes namiškiai žino, kad nakvoju pas Julijų.

Išaušta sekmadienio rytas. Mes miegame ilgai, iki priešpiečių. Juk šiandien jokie darbai mums nerūpi.

Bėgo dienos, nusinešdamos į praeitį gyvenimo akimirkas. Vokiečiai, pralaimėję karą, traukėsi tolyn, į vakarus. Per pačią rugiapjūtę iš rytų atsirito frontas. Aplenkė jis mūsų kaimą, ir tartum audros debesis nugarmėjo vakarų link. Sugrįžo tarybinė valdžia. Kaimo vyrams atnešė šaukimus armijon. Jį gavo ir Julius. Vaikščiojo jis nuleidęs galvą, nerasdamas troboj nei kieme sau vietos. Tą dieną, kai reikėjo atvykti į prievolinkų šaukimo punktą, dingio iš namų Julius. Po keletos dienų užgriuvo jo tėvų sodybą kareiviai su stribais. Išnaršė visus trobesius, durtuvais išbadė šieną, pernykščių šiaudų prėsą - neradę Juliaus, grasindami tėvams kalėjimu, išsinešdavo.

Praėjo vasara, ruduo ir žiema. Išaušo pavasaris. Kaime sklido kalbos apie miškuose esančius partizanus. Kai kur jie jau buvo susikovę su stribais, užpuolę valsčių, iš ten išnešę visus ūkininkų prievolių dokumentus.

Vieną liepos naktį, pačiame vidurnaktyje, mūsų šuo pradėjo labai loti. Netrukus į lango stiklą tyliai pabeldė. Išlipęs iš lovos tėvas priėjo prie lango. Už jo pamatė ginkluotus vyrus. Jis pagalvojo, kad grįžta valsčių stribai, kurie dažnai iki vėlumos bastydavosi po kaimus.

- Dėde, nebijok, - prašneko tas, kur beldė langan. Mes savi, partizanai. Įleisk - norim truputį pailsėti.

Tėvas iš balso pažino Julijų ir nuėjo atsklėsti durų. Vidun suėjo keletas ginkluotų vyrų. Mėnulio šviesoje spindėjo jų ginklai. Mama, suradusi degtukus, norėjo uždegti lempą, bet Julius neleido:

- Nereikia, teta! Dar kas pamatys vidurnaktyje žiburį ir praneš stribams. Mėnulis šviečia ir gana tos šviesos.

Vyrai susėdo pasienų ant suolo, iš rankų nepaleisdami savo ginklų. Atsikėliau ir aš iš lovos. Pamatęs mane Julius priėjo. Paspaudęs ranką, sudavė per petį ir paklausė:

- Tai kaip tu gyveni? Sparčiai tempies aukštyn. Baigi mane praaugti. Ar šokdini kaimo mergas?

- Kad gi, Juliau, kaime tylu. - atsakiau. - Nėra muzikantų. Stasiulio Vacys kariuomenėj. Jo armonika nemoka niekas groti.

Šyptelėjo Julius. Nusiėmė nuo peties automatą ir pastačius prie suolo, susijuokė:

- Sakai, kariuomenėj? O kokio velnio jis ten turi eiti? Kariauti už štuos, okupantus, a? - ir galvos mostu parodė į sėdintį prie lango. - O šitą ar pažįsti?

Priėjęs arčiau pažiūrėjau: Vacys, kaimo muzikantas.

- Tetule, - kreipėsi Julius į mamą, - išalkom. Gal ko nors duotumėt užmesti ant danties? Ko nors ant greitosios?

- Tuojaus, Juliuk, tuojaus!- sujudo mama.- Paleisiu ant keptuvės kiaušinių,- ir puolė kurti ugnį.

- Ne, teta! Šitaip negalima! Mėnesienoj, vidury nakties, iš kamino pradės rūkti dūmai,- sulaikė mamą.- Mums pie-
no, lašinių. Čia gi ne krikštynos...- nusijuokė Julius.

Mama papjaustė kumpio. Paraiškė duonos. Atnešė iš kam-
maros puodynę rūgštaus pieno.

Vyrai valgė tylėdami, tarp kojų pasistatę savo ginklus. Tėvas iš priemenės atnešė butelį ruginės, bet Julius neleido pastatyti jo ant stalo.

- Neškis, dėde, atgal. Dabar ne laikas gerti. Mes užval-
gysim ir pakol neprasvito - eisim.

Pavalgę vyrai padėkojo. Mama kelionėn įdėjo lašinių bry-
zelį ir puskepalį duonos. Visi atsisveikino, o Julius - stipriai
spūstelėjo man ranką ir tarė:

- Na, lik sveikas. Stiebkis aukštyn. Kai išvysim šituos pa-
razitus, šokdinsim kaimo mergas! Oi šokdinsim, kad net
žemė dundės!- nusijuokęs žengė pro duris.

Netrukus prasidėjo rugiapjūtė. Nuo pat ankstyvo ryto
skambėjo kaime dalgiai. Giedra ragino skubėti. Seni ir ma-
ži - visi plūso, krutėjo.

Atėjo Žolinės šventė. Miestelyje - didžiausi metiniai at-
laidai. Tik saulei pasikėlus, paplūdo pilnas vieškelis pės-
čiųjų ir važiuotų. Visi skubėjo bažnyčion. Daugelis per ru-
giapjūtę nebuvo susitikę su giminėmis, todėl atlaiduose ti-
kėjosi juos pamatyti.

Išsiruošėm ir mes su mama. Arklys per darbymetį buvo
privargęs, todėl tėvas neleido jo kinkyti. Ėjome pėsčiomis.
Mama nešė surištą naujo derliaus varpų grįžtę, kad ją baž-
nyčioje pašventintų. Ėjome basomis kojomis ir tik pakapė-
je apsımovėme batus.

Suskambo bažnyčios varpai ir nuskubėjome dulkina
miestelio gatve. Priėjus šventorių, mama staiga sustojo. Jos
akys buvo nukreiptos į patvorį. Stabtelėjau ir aš. Pažvel-
giau į patvorį ir pamačiau: ant grindinio po plačiai išsikero-
jusiu klevu guli trijų žmonių lavonai. Jie visi basi, gėdingai
apnuoginti ir vien tik su apatiniais baltiniais. Saulė kepina,
o virš lavonų - didžiausias mūsų spiečius. Supratau, kad
čia guli sribų nušauti partizanai. Priėjęs arčiau gerai įsižiū-
rėjau. Ir ką aš pamačiau! Vidury šitų guli Julius. Geriausias
mano draugas. Nuo kraujo sulipę plaukai dengė galvą, po
kuria pakištas gabalas suodino plytgalio. Jo atvertos mėly-
nos akys žvelgė aukštyn, virš bažnyčios bokštų, kur plau-
kė tartum palšos burės maži debesėliai. Stovėjau kaip sta-
bo ištiktas. Niekaip negalėjau susitaikyti su mintimi, kad
čia, po šituo klevu, tikrai guli Julius.

- Eikim, sūnau, timptelėjusi už rankos, kaip iš miego pa-

žadino mane mama,- dar pamatys bloga akis. Įskųs - pra-
sidės tampymas. Eikim...- ir ji apsisukusi nuskubėjo pro
šventoriaus vartus į bažnyčią.

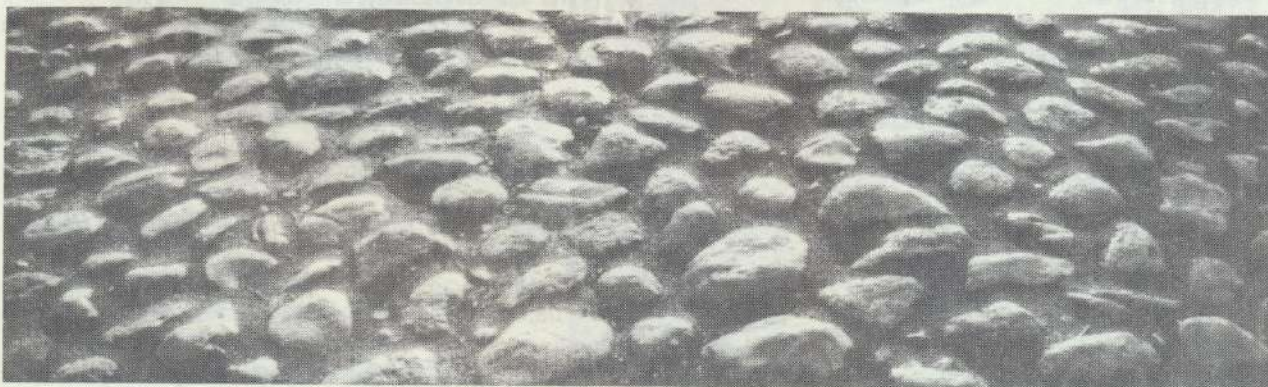
Nuėjau ir aš. Įėjęs bažnyčion, nesibroviau per žmones
prie didžiojo altoriaus, sustojau prie durų, kur prieš akis,
ant sienos, kabėjo paveikslas. Jame šventas Jurgis, raitas
ant balto arklio, su ilga ietimi dūrė slibiną. Nuo ieties smai-
galio lašėjo žemėn kraujas.

Sugaudė vargonai. Jų gaudesys, sklindantis bažnyčios
skliautais, man šiandieną pasirodė be to didingo skambe-
sio, kuris būdavo švenčių dienomis. Chorui užgiedojus "Pul-
kim ant kelių", jam pritarė suklaupę žmonės. Prasidėjo mi-
šios. Visų veiduose matėsi susikaupimas, bet aš - neįsten-
giau susikaupti. Žvelgiau į šventą Jurgį, į nuo jo ieties la-
šančius kraujo lašus, o mintys buvo ten, už šventoriaus
tvoros, kur gulėjo išniekinti lavonai. Akyse mačiau Julių,
nuo kraujo sulipusius jo plaukus.

Įlipęs sakyklon, kunigas pradėjo pamokslą. Jis kalbėjo
apie meilę savo artimui. Aiškino penktąjį Dievo įsakymą,
kuris draudžia žudyti. Kalbėjo apie nesantaiką ir kerštą, kurie
labai paplitę tarp žmonių. Apie žiaurias nekaltų žmonių žu-
dynes, likusių našlaičiais vaikų ir našlių ašaras. Bažnyčioje
buvo taip tylu, kad girdėjosi praskrendančios musės zirzi-
mas. Staiga tą tylą pertraukė garsus raudojimas. Kairėje,
moterų pusėje, kažkas balsu pravirko. Kūkčiodama raudo-
jo moteris. Sutriko kunigas ir trumpam nustojo kalbėjęs.
Gal sugraudinta kunigo pamokslo pravirko motina, kurios
sūnus už šventoriaus tvoros, po klevu, guli išniekintas ir
puolamas didžiausio mūsų spiečiaus. Išgirdę moters verks-
mą, sujaudinti kunigo pamokslo, daugelis žmonių taip pat
pradėjo šluostyti ašarų pritvinkusias akis.

Nepamenu, kaip baigėsi pamokslas. Sukaitę žmonės
veržėsi laukan. Išėjau ir aš. Atsistoju šventoriuje, netoli
vartų ir laukiau ateinančios mamos. Galvoje drumstėsi, py-
nėsi girdėto pamokslo žodžiai apie penktąjį Dievo įsaky-
mą. Niekaip negalėjau suvokti, kodėl tie, žiauriai nužudę
Julių ir jo draugus, nepaisė šio įsakymo? Juk jie tokie pa-
tys, kaip ir mes visi žmonės, pagimdyti savo motinų. O gal
jos savo sūnų dar vaikystės metais neišmokė poterių, ne-
įdiegė meilės jausmo žmogui?

Stovėdamas šventoriuje aš pajutau, kad mano pasaulis
šiandien skilo pusiau. Vienoje pusėje likau aš, o kitoje -
Julius. Sudužo mūsų ateities planai. Jau niekuomet nebe-
teks mums kartu vakaruškose šokdinti kaimo merginų ir
eiti švintant vasaros rytui į namus per degančias žvaigž-
dėm rasotas pievas. Nepalydės daugiau jau mūsų pempių
klyksmas.

ATOSTOGOS ŠLAVĖNUOSE

Elena KAROSAITĖ - GIMBUTIENĖ

Šlavėnuose - mano mamos tėviškėje praleidau didesnę vaikystės metų dalį ir beveik visas atostogas iki Pirmojo pasaulinio karo. Dėl tuometinės carų valdžios ir ekonominės padėties Lietuvoje dauguma jaunų žmonių, baigę aukštuosius mokslus Rusijoje, ten pasilikdavo gyventi. Todėl ir mano tėvas, baigęs universitetą ir po to Susisieikimo Institutą Maskvoje, liko tarnauti Rusijos geležinkelių statyboje ir jų eksploatacijos darbe. Priklausomai nuo darbo dažnai keitė gyvenimo vietą ir ne visuomet turėjo tinkamas sąlygas šeimyniškai įsitaisyti. Tuomet mes, vaikai, dažnai po kelių mėnesių praleisdavome Šlavėnų dvare, pas močiutę Brazauskienę.

Taip ir stovi akyse kelionė iš Nižnij Novgorodo (dabar Gorkij prie Okos ir Volgos santakos) į Anykščius. Iš N.N. iki Maskvos greituoju traukiniu važiuodavome visą naktį. Maskvoje pralaukdavome visą dieną. Ta proga aplankydavome tetą Oną Brazauskaitę (vėliau Mašiotienė) ir Manę Rudzinskaitę (vėliau Areimavičienė, egiptologė), kurios studijavo Moterų Aukštuose kursuose. Taip pat nueidavom į Šv. Petro katalikų bažnyčią, apsipirkdavome prašmatniose Maskvos krautuvėse. Vakare vėl įsėsdavome į traukinį ir keliaudavome beveik dvi paras, kol pasiekdavome Anykščius. Važiavimas geležinkeliu, kad ir ilgai trukdavo, atrodė man lyg savotiška pramoga. Tolimųjų distancijų traukiniuose kiek-

vienas keleivis gaudavo visą suolą, t.y. vienas "kupe" tekdavo keturiems keleiviams: du miegojo apačioje, du ant ram aukšte ant atkeliamų suolų - lentynų. Trečias aukštas buvo skirtas lagaminams. Tarp suolų buvo platus tarpas ir staliukas su kopetėlėmis. Veždavomės patalynę, miegodavome beveik kaip namie. Kiekvienoje didesnėje stotyje buvo galima gauti verdančio vandens arbatai, tam reikalui veždavom arbatinuką, reikalingus indus, arbatžoles, cukrų ir visokius užkandžius. Kur traukinys ilgiau sustodavo, stoties bufete arba iš vietinių gyventojų, susibūrusių už tvorelės lyg ir savotiškame turgelyje, buvo galima nusipirkti įvairių produktų. Reikia pripažinti, kad Rusijos kaimietės buvo labai švarios ir jų parduodamas maistas buvo sveikas ir skanus. Taigi kelionė virsdavo savo rūšies puota.

Pro langą praslinkdavo krašto vaizdai, kaimai, miestai, upės, prie upių dažnai didesni pramonės centrai, tai vėl miškai, dvarai. Taip atvykdavome iki Vilniaus. Kur būtinai reikėdavo ilgiau sustoti, aplankyti gimines. Čia gyveno mano krikšto tėvas, daktaras Kazimieras, tėvelio brolis. Vėliau apsigyveno teta Ona, baigusi mokslus ir ištėkėjusi už inžinieriaus Jono Mašio, kuris mokytojavo Technikos mokykloje. Jie abu buvo lietuvių tautinio atgimimo veikėjai. Prieš prasidedant karui, Vilniuje nuosavybę įsigijo ir teta Kazė Bakševičienė, žmona inžinieriaus Jono, kuris ilgus metus

dirbo Kaukaze.

Mus traukė ir pats Vilniaus miestas - europietiškas didmiestis, kitoks negu Rusijos miestai. Čia būtinai reikėdavo pasimelsti Aušros Vartuose, aplankyti kaip galima daugiau bažnyčių ir apžiūrėti visus meno turtus.

Visa tai buvo labai artima mano mamos širdžiai. Tėvelį daugiau domino lietuvių visuomeninis gyvenimas, lietuvių meno parodos, vaidinimai Vilniuje, ypač vėlesniais laikais, jis galėjo apsirūpinti lietuviška spauda, susitikti su žymesniais lietuvių veikėjais. Mano tėvas, kilęs iš kaimo, buvo kad ir neveiklus, bet susipratęs lietuvis. Kiek siekia mano atmintis, jis visuomet išsirašinėjo lietuviškus laikraščius iš Amerikos ir, spaudą atgavus, leidžiamus Lietuvoje. Su savo broliais kalbėdavo ir susirašinėjo lietuviškai. Tačiau su mama, tai, kaip ir mes vaikai, kalbėdavome lenkiškai. Nereikia užmiršti, kad anais laikais tai buvo poniškoji, inteligentų kalba.

Iš Vilniaus išvažiuodavom anksti rytą: netrukus atsidadavom Švenčionėliuose ir ten persėsdavome į siaurabėgį traukinuką, kuris eidavo iki Panevėžio. Tai buvo maloniausia kelionės dalis. Traukinėlis, sudarytas iš kelių mažų vagonėlių, siauromis drelėmis, mažais langais ir trumpais nepatogiais, tankiai sustatytais suolais, atrodė lyg koks žaislas, palyginus su plačiabėgiu. Traukinuko garvežys puškavo iš lėto, neskubėdamas - beveik sustodamas gryname lauke, kad prieš kalną daugiau garo susikauptų. Vaizdai matomi pro langą buvo kitokie, negu Rusijos: matėsi daugiau dirbamų laukų, aplink sodybas - daugiau senų medžių, daugiau ir didesnių sodų; ir namų statyba buvo kitokia, su lietuviškais pagražinimais. Keleiviai irgi skyrėsi nuo tų, kuriuos matėm keliaudami per Rusiją; čia daugiausia buvo vietinių ūkininkų, kalbėjusių tarp savęs lietuviškai. Nemaža buvo žydų - miestelių krautuvinkų ir biznierių, su jarmulkom, ilgais žvilgančios juodos medžiagos apsiaustais ir storom laikrodžių grandinėlėmis, puošiančiom jų krūtines. Jie karštai ginčijosi žydų kalba, mosikavo rankomis, o jei tai buvo šeštadienis, daugelis jų buvo nusivėję ir kojas mirkė vandens pripildytuose "bliūduose" (jų tikėjimas jiems leido "šabaso" metu keliauti tik vandeniu, bet ne sausuma).

Buvo ir lenkiškai kalbančių keleivių, tai - dvarininkai arba aukštesnio luomo miestelėnai. Jų drabužiai buvo miestiško sukirpimo: moterys vietoj skarelių dėvėjo skrybėlaites. Visi keleiviai vienodai vežėsi maisto atsargas ir nuolat ką nors kramtė, užgerdami iš butelio skysčiu.

Taip keliaudavome iki vėlyvos popietės link Anykščių stoties, kur mūsų jau laukdavo Šlavėnų porinis šienui vežimas, pakinkytas gerai nušertais bėrukais, su šiaudų prikimštomis ir namie austomis drobulėmis uždengtom sėdynėmis. Šalia arklių, kad nepasibaidytų garvežio švilpesio, stovėdavo kuri nors jaunesnioji teta. Dvaro panelė, dėvinčią piemenuko nupintą šiaudinę skrybėlę, miestišką kartūninę suknelę ir odines nutrintas pirštines, galima buvo pažinti iš karto.

Po ilgos kelionės apsikabinę, pasisveikinę, pasidalinę paskutinėmis naujienomis ir kelionės įspūdžiais, sulipdavome į vežimą su visais lagaminais ir ryšulėliais. Į rankas gavę po krepšelį su visokiais skanumynais, kad neprailgtų laukti vakarienės, pajudėdavome trumpa užmiesčio gatve-

le iki Troškūnų vieškelio. Čia pasukdavome į kairę, per Šventosios tiltą, ir dardėdavom Anykščių rieduliais grįstomis gatvėmis. Sustodavome prie Žukausko vaistinės ir pašto, o po to prie Zalmano "universalios" krautuvėlės, kur galima buvo nusipirkti visko, ko tik ūkininko gyvenime reikėjo: nuo silkių, cukraus ir muilo bei žvakių - iki medžiagų suknelėm ir apsiaustam, skarelių, net dalgių, tepalo ratam, visokių įrankių, indų ir t.t. Užsukdavome į kepyklą nusipirkti vėrinėlių karštų ir traškančių riestainių. Išvažiuodavome iš miestelio pro dar neužbaigtą bažnyčią ir Hopeno vaistinę, su jo vaikais mes draugavome. Netoli gyveno ir daktaras Brazauskas, jo sūnus Povilas irgi priklausė mūsų jaunimo būriui.

Palei aukštą mūro sieną aptvertas kapines Kurklių vieškelis leidosi į Anykščių Šilėlį, taip Baranausko iššlovintą. Mes važiuodavom tiesiai Rubikių ežero keliu link Marčiupės kalno, kur prasidėdavo Šlavėnų dvaro laukai. (Prieš žemės ūkio reformą Brazauskai čia valdė apie dvyliką valakų). Pravažiuavus Šlavės tiltelį, atsišakodavo Mingailiškių (Mažųjų Šlavėnų) kelias, į kurį rėmėsi tanki eglynų siena, saugojusi Brazauskų sodą nuo vėjo. Tarp tų dviejų kelių ant kalvos stovėjo didelis kryžius, aptvertas tvorele, kur augo dvaro panelių prižiūrimos gėlės: bijūnai, lelijos, karkliukai ir kitos. Birželio mėn. Kryžiaus švenčių dienomis čia susirinkdavo artimesnių apylinkių žmonės. Maldom vadovaudavo savo tėviškėje atostogaujantis vyskupas Baranauskas, kuris buvo artimas Brazauskų draugas. Toje kalvoje po 1863 metų sukilimo Muravjovas - Korikas buvo pastatęs kartuves, kur daug vietinių gyventojų nustojo savo gyvybės. Kartuvų nugriauti nebuvo galima, kol jos pačios medžiui sutrūnijus nugriuvo.

Į Šlavėnų dvarą įsukdavome kaštonų ir klevų alėja. Vienoje pusėje buvo matyti aukštais mūro pamatais ir molio krėstomis sienomis karvidės (dar Mikuličiaus statytos) ir senasis svirnas, kitoje pusėje - dvaro ofisinės, skirtos tarnautojams ir ilgiau užsibuvusiems svečiams, dabar ten gyveno dvaro kumečiai.

Kiek mano atmintis siekia, dvaro gyvenamieji pagrindiniai pastatai buvo mediniai, aukštais pamatais, dviem gonkais (prieangiais) su keturiom kolonom ir plačiais suolais.

Šiuos namus pradėjo statyti mano prosenelis Stanislovas (pirmoji vardo raidė buvo S. gal vardas - kitas?) Brazauskas. Apie 1840 metus jis vedė Kupiškio vaistinininko seserį Aleksandrą Koenigstedtieraitę, kilusią iš Kurlandijos turtingos šeimos, mokytą ir su nemažu kraičiu. Jie abu nebuvo jauni, jis jau "šeštąjį" kryžiuką pradėjęs, o ji taip pat metuose pažengusi. Pats Stanislovas buvo kilęs iš Lenkijos garbingų bajorų (szlachcie honorowy) ir vertėsi didesnių dvarų nuomavimu. Pagal "Słownik geograficzny" Šlavėnų latifundijai priklausė trys dvarai ir to paties vardo kaimas, kuriuos anksčiau valdė maršalka Kušelevskis. Devynioliktojo šimtmečio pirmoje pusėje, gal po 1831 m. sukilimo, po žemių padalinimo - pašalinus ankstyvesnį savininką, Šlavėnai teko trims naujiems savininkams: Mikuličiui, Mingailai ir Brazauskui. Dr. Vanda Tumėnienė savo atsiminimuose rašė, kad jos senelis Konstantinas nuomavęs Mikuličiui priklausantį Šlavėnų palivarką, ir jį įsigijo tuo metu, kai S. Brazauskas nupirko kitą Šlavėnų dvaro dalį, apie 1840 metus. Žemės plotą, vadinamą Mikuličiaus Šlavėnais, vėliau nu-

Šlavėnų dvaro žmonės pro aprūkytus stiklus stebi saulės užtemimą prieš pirmąjį pasaulinį karą. Centre - Ona Mašiotienė

pirko mano senelis Gustavas (gimęs 1841 m.) po to, kai vedė Jadvygą Mikalauskaitę. Jis taip pat padidino ir pastatus, pristatė namų apyvokos patalpas ir keletą kambarių, kurių vienas buvo naudojamas pamokų "klasei" aštuoniems jų vaikams.

Pagrindinį Šlavėnų dvaro namą supo gražios gėlių lysvės, žema tvorelė ir žvyruoti takeliai, kurie vedė į sodą, iš virtuvės į daržą ir kitus kiemus, kur keturkampiu buvo išsiriakavę senosios liaudies architektūros ūkiniai pastatai: du svirnai, arklidės ir kiti.

Toliau už liepų alėjos stovėjo dviejų aukštų pastatas, kur buvo laikomos didžiosios ūkio mašinos ir sunkieji padargai, o šalia įrengta ledainė. Antrame aukšte buvo džiovinami ir tvarkomi baltiniai; čia stovėjo sunkūs moliai, kurių kočėlus iš viršaus spaudė akmenų prikrautos dėžės. Taip pat čia buvo laikomi maži ūkio padargai, džiovinamos močiutės vaistinės žolės, o esant didesniui suvažiuvimui, ant grindų paklojus čiužinius, pernakvinami jauni svečiai.

Tame pat kiemo šone stovėjo gryčia, medinė - dviejų galų, su milžinišku kaminu ir ugniakuru viduryje, kur buvo verdamas jovalas kiaulėms. Iš priemenės durys vedė į šeimyninę, didelę ir gausių langų apšviečiamą patalpą. Jos gilumoje stovėjo ilgas, suolų apsuptas, valgomasis stalas. Arčiau įėjimo - duonkepė krosnis su virykle, suoliukas su "bliūdu" ir virš jo rankšluostinė. Čia buvo laikomi kibirai su vandeniu, virš kurių kabėjo medinis sėmimo kaušas. Vandens atsarga buvo laikoma statinėje, paguldytoje ant dviračio - vežimuko, vieno arklio traukiamo. Arklininko pareiga buvo kasdien anksti rytą atvežti vandens iš geriamo šulinio, kuris buvo prie įvažiuojamo kelio, bent už šimto metrų nuo gryčios. Kitoje gryčios pusėje buvo virėjos ir sam-

domų merginų gyvenamos patalpos. Vyrai - samdiniai miegojo sename svirne. Toliau už gryčios buvo kiaulidės ir vištidės, o prie kelio - javų klojimas ir šieno daržinė.

Tokioje aplinkoje vyko lietuviško dvaro gyvenimas. Geriausiai mano atmintyje išliko įspūdžiai iš prieškarinių 1912-1914 metų vasarų. Tuomet jau buvau agronomijos studentė ir su tėvais pastoviai gyvenau Maskvoje.

Šlavėnus tada valdė močiutė Jadvyga Brazauskienė, mano mamos motina. Senelis Gustavas buvo miręs 1906 metais. Namuose dar prisilaikė jaunesnioji teta Halina ir kartais - dėdė Bagdonas. Dar gyveno ir prosenelė Aleksandra, jau peržengusi 100 metų ribą. Nelaimingai kritusi susilaužė klubo sąnarį ir todėl buvo prirakinta prie vežiojamos kėdės. Taip ir stovi ji man akyse, sėdinti gonkuose savo kėdėje ir mojuojanti ranka, kai tik atvažiuodavau ir lipdavau iš vežimo. Kol su ja nepasisveikindavau, neišsikalbėdavau ir nepadovanodavau jos mėgiamų saldinių, negalėdavau nė su kitais namiškiais pasisveikinti. Buvau jos mėgiamiausia, gal dėl to, kad man teko būti vyriausia proanūke. Dar būdama maža turėjau pirmenybę uždegti jos pypkę, tokią ilgą, kad net cibukas rėmėsi į grindis. Nežiūrint pažengusių metų ir invalidumo, prosenelė dar rūkė, buvo šviesaus proto ir labai domėjosi pasauline politika.

Mano močiutė Jadvyga buvo smulkaus ūgio, dėvėdavo ilgą sijoną ir palaidinę, po kaklu susegtą juodo onikso segę, ir ant galvos - baltą skarelę. Važiuodama į bažnyčią arba svečius, ji apsirėdydavo juodo šilko drabužiais su skraiste ir plaukus pridengdavo juodais mezginiais. Ji asmeniškai prižiūrėdavo karvių melžimą. Pienas sudarydavo didelę dvaro pajamų dalį. Šlavėnuose laikydavo apie šimtą melžiamų karvių. Pieną perdirbdavo į sviestą ir statinėse

siųsdavo į Rygą ir Varšuvą. Atvažiavus į svečius, močiutė jaunuosius pristatydavo prie darbo; aš turėdavau padėti tetai Halinai prie centrifugavimo ir sviesto mušimo, kartais ją pavaduodavau melžimo priežiūroje.

Atostogų metu Šlavėnuose būdavo visas būrys anūkų, dėdžių ir tetų mažų vaikų, kuriuos prižiūrėdavo įgimtų pedagoginių gabumų turinti mano jaunesnė sesuo Valė. Namai būdavo pilni žmonių. Prie stalo susėsdavo 30 iki 40 giminių ir jų draugų, taip pat dvaro ūkvedis ir "akmistrinė" - namų darbų vedėja. Visi, kurie čia atvykdavo ilgesniam laikui, noriai padėdavo laukų, daržų ir sodų darbuose. Man labiausiai patikdavo krauti šieno vežimus. Kiti daug laiko praleisdavo sode rinkdami uogas. O kokių tik nebuvo Šlavėnų sode! Didesnė vaisių sodo dalis būdavo išnuomuojuama, bet pakakdavo ir medžių savo reikalams. Kas rytą reikėdavo nukritusius vaisius surinkti, paskirti naudojimui, šeimynai ir konservavimui, džiovinimui ir t.t.

Senelio Gustavo švogeris Mykolas Mingaila buvo garbus sodininkas ir jam padėjo užveisti didelį sodą. Tie gerai prižiūrimi sodai atnešdavo nemažai pinigų, taip reikalingo skaitlingiems vaikams išmokslinti. Savo laiku Vanda Mingailaitė ir jos pusseserė Onulė Brazauskaitė pačios tėvų sodus nuomavo, kad užsidirbtų pinigų savo mokslui. Jei tėvai dukterims parūpindavo ištekančią pasogą, tai dar nereiškia, kad noriai jas leisdavo universitetuose studijuoti. Anais laikais merginoms nederėjo po universitetus šlaistytis: kas tokia vesti panorės? Užbaigti gimnaziją ir tai buvo neeilinis įvykis. Dažniausiai dvaro panelėms pakakdavo naminio išsilavinimo tėvų ar guvernantės vadovaujamo. O Vanda norėjo būti daktare, Onulė siekė gimnazijos mokytojos cenzo. Ir jos savo tikslą pasiekė.

Vasaros gyvenimas Šlavėnuose kunkuliute kunkuliavo. Močiutė buvo gera administratorė, pedagogė, gera žmonių žinovė. Ji puikiai mokėjo suderinti savo vaikų, žentų, marčių bei anūkų charakterius bei polinkius; visiems rasti tinkamą vietą namuose, užimti jų laiką ir sudaryti visiems

ramią ir malonią atmosferą. Lyg ir netyčia prasitardavo apie šios dienos (ar rytdienos) būtinai atliktinus darbus laukuose, daržuose ar namų ūkyje. O gal kam būtų noro pasivažinėti iki Anykščių ar pas kurį kaimyną ir ten atlikti kokį reikaliuką? Grįždama iš rytmetinio pasivaikščiojimo, pastebėjusi prinokusias ir pražydusias jai reikalingas vaistažoles toje pievoje, kurią šį rytą baigė vyrai pjauti, sakydavo, tik eik, rankiok ir rišk į pundelius - nereikia nei rauti, nei pievų žolės braidžioti. Visuomet ji mokėjo taip dalyką pristatyti, jog žmonės patys pasisiūlydavo, o kitas, kad ir tingėdamas, pasijustų labai nepatogiai prie bendro darbo neprisidėjęs.

Tikras malonumas buvo padėti doroti šieną arba javus prieš užeinant lietui, kur padėdavo visi atostogaujantys dėdės, tetos ir svečiai. Panašiai buvo su daržų ravėjimu, namų tvarkymu ar baltinių dorojimu. Juos gryčioje išplaudavo, išvirindavo ir Šventojoje išvelėdavo tam samdomos moterys, bet išdžiovinti, sudėti, iškočioti ar išlyginti reikėjo močiutės dukroms ir marčioms. O jei per vasarą giminių ir svečių susirinkdavo iki trijų - keturių dešimčių žmonių, tai nesunku įsivaizduoti, kiek prisirinkdavo paklodžių, užvalkčių, rankšluosčių, staltiesių, nekalbant jau apie asmeniškumus baltinius. Nei skalbimo mašinų, nei džiovintuvų tuomet nebuvo. Vandenių reikėjo pasisemti iš šulinio ar prisirinkti nuo stogo varvančio lietaus - minkšto vandenėlio; o lygintuvai buvo žarijomis šildomi. Patalynės ir stalo baltinių dvare buvo didelės atsargos, dažniausiai iš savo linų išaustų drobių pagamintų. Juos plaudavo tik esant šiltam orui, o žiemos laiku sudėvėtus laikydavo apkaustytoje skrynioje - kuparuose (kad pelės nesugrauztų) iki pavasario. Skalbimui, be namuose išvirto muilo, vartodavo šarumą, gaminamą iš medžių pelenų; geriausias šarmas buvo gaunamas iš beržo malkų pelenų. Baltinių spalvai pagerinti vartodavo pirktinę "lazurką"; naujai išaustas drobės baltindavo patiesus saulėje, net leisdavo joms sušlapti nuo rasos ar lietaus, kartais tyčia palaistydavo minkštu vandeniu. Kai reikėdavo ką iškrakmolyti, vartodavo savo pagamintą kviečių krakmolą: ge-

Šlavėnų dvaro žemėje XX amžiaus pradžioje dar neatkastas glūdėjo Puntukas. Ant šio akmens nusifotografavę stovį (iš kairės): inžinierius Klemensas Karosas, jo duktė Elena (šių atsiminimų autorė) ir kiti namiškiai

riausias ryžių krakmolos buvo per brangus, o bulvinis - prie lygintuvo prisivildavo. Dirbant su žarijom šildomu lygintuvu, moterys dažnai "nugaruodavo" - apsinuodydavo smalkėmis, todėl geriausiai tą darbą galima būdavo atlikti lauke.

Eilinė Šlavėnų dvaro diena prasidėdavo anksti. Vos saulei pakilus, samdiniai būdavo paskiriami ūkvedžio arba "ponaičio praktikanto" dienos darbams. Karvės, nakčiai suvartytos į staldas, laukė melžimo. Melžimą reikėjo prižiūrėti, patikrinti ar visos išmelžtos, surašyti išmelžto pieno kiekį, patikrinti pieno riebumą ir t.t. Sumelžtas pienas būdavo perdibamas toliau, atskiriama grietinėlė, o sviestas mušamas du ar tris kartus savaitėje.

Kol moterys melždavo karves, o vyrai laukuose pirmąjį barą išvarydavo, šeimos vyrėja pagamindavo pusryčius; tiek ponai, tiek šeimyna juos valgydavo aštuntą valandą. Tą tvarką įvedė senelis Gustavas, kad patikrinęs rytmečio darbus galėtų vienu laiku su darbininkais pavalgyti ir vėl su jais į laukus išeiti. Šlavėnų apylinkėse negalėtum pasisamdyti berno - darbininko, jei jam pusryčiams nepaduotum gerų žirnių blynų ar kitokių su spirgais ir riebiais kopūstais; o pasninkų dienom - su grietine užtaisyty batvinių, varškės ir t.t., taigi ir Šlavėnų dvare pusryčiai būdavo ne kitokie. Ponų pusryčiams būdavo paduodami tie patys blynai, taip pat užkaisdavo žalvarinį virdulį arbatai. Kas norėjo galėjo atsigerti ir kavos. Anais laikais tikroji pupelių kava Lietuvoje buvo neįperkama brangi. Ją gaminosi namuose iš ažuolo gilių, paskrudintų javų grūdų ir cikorijos šaknų. Tik labai iškilmingomis progomis, prie tokios naminės, dėl kvapo būdavo įdedama truputį tikrosios. Pusryčiams, kaip ir vakarienei paduodavo įvairių rūšių duonos, sviesto, sūrio ir rūkytos kiaulienos.

Šeimai rytmetyje būdavo verdamos sriubos - kopūstai arba barščiai ir padalinamos sriuboje išvirtos mėsos su bulvėmis porcijos, o pasninko dienomis - silkės, kruopų, žirnių ir varškės valgiai. Ponų patiekalai būdavo kiek įvairesni, bet pagrindą sudarydavo tie patys kopūstai ar barščiai. Saldaus patiekalo vieton, išskyrus senesnius žmones, visi eidavo į sodą uogų pavalgyti ir pririnkti tiems, kurie nebegalėjo nueiti. Išimtinai blogam orui užėjus ar atvykus ypatingiems svečiams, dažniausiai paduodavo ir iš vaisių pagamintus patiekalus. Po pietų darbininkai turėjo "parpietį" - poros valandų poilsio pertrauką.

Pavakariukams darbininkams nešdavo (ar vienkinkiu vežimėliu veždavo) pieną, sūrį, duoną su sviestu, vaisius. Šlavėnai garsėjo beržų sula. Tai rugiapjūtės ar didesnės rudens talkos metu darbininkus vaišindavo ir taja sula. Kaip žinoma, sula iš beržų (klevų) varvinama anksti pavasarį, prieš lapams sprogtant. Močiutė supildavo ją į dideles ažuolines statines, pridėdavo įvairių prieskonių ir vynuoginių razinų - vyno mielėms įveikti, aklai "špuntus" užkaldaavo ir laikydavo ant ledo didžiojoje ledainėje iki kol vidurvasarį sula prinokdavo. Gaudavo jos namiškiai ir svečiai iškilmingesnėmis progomis. O buvo tikrai skani ir putodavo kaip šampanas. Pavakariukus duodavo nuo gandrų parskridimo iki rudens, kol jie vėl į pietų kraštus išsirengdavo.

Ponų pavakariukams užkaisdavo "samavorą", iš ledainės atnešdavo šalto pieno: duoną, sviestą, sūrį bei dešras, kiekvienas sau pats pasiimdavo iš bufeto: prie arbatos bū-

davo uogienės ar pyragaičių, bet dažniausiai pavakariukus šlavėniškai praleisdavo sode, valgydami vaisius bei uogas, ar prisirinkdavo šviežių, neperaugusių agurkų ir valgydavo su medumi: organizuotai, visiems susėdus prie stalo, jie beveik niekad nebuvo valgomi. O ir laiko tam nebūdavo: popietė paprastai buvo skiriama maudymuisi, jei nebuvo kokio skubaus darbo ūkyje - šieno ar javų dorojimo, arba visokioms išvykoms, lankymuisi pas kaimynus.

Maudytis keliaudavom prie Šventosios, maždaug - ties Puntuko akmeniu: ten buvo lengvesnis privažiavimas, nes Šlavėnų kelias netoli tos vietos kirtu Anykščių - Kurklių vieškelį. Gal toji vieta upės pakrantėje buvo šlavėniškių pasirinkta ir dėl to, kad savo laiku Puntukas ir pora dešimtinų jį supančios žemės buvo nupirkta senelio Gustavo nuosavybėn, kad Puntuko akmenį apsaugotų nuo suskaldymo vieškelio grindiniui. Senesniems žmonėms ir vaikams buvo kin komas porinis vežimas, jaunimas gi ėjo pėsčias trumpesniais takais; kartu buvo vežami užkandžiai pavakariukams, o kai atsirasdavo grybų - įsidėdavam kašes ir grybams doro ti peiliukus. Daugiausia paupių eglynėlyje rasdavom rudokių, užtekdamo jų ne tik žiemai konservavimui - sūdymui, bet ir, ištirpintu karštu sviestu gerai išvalytas rudokių galveles užpylus, greitam užkandžiui.

Anais laikais dar nebuvo vartojami maudymosi kostiumai ir žmonės maudėsi nuogi: moterys - arčiau kelio, kur buvo paliekami arkliai, vyrai - ketvirtį varsto (19 a. ilgio matas, kiek ilgesnis už kilometrą) toliau, už upės vingio. Ten ir vanduo būdavo gilesnis, ir krantas nebe toks smėlėtas. Šildytis, gulint smėlyje, nebuvo priimta, ir iš viso mergaitės ir jaunos moterys vengdavo saulės nudegimo: dienos metu dėvėdavo drabužius ilgomis rankovėmis ir uždaru kaklu, galvą pridengdavo didele skrybėle, o rankų baltumui išlaikyti reikėjo dėvėti pirštines. Netyčia nudegintam veidui ir rankoms išbalinti močiutė liepdavo laikas nuo laiko išsiprausti šiltose išrūgose. Nepriderėjo nė basom vaikščioti, nebent anksti ryte, kai niekas nematė, galima buvo basom po rasotą žolę pabėgioti.

Kai nebuvo progos nuvykti prie Šventosios, eidavom maudytis į ežeriuką už Okuličiaus sudegusių rūmų. Eidavom vėliau vakare, kai jau niekas ten nevaikščiojo, ypač tam tiko mėnesienos naktys. Vanduo ten buvo šiltesnis, negu upėje, bet dugnas buvo labai dumblinas, reikėjo nuo pakrantės akmenų iš karto plaukti. Prie kranto, melduose, kartais įsisėgdavo ir dėlės, jos įsisiurbdavo į kūną ir pačios nukrisdavo, kai prisisotindavo krauju. Jėga nuplėšus, žaizdelėje likdavo dėlės galvos dalis; tuomet atsirasdavo pūliavimas, žaizda ilgai nesugydavo. Ežeriuke veisdavosi didelės juodos geldelės su perliniu, vaivorykštės spalvomis besimainančiu viduriu; mes jas rinkdavom gėlių lysvelėms pagražinti ar prausiantis muilui pasidėti; tokių pat rasdavom ir Šventojoje. Šlavė buvo labai sekli, ir tik pakrančių krūmuose pasislėpęs galėjai apsipausti. Pirties Brazauskų Šlavėnuose nebuvo; esant šaltam orui žmonės tegalėjo nusi-
prausti šilto vandens pripildytame kubile.

Vakariene Šlavėnuose valgydavo saulei nusileidus. Šeimyna gaudavo rūgusį pieną su bulvėmis, košę ar pienu baltintas kruopas su duona. Ponų stalas visuomet būdavo tas pats: rūgusis pienas su bulvėmis ir koks lengvas, nemėsiškas karštas patiekalas; kas norėjo galėjo gerti arbatą

su visais įprastais priedais. Tik labiau iškilmingomis progomis būdavo kepti viščiukai ar omletas su visokiomis daržovėmis.

Po vakarienės jaunimas ir judresni tetos bei dėdės eidavo visi kartu pasivaikščioti sodo takais, tilteliu per Šlavę, iki paupės pievų, kur buvo įtaisyti suolai pavargusiems pailsėti. Ten susitikdavome su Mingailom. Jei kada viešėdavo solistas Stasys Audėjus, kartu su teta Halina padainuodavo, kiti deklamuodavo - pasidarydavo "koncertėlis". Paskui vieni kitus lydėdavome, ypač jaunesnieji - mano vienamžė Marytė, Leonas ir kartais Antosė. Vakaraus nešdavome žibintą - "liktarną", apšviečiančią žvakę ar žibalinę lempą. Tą "liktarną" visada nešdavo pirma einantis, kiti eidavo žąsėle, vienas paskui kitą, prisilaikydami. Kai praskrisdavo šikšnosparnis ar išgirdavom apuoko ūkavimą, burdavome. Buvo įdomu, - kiek baisu ir labai romantiška. Lietingomis dienomis, kai tokie pasivaikščiojimai nebuvo galimi, susirinkdavome salone praleisti vakarą. Salono gale, ties dvigubu - venecišku langu, stovėjo senoviškas fortepijonas; kampuose buvo trikampiai staliukai su mlžiniškais vazomis, pripildytomis pievų gėlių, kurias keisdavo ir puokštes sudarydavo teta Alinytė. Prie kitos sienos, tarp dviejų paprastų langų, stovėjo ilga sofa su išlenktomis atramomis ir minkšta sėdyne, prieš ją - normalaus aukščio salono staliukas ir keletas kėdžių, apmuštų raudonu pliušu, kaip ir sofa. Kitos vienietiškos - kėdės su išpintomis nugarėlėmis ir sėdynėmis stovėjo prie vidujinių kambario sienų. Žibalinė lempa stovėjo kambario viduryje, ant stalo. Močiutė, mano mama ar tetulė Kazė pradėdavo groti visokius valsus, kartais

"pasd, Espagne" ar kitus ramesnius šokius. Dalis šlavėniškių jau tuomet eidavo miegoti, o mes, jaunimas - šokti. Ištekėjusioms moterims anuomet jau nelabai derėdavo šokti, bet močiutė dažnai liepdavo mums savo šokėjus užleisti tetoms bei dėdienėms "Tegu ir jos dar kiek pasilinksmina, jaunas dienas prisimena, o jūs, ožkos, dar suspėsite prisiskoti!"

Dideliu, sakyčiau, pagrindiniu įvykiu jaunuomenės atostogų būdavo tetos (ji buvo tolimesnė mano senelių giminaitė) Emilės Jalenskaitės - Venclovavičienės (LE XXXIII, 344) organizuojamos tolimos iškylos. Teta Emilė, savo vaikų neturėdama, daug laiko ir motiniškos meilės skirdavo jaunimui. Vasaros metu pas ją visuomet atostogavo neturtingų tėvų vaikai, miestelėnai, kartu užsidirbdami kiek studijoms reikalingų pinigų, eidami kokias pareigas ūkyje. Po ponaičio praktikanto priedanga dažnai slėpėsi valdžios persekiojami atbundančio lietuviško tautinio sąmonėjimo veikėjai. Gerus santykius su anuometiniu Kauno gubernatoriumi Viorovkinu palaikant vaišių, medžioklių ar paprastų kyšių pagalba, Venclovavičiams pasisėkdavo daugelį politinių nusikaltėlių išeksportuoti į užsienius, Vakarų Europą, Ameriką. Ir pinigų tam pakankamai turėjo. Prieš Pirmąjį karą Venclovavičienė ir jos giminės Jelenskiei daug pinigų aukėjo Anykščių naujam bažnyčiai statyti, apylinkės miesteliuose arbatinėms steigti, kad žmonės mažiau lankytų karčemas ir mažiau gertų. Teta Emilė taip pat daug energijos, laiko ir pinigų išleikvodavo organizuodama "daržinių" vaidinimus, kaimo jaunimo choras bei vakarėlius. Anykstoje (dvaras Utenos aps., Debeikių vls.) jau Emilės motina, dvarininkė Ja-

XIX amžiuje statytas Šlavėnų dvaro gyvenamasis namas
Jurgio GIMBUTO asmeninio archyvo nuotraukos, padovanotos A.Baranausko ir A.Vienuočio-Žukausko memorialiniam muziejui

lenskienė buvo įsteigusi slapta lietuvišką mokyklą kumečių ir gretimų kaimų vaikams. Kartą ten apsilankiau, kai su mama viešėjome Anykstoje 1901 metais, buvau tuomet aštuonerių metų mergiuka. Atsimenu, kad buvo kalbama apie mergaičių išsimokslinimą, nes mudviem su Vale ieškojo namų mokytojos, kuri galėtų paruošti gimnazijai, iki šiol mokė tik mama. Teta Emilė pažadėjo mums parodyti tikrą mokyklą, nes jokios dar nebuvo mačiosios. Girdėjau, kad mokyklą esama miestuose, bet čia, Anykstos dvare, kad ir turinčiam daug visokių trobesių, visai netikėjau, kad galėtų kas nors būti panašus į mokyklą. Teta Emilė, pažvelgusi į laikrodį, liepė negaištant su ja eiti, nes greit turėjo prasidėti pietų pertrauka. Sodo takeliu nuėjome prie nuošaliai stovinčio namo, apsupto žydinčiais krūmais ir gėlynais. Teta pabeldusi į duris jas plačiai pravėrė. Pamatėme didelį šviesų kambarį, kuriame stovėjo keli stalai, aplink sėdėjo grupė mažesnių ir didesnių vaikų. Visi jie atrodė labai mandagūs, aš pati mėgau išdykau, tai tų vaikų mandagumas man pirmiausia krito į akis. Vieni iš jų rašė, kiti garsiai skaitė ar atsakinėjo mokytojai, kuri mus pamačiusi nusišypsojo ir ėmė kalbinti. Vėliau sužinojau, kad tai buvo Julija Smetonaitė, būsimoji Lietuvos prezidento sesuo. Ji ilgus metus mokytojavo slaptoje Anykstos lietuviškoje mokykloje. Toji mokykla dar ilgai veikė ir nepriklausomybės laikais, kol buvo pastatyta didesnė, daugiau laiko reikavimams pritaikyta pradžios mokykla.

Kiek prisimenu, Venclovavičiai visuomet rūpinosi lietuvių jaunuomenės švietimu, kvietė neturtingus studentus atostogoms į savo dvarą, daugeliui ir mokslą apmokėdavo. Kažkur skaičiau, kad teta Emilė šelpė mokslus einančią Vandą Mingailaitę, mano tetulę Oną Brazauskaitę ir jos draugę Mariją Rudzinskaitę, kuri dažnai vasarodavo Šlavėnuose.

Tetos Emilės organizuojamos iškylos jaunimui užsitęsavo savaitę ir ilgiau. Tai buvo tam tikras jaunuomenės švietimas. Keliaudami pėsti po savo kraštą, jaunuoliai pamatydavo jo grožį, susipažindavo su vietovių istorija, žmonių papročiais, darbais ir vargais, ypač tai buvo naudinga iš miestų atvykusiems, kaip mudviem su seserim Vale ir kitiems. Norinčių keliauti grupė, apie 10-15 jaunuolių, pirmiausia išbandydavo savo pajėgumą trumpose iškylose nuo 10 iki 20 varstų, eidami pasiramstydami lazdomis, su pilnomis kuprinėmis, virdami ant laužo valgymą ir išbandydami batų patogumą. Didžiosios kelionės (100 iki 150 varstų) išvakarėse visi keliautojai pernaktodavo Aknystos dvaro daržinėje, nes tai buvo vienintelė nakvynės galimybė, ir ankstyvame ryte teta Emilė visus išvesdavo kelionėn.

Man pačiai teko dalyvauti kelionėse iš Anykščių į netolimų apylinkių iki Kauno, kitais metais į Vilnių ir vėliau į Zarasus. Tose kelionėse praleisdavome iki dešimties dienų, kurios buvo panašios į skautavimo mokyklą. Šio šimtmečio pradžioje iki Pirmojo pasaulinio karo nuotaikos Lietuvoje, ypač kaimuose, nebuvo ramios. Ūkininkai bijodavo įsileisti į savo daržinę nakvynę tokį būrį nepažįstamų jaunuolių. Gal kokie cicilikai - socialistai, dar gali daržinę padegti. Visi prisimindavo 1905 metų revoliucijos laikotarpį ir žiaurų kazokų elgesį malšinant mažiausią politinį prasižengimą prieš rusų valdžią. Pasitaikydavo ir visokių praeinan-

čių agitatorių, išsišokėlių, keršytojų ir paprastų banditų - svieto lygintojų. Jei kuris iš keliautojų neturėjo pakelyje giminų ar gerų pažįstamų, dažnai tekdavo dienos metu kur paupyje ar pamiškėje šiltoje atokaitoje gerai išsimiegoti, o žygiuoti naktį. Jei pasitaikydavo graži mėnesiena, įdomu buvo keliauti miegančioje gamtoje. Nakvynių miestelyje vengdavome, nes tai brangiai kainavo, lovos buvo pilnos blusų bei blakių, taip pat tai būtų atkreipę rusų policijos dėmesį.

Teta Emilė tokiom kelionėm būdavo gerai pasiruošusi: išstudijuodavo ne tik vietovių vardus, visus kelius bei takus, bet ir tos vietos žmonių padavimus, istorinius paminklus, žinias apie iš lankomų vietovių kilusius žymesnius žmones. Kai kartu susiburdavo tiek jaunų žmonių su visokiais palinkimais bei gabumais, netrūko išdaigų, nuotykių, naujų simpatijų ar antipatijų užsimezgimo. Didelis tetulės taktas ir ypač humoras visokias situacijas išpainiodavo. Bet kartą tai visai nepasisekė. Nors ir gerai išsimiegojome ant kvepiančio šieno pas buvusį Venclovavičių ūkvedį, kuris dabar vertėsi dvarelį nuomavimu, nuo pat ryto reikalai nesiklijavo: visą dieną purškė smulkus, bet labai įkyrus lietutis, molėti keliukai pažliugo, pasidarė slidūs ir pilni vandens klanų. Leonas Mingaila ir tetulės giminaitė Helė nelaimingai paslydo ir vienas po kito atsisėdo klane, besileidžiant nuo šlaito. Viršutinės kūno dalys buvo visų apsaugotos ceratinių skraisčių su gaubtuvais, bet atsisėdus į balą sušlapo apačios... Dėl lietaus nepasisekė sukurti laužo ir išsivirti bent šiltos arbatos, duonos ir jai priedų netrūko. Juo labiau norėjosi šilto gėralo, net ir gero šaltinio nebuvom užėję, tai nutarėm sustoti Vepriuos, nors teta to vengdavo ir į miestelį nusiųsdavo tik kurį vieną bendrakeleivį nupirkti reikalingų dalykų. Dabar visi suvirtome į Veprių arbatinę, tarp kitko, savo laiku Venclovavičienės įsteigtą. Čia galėjome ne tik arbatos, bet ir gerų barščių su šviežia aviena gauti. Per keletą dienų mums jau atgrįso rūkyta kiauliena. Ūpai pagerėjo, atsirišo liežuviai. Leonas, pamatęs gatvę einantį žandarą, ėmė dainuoti anuomet paplitusią rusišką dainušką, išjuokiančią policininkus: "Ja kapitan s sobačim niuchom i čutkim sluchom, ja vižu vsio i vsiech naskvoz" (aš kapitonas su šuniška uosle ir gera klausa, aš permatau visus kiaurai...). Nepastebėjome, kai tas žandaras atsirado arbatinėje ir turbūt išgirdo dainelės dalį. Pavalgę išsirengėm tolimesnei kelionei, džiaugdamiesi, kad policininkas į nieką nereagavo. Išėję iš miestelio ir kokį varstą vieškeliu pažygiavę, užgirdome arklių kanopų bildėjimą ir bematant buvome apsupti keliolikos raitų žandarų. Nuvarė mus į Veprių kalėjimą. Nebuvo ten patogų nakvoti. Bet tetulė ir čia rado išeitį. Papirkusi kalėjimo sargą, įdavė laiškėlį vietos klebonui, kad perduotų šimtą rublių žandarų kapitonui. Reikalai puikiai susitvarkė, ir kitą rytą vėl linksmai tęsėme kelionę. Ne visą laiką ėjome pėsti. Kelionėje į Kauną prisilaukėme Šventosios ir Neries vagų. Kur tik buvo galima, pasinaudodavome vietinių žvejų pagalba. Jie mus paplaukdydavo savo valtimis. Kiek puikių paupių pakrančių vaizdų tada teko pamatyti!

Pabaiga kitame numeryje

1995-taisiais sukako 40 metų nuo dainininkės Onos Zabielaitytės-Karvelienės (1899-1955) ir 15 metų nuo jos vyro Anykščių verslininko Jono Karvelio (1877-1980) mirties. Prieškario Anykščiuose jie buvo garsūs ir gerbiami žmonės.

O.Zabielaitytė dainavimo studijas pradėjo Peterburgo konservatorijoje, baigė Romos Santa Cecilia muzikos akademiją, dainavo Adriano, Cremonos, Atėnų operos teatruose. Pokario metais dirbo Vilniaus konservatorijoje, ruošė dainininkus ir savo namuose.

J.Karvelis - meno mecenatas, hidro-technikas, malūno, lentpjūvės, vilnų karšyklos savininkas, įkūręs bendrovę ir pastatęs elektrinę.

Pateikiame keletą šios šeimos nuotraukų, patekusių į muziejų iš juos pažinojusių žmonių albumų.

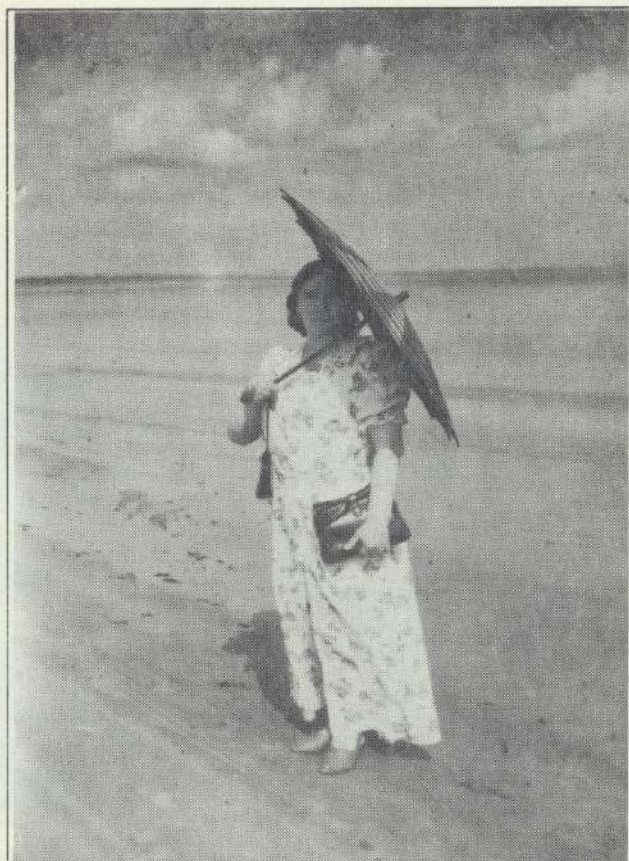
Asta RAŽANSKIENĖ

Ona Zabielaitytė scenoje

Ona Zabielaitytė kartu su savo vyru Jonu Karveliu Anykščių šilėlyje

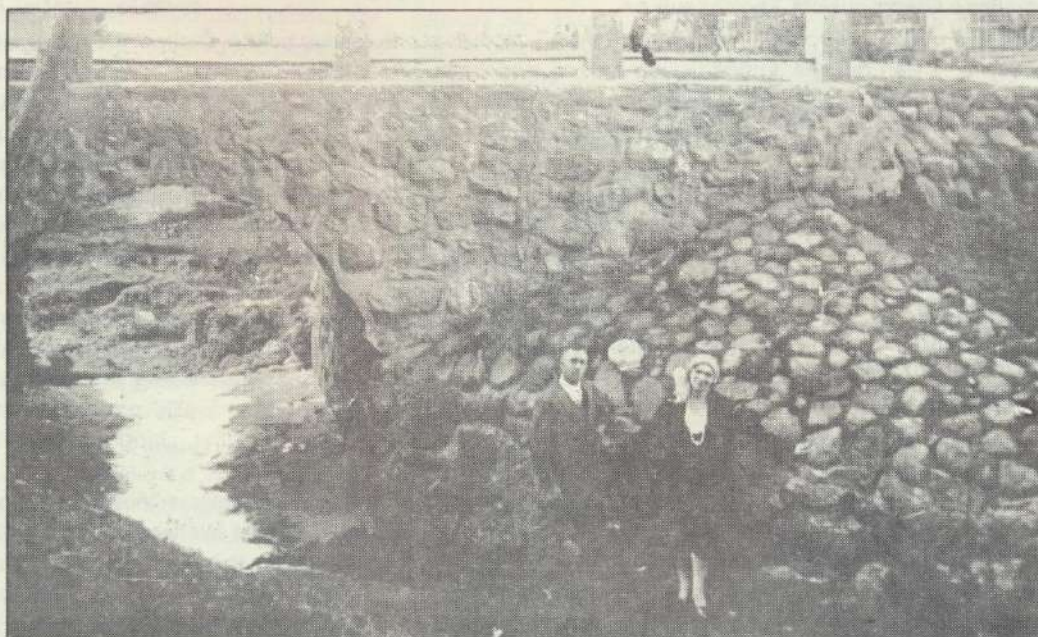
Ona Zabielaitytė-Karvelienė Baltijos pajūryje, Latvijos Kemerų kurorte 1948 m.

Liko muotrauka ir iš viešnagės Rygoje

← Ona Zabielaite Dalilos vaidmenyje K.Sensanso operoje "Samsonas ir Dalila"

Ona Zabielaite
kartu su vyru nu-
sifotografavo ir
prie Šaltupio tilto

"Laimingas žmogus, kurs viršūnėn skrenda" (A. Baranauskas).

Laimingas, kuris šį dvasios skrydį įprasmina eilėraščių posmais, spalvų ar garsų harmonija, kuris savo santykį su kūryba, su poezija moka išreikšti originaliomis, nešabloniškais mintimis...

Skaitytojams pristatome Marijampolės 6-osios vidurinės mokyklos vienuoliktokės Astos Pranevičiūtės rašinį "Spalvų stilistika "Anykščių šilelyje", kur į poeto A. Baranausko kūrybą pažvelgta netikėtu aspektu - bandant ieškoti poezijos ir tapybos dermės.

Sunku įsivaizduoti žmogaus gyvenimą, kuriame nebūtų spalvų arba vyrautų tik vienas koloritas. Kai kurios spalvos tiesiog įsibrauna į mūsų kasdienybę, kai kurias atsinešame patys. Yra spalvų, slegiančių, tarsi trukdančių patogiai jaustis, mąstyti. Kitos žmogų ramina, džiugina ar netgi skatina kūrybą, suaktyvina protą. Visa tai - spalvų psichologija, sudėtingas ir įdomus mokslas. Bet nebūtina žinoti ar kur nors perskaityti, manau, kiekvienas individualiai jaučia tam tikrą spalvą, derinius. Tą pačią spalvą keli žmonės gali vertinti labai skirtingai.

"Anykščių šilelis" taip pat kupinas savotiško kolorito, sodrių spalvinių derinių, gausu epizodų, apie kuriuos galima kalbėti kaip apie dailės kūrinių.

Labai vertingos "Anykščių šilelio" eilutės, kur konkreti spalva neįvardijama, bet skaitytojas juste pajunta nuotaikos sodrumą, spalvą. Tokiose vietose kiekvienas gali įsivaizduoti vis kitokią spalvų paletę, bet jau tai, kad kažkas suaudrina vaizduotę, daro šią poemą iš tiesų nepakartojamą. Štai pati poemos pradžia: "pakalnės nuplikę", "pušelės apykreivės", "skujom, šakelėm ir šiškom nuklotą, kepina saulė ne-naudingą plotą", "nudegęs", "išgriuvus pūstynė", "apsvilus kemsynė" - vien detalės, kurios tiesiog nutapo suniokoto, graudaus miško vaizdą. Juste jaučiami rusvi, pilkšvi, samaninės žalios tonai. (Jei tai būtų paveikslas, neabejoju, jis turėtų grubią faktūrą).

"Miškan, būdavo, eini - tai net akį veria".

Sukurtas ne tik nuotaikų kontrastas, bet ir vizualių pasaulių supriešinimas. "Apsvilusių kemsynių" - rudų, juodų spalvų deriniai turėtų "uždaryti" stebėtoją, sukelti nerimą, nykumos jausmą, o štai "akį veria" - paruošia skaitytoją susipažinimui su senuoju mišku, "numeta" tiek susidariusį vaizdinį įspūdį, tiek vidinės būsenos slogutį.

Pasakodamas apie senąjį Anykščių šilėlį, poetas taip kruopščiai nerenka slapty metaforų. Čia tarsi iš rago gausybės pasipila: "juodos raudonos uogos", "Ant žalio, rausvo, balkšvo, dugno taškai grybų", "rausvos, melsvos, pilkos umėdės", "žali egliai", "putinai krauju varva", "pievos dobilų baltą, raudoną" ir t.t. Netapomas sudėtingas, subtilus peizažas, o paprasčiausiai pasineriama į impresionistinės akvarelės spalvų šėlsimą. Valia duodama jausmams, roman-

Asta tapo respublikinio moksleivių rašinių konkurso, skirto A. Baranausko 160-osioms gimimo metinėms, laureate. Šį konkursą skelbė A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus, siekdamas skatinti mokinius pažinti iškiliausio XIX a. II p. poeto kūrybą ir asmenybę, formuoti jautraus piliečio santykį su Tėvyne Lietuva, poeto akimis pamatyti Lietuvos peizažą.

Atkeliavo 185 rašiniai iš 58 miestų bei rajonų, teikdami vilties, jog jauno žmogaus įžvalgas "žodis naujus šviesybės spindulius parodys, "garsindamas "skardų (...) giesminyko vardą". (A. Baranauskas).

tizmo nuotaikoms.

Žalia spalva, jos pustonai - tarsi lietmotyvas, ji jungia į visumą pabirusias spalvas, suteikia užbaigtumo įspūdį. Kadangi miško pajusti vien vizualiai neįmanoma, tai sutinkame tokią nuostabią regimų, uodžiamų ir girdimų pojūčių sintezę:

Spalvų stilistika "Anykščių šilelyje"

*Anei tų balsų ausis skyrium nepažįsta,
Lyg kad ant žalios pievos žolynai pražysta,
Ir visoki žiedeliai teip tarp savęs pinas -
Kad iš tolo tik regis gražus margumynas.*

(Argi neįgyja garsai spalvos?)

Antroji "Anykščių šilelio" dalis epinė, todėl vėl grįžtama prie "slapto" spalvų pasaulio, kuriame meninėmis detalėmis. Kadangi pasakojama Anykščių šilelio su-naikinimo istorija, tai epitetai padeda įsivaizduoti miško spalvas, bet jos jau ne tokios intensyvios kaip pirmoje dalyje: "tankios, aukštos, lygutės, geltonos kaip žvakės", "ažuolynai, (...), žaliavę kaip rūtos", "rausvasai žiemos lapas sulaukdavęs žalio", "žili buvę kaip seniai, samanom apaugę", "stuobriuotas lydimas", "viršūnės dar žaliuoja, nors jau šakos džiovė" ir t.t. Pasakojimas ir spalvos išsidedo lygiagrečiai. Nyksta šilelis - blanks-

ta spalvų paletė. Štai paskutinės spalvos, paskutinės eilutės: "per naktis skynė", "kai verkė:", "kraujo klanan", "pliki ir kelmuoti", "kai širdis susopo", "sugraužė", "nulaužė". Giesmė nulaužta: lieka daug emocinių įspūdžių. Na, o spalvos nepiešia nieko konkrečiau: juodi kampai, rudos, tamsiai žalios elipsės, netvarkingai susiliejančios į purviną masę, ir raudoni kraujo taškeliai, peraugantys į didelę dėmę (klaną). Bet raudona visiškai kitokia, negu "krauju varvančių putinų" ar "raudonų uogų" ant minkštų samanų patalėlių. Taip pat tamsios, nešvarios spalvos žymiai sunkesnės, nei pradžioje, kur virš "nenaudingo ploto" galime pajusti (pamatyti) pilko dangaus skliautą, kuris sustiprina nykumos įspūdį, o štai "Anykščių šilelio" pabaigos spalvos perteikia didelę neviltį bei tragizmą. Dangus - erdvės simbolis - neegzistuoja.

Štai tokios spalvos "Anykščių šilelyje", o gražiausia tai, kad kiekvienam skaitančiam poemą leidžiama jas pajusti vis kitaip, taip, kaip kiekvienas ir mišką jaučiame skirtingai.

Asta PRANEVIČIŪTĖ

Marijampolės 6-os vidurinės mokyklos XI klasės mokinė

1996 metais sukanka:

- 60 metų, kai sausio 1 d. Džiuguose gimė **ALDONA ALEŠKEVIČIENĖ**, fizikos - matematikos mokslų daktarė (1982). 1959 m. baigė Vilniaus universitetą. Nuo 1977 m. - Matematikos ir kibernetikos in-to vyr. moksl. bendradarbė. Svarbiausi darbai iš tikimybių teorijos ribinių teoremų.

- 90 metų, kai sausio 16 d. Katlėriškių kaime gimė **JO-NAS GUTAUSKAS**. Kunigas. Baigė Vytauto Didžiojo universiteto teologijos filosofijos fakultetą. 1940 m. gavo teologijos daktaro laipsnį, 1953 m. Kvebeko universitete pedagogikos daktaro laipsnį. 1934-1939 m. Kupiškio ir Biržų gimnazijų kapelionas, lotynų kalbos mokytojas, 1941-44 Vytauto Didžiojo universiteto teologijos filosofijos fakulteto dėstytojas. Pasitraukęs į Vakarus, Kolumbijos kunigų seminarijoje dėstė patrologiją, buvo ateitininkų federacijos dvasios vadas. Kanadoje - Lietuvių kunigų vienybės pirmininkas, bendruomenės krašto valdybos narys. "Tėviškės žiburių" steigėjas. Išleido knygas "Dangaus tarnyboje" (1932), "V.Solovjovo mokslas apie Romos popiežiaus primatą" (1940), "Vaikas ir religija" (1953).

- 100 metų, kai sausio 23 d. Maskvyčių kaime Subačiaus vls. gimė **BALYS DŪDA**. Mokytojas, tolstojininkas. 1915 m. įsigijęs pradinės mokyklos mokytojo laipsnį, iki 1919 m. mokytojavo Surdegyje, Maleišiuose. Vėliau dirbo laikraščio "Ūkininkas" korektoriumi. Mirė 1924 m. rugpjūčio 25 d. Šiauliuose.

- 85 metai, kai sausio 23 d. Žaliosios kaime gimė **BALYS KARVELIS**. Aviakonstruktorius. 1936 m. baigė Lietuvos aeroklubų lakūnų mokyklą, suprojektavo ir pagamino sklandytuvus BK 1 "Vanagas", BK2, karo metais tarnavo aviacijoje. BK 4 "Kaunas", BK 6 "Neringa", BK 7 "Lietuva", BK 7A aukštos klasės sklandytuvų autorius.

- 65 metai, kai sausio 24 d. Naujasodžio kaime gimė **VYTAUTAS ŠERYS**. Skulptorius. Nacionalinės premijos laureatas. 1956 m. baigė Lietuvos dailės institutą, nuo 1957 m. dalyvauja parodose. Surengęs keletą individualių parodų. Yra sukūręs kamerinių, dekoratyvinių, portretinių skulptūrų, antkapinių paminklų. Rašo eilėraščius.

- 85 metai, kai sausio 30 d. Pamalaišių kaime gimė **STEPAS ZOBARSKAS**. Rašytojas, vertėjas, redaktorius. Studijavo Paryžiuje. 1934-44 m. redagavo žurnalą vaikams "Žiburėlis", dirbo Lietuvos Raudonajame kryžiuje, išleido novelių rinkinius "Anapus miško" (1935), "Moters stiprybė" (1938), "Arti žemės" (1943), keletą knygų vaikams ir jaunimui ("Ganyklų vaikai", 1934, "Pabėgėlis" 1939, "Per šaltį ir vėją" 1940 ir kt.) Vertė M.de Unamuno, K.Hamsuno, S.Moemo, G.Mopasano ir kitų užsienio rašytojų kūrinius. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, gyveno JAV. Ten išleido novelių rinkinį "Savame krašte" (1946), apysakų knygą "Doleris iš Pitsburgo" (1952), turėjo leidyklą "Manyland", kur leido į anglų kalbą išverstus lietuvių rašytojų kūrinius. Mirė 1984 m. birželio 9 d. Niujorke.

- 85 metai, kai vasario 2 d. Bečerninkų kaime gimė **VERONIKA VALATKIENĖ-DAGELYTĖ**. Dainininkė (sopranas). 1938 m. baigė Kauno konservatoriją ir pradėjo dirbti Valstybės teatro soliste, nuo 1944 m. buvo LTSR operos ir baletų teatro solistė. Vaidmenys: Liza (P.Čaikovskio "Pikų dama"), Aida

(Dž.Verdzio "Aida"), Toska (Dž.Pučinio "Toska"), Nataša (A.Dargomyžskio "Undinė"), Saburova (N. Rimskio-Korsakovo "Caro sužadėtinė"), Gražina (J.Karnavičiaus "Gražina") Mirė 1956 m. balandžio 18 d. Vilniuje.

- 140 metų, kai vasario 7 d. Vėjeliškių kaime gimė **ANTANAS KAROSAS**. Vyskupas. 1883 m. baigė Petrapilio dvasinę akademiją teologijos magistro laipsniu, buvo paskirtas Žemaičių kunigų seminarijos moralinės teologijos ir lietuvių kalbos profesoriumi, nuo 1885 m. vyskupo M.Paliulionio sekretorius, 1896 m. - kapitulos kanauninkas, nuo 1900 m. seminarijos rektorius. 1904 m. parašė knygėlę "Trumpas pamokymas apie nekaltą prasidėjimą Šv. Panelės", atgavęs spaudą jam buvo pavesta parengti mažąjį vyskupijos katekizmą, nuo 1906 m. pradėjo redaguoti laikraštį "Nedėldienio skaitymai". 1910-1919 m. paskutinis, aštuntasis Seinų vyskupas. 1920 m. lenkų ištremtas, 1926 m. paskirtas Vilkaviškio vyskupu. 1933 m. paskelbtas popiežiaus sosto asistentu ir gavo Romos grafo titulą. Užėjus bolševikams, apsigyveno Šunskuose, o nuo 1946 m. Marijampolėje. Mirė 1947 m. liepos 7 d., palaidotas Marijampolės bažnyčioje.

- 160 metų, kai vasario 15 d. Liudiškiuose gimė **KLEMEN-SAS KAIRYS**. Kunigas, poetas. Baigęs Peterburgo dvasinę akademiją, kunigavo Kaune, už 1863 m. sukilimo rėmimą ištremtas. Rankraščiais paliko lenkiškų eilių rinkinį ("Zbiorek rymow i poezyj", 1857-1858) ir keletą lietuviškų kūrinių ("Die nelė brėkšta" ir kt.) Mirė 1864 m. gegužės 28 d. Verchoturjuje, Sverdlovsko sr. Palaidojimo vieta nežinoma.

- 85 metai, kai vasario 19 d. Čiukų kaime gimė **FAUSTINA MANELIENĖ - MACKEVIČIENĖ - VILYTĖ**, agronomė, visuomenės veikėja. Baigė Užpalių vid. mokyklą, mokėsi Panevėžio mokytojų seminarijoje, Dotnuvos žemės ūkio akademijoje, vadovavo Salamiesčio mergaičių žemės ūkio mokyklai. 1944 metais pasitraukė į Vokietiją. Dirbo Spakenberge J.Tumo-Vaižganto lietuvių gimnazijoje mokytoja. 1948 m. išvyko į JAV. Aktyviai dalyvavo ateitininkų, įvairiose moterų, šalpos ir kultūrinėse organizacijose. Bendradarbiavo "Vaidilutėje", "Moteryje", "Ūkininko patarėjuje" ir kt. period. leidiniuose. Išleido knygą "Kūdikio mirtingumas Lietuvoje" (1939). Mirė 1994 gegužės 30 d. Lockporte, palaidota Čikagoje.

- 85 metai, kai vasario 19 d. Kanske (Krasnojarsko kraštas) gimė **HALINA DIDŽIULYTĖ-MOŠINSKIENĖ**. Dramaturgė, prozininkė. Savo vaikystės ir jaunystės vasaras ji praleido Griežionėlėse, studijavo Kauno universitete. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Paskelbė dramą "Baltosios lelijos riteris", novelių rinkinį "Ošiančios pušys", yra parašiusi prisiminimus apie Griežionėles, čia pažintus žmones. Sovietinės priespaudos laikais buvo pasmerkta už antitarybinę veiklą užsienyje. Gyvena Brazilijoje, San Paulo mieste.

- 80 metų, kai vasario 29 d. Bareišėlių kaime gimė **LIUDAS TARABILDA**, tautodailininkas. Pradžios mokyklą lankė Rudžionyse. Buvo gabus mokinys, todėl trečioje klasėje nuo pusės metų pradėjo ruošti keturių skyrių baigiamiesiems egzaminams, juos išlaikė Andrioniškio pradžios mokykloje. 1932 m. baigė Anykščių vidurinę mokyklą. 1936 - Panevėžio amatų mokyklą. Liudo Tarabildos darbai - tai Anykščius supan-

čios legendos, knygų herojai. Mėgiama tema - kaimo žmonių darbai, buitės, įvairūs liaudies tipai. Jo sukurti kryžiai, stogastulpiai puošia mūsų kraštą.

- 60 metų, kai kovo 4 d. Ukmergėje gimė **KESTUTIS ARLAUSKAS**. Prozininkas. Baigė Vilniaus pedagoginį institutą, mokytojas. Apsakymus skelbė periodikoje, išleido apsakymų rinkinį: "Užtvanka" (1981), apsakas "Bėglys" (1987), "Svaigus pasiskraidymas virš pjautuvo" (1990), "Nusidėjėlių bokštas" (1994) ir kt.

- 80 metų, kai kovo 8 d. Anykščiuose gimė **LIUDVIKAS SURVILA**. Instrumentalistas, dirigentas.

- 175 metai, kai kovo 17 d. Anykščių parapijoje gimė **JONAS ABELEVIČIUS**, kunigas. 1833-1838 m. mokėsi Troškūnuose. 1838-1840 m. - Vilniaus dvasinėje seminarijoje. 1840-1846 m. mokėsi Vilniaus ir Petrapilio dvasinėse akademijose. 1846-1847 m. buvo Svislotės gimnazijos kapelionas. 1847-1853 m. - Vilniaus dvasinės seminarijos profesorius. 1853-1870 m. Volkovisko klebonas. 1870-1878 m. vėl Vilniaus dvasinės seminarijos profesorius ir inspektorius. 1878-1882 m. - jos rektorius. 1850-1853 m. buvo vyskupo Valančiaus Vilniaus spausdinamų lietuviškų raštų korektorius, spaudos prižiūrėtojas ir kalbos taisytojas. Mirė 1882 m. liepos 3 d. Vilniuje.

- 140 metų, kai gegužės 3 d. Roblių kaime (Rokiškio raj.) gimė **LIUDVIKA DIDŽIULIENĖ-ŽMONA**. Pirmoji lietuvių moteris beletristė, švietėja, draudžiamos literatūros platintoja, kultūros ir visuomenės veikėja. 1877 m. ištekėjusi už Stanislovo Didžiulio apsigyveno Griežionėlėse. 1892 m. "Varpe" išspausdino savo pirmąjį apsakymą "Tėvynės sūnūs". Tiek šiame, tiek kituose vėliau parašytuose beletristiniuose kūriniuose, apysakoje "Atgajėlė" bei pjesėse ji propagavo tautinio atgimimo idėjas, smerkė nutautėjusius, žmonių tamsumą. Paskatinta J.Jablonskio nuo 1896 m. iki 1907 m. gyveno Mintaujoje. Leido septynetą savo vaikų į mokyklą, laikė moksleivių bendrabutį, rėmė tautinio judėjimo dalyvius. Prasidėjęs pirmajam pasauliniam karui, išvyko į Krymą, pas dukterį Vanda, iš kur į Lietuvą grįžo tik 1924 m. Parašė "Lietuvos gospadinę", atsiminimų knygą "Ką aš beatmenu". Mirė 1925 m. spalio 25 d. Griežionėlėse, palaidota Padvarinkuose.

- 100 metų, kai gegužės 21 d. Juodupio viensėdyje gimė **JUOZAS MOTIEJŪNAS**, vet.gydytojas, profesorius. Baigė į Rusiją evakuotą Panevėžio realinę mokyklą, Tartu veterinarijos institutą. 1928 m. Berne gavo daktaro laipsnį. Dirbo Gruzijoje, Marijampolėje. Vėliau specialybės dalykus studijavo Hannoverje. 1940 m. paskirtas Kauno vet.akademijos rektoriumi, 1941 - profesorius ir nuo 1941 e.o. profesorius. 1944 pasitraukė iš Lietuvos, atvyko į JAV ir dirbo Federalinės valdžios mėsos priežiūros srityje. Bendradarbiavo periodikoje, išleido keletą knygų. Mirė 1969 m. liepos 11 d. Čikagoje.

- 70 metų, kai gegužės 26 d. Latavėnų kaime gimė **PRA-NAS BALTAKIS**, mechanikos inžinierius. Mechaniką ir aeronautiką studijavo Vokietijoje ir JAV Pitsburgo bei Princetono universitetuose. Dirbo taikomosios aeronautikos srityje. Aktyviai dalyvauja ateitininkų veikloje.

- 90 metų, kai gegužės 28 d. Kalčių kaime gimė **ANTANAS GAILIUSIS**. Teisininkas. Baigė Vytauto Didžiojo universiteto teisių fakultetą. 1939 m. paskirtas Kretingos teisėju. 1940 okupantų atleistas. 1942-44 m. Plungės apylinkės teisėjas, Plungės aukštesniosios prekybos mokyklos mokyto-

jas. Pasitraukė į Vakarus, apsigyveno Klivlende. Visuomeninio gyvenimo ir teisės klausimais rašė "Ryte", "Dirvoje", "Teisėje". Dirbo įvairiose organizacijose ("Ateities" klube, Teisininkų draugijoje BALEK). Yra rinkęs tautosaką ir užrašęs senų žmonių atsiminimų iš baudžiavos laikų, kurie išspausdinti knygoje "Baudžiava". 1983 m. išleido novelių rinkinį "Visai atsitinka".

- 90 metų, kai birželio 14 d. Desiukiškio kaime gimė **JONAS KAPČIUS**, Lietuvos kariuomenės savanoris. Dirbo vidaus reikalų ministerijoje, policijoje, eidamas įvairias pareigas. Pasitraukė į Vokietiją, gyveno Klivlende, dirbo fabrikuose. Išėjęs į pensiją, gyveno Juno Beath, kur buvo aktyvus lietuvių organizacijų narys, rėmė jas pinigais. Mirė 1994 m. vasario 25 d. Palaidotas Memorial Park kapinių mauzoliejuje.

- 110 metų, kai birželio 15 d. Rukšiškių kaime gimė **JONAS BANYS**, muzikos mokytojas, parašė 20 kūrinių. 1914 m. išvyko į JAV.

- 125 metai, kai birželio 16 d. Kurklių dvare gimė **PETRAS SLIŽYS**, vargoninkas, chorvedys. Lankė J.Naujalio vadovaujamus kursus, vargoninkavo Traupyje, Taurėnuose. Trys Traupyje gimę jo sūnūs tapo muzikais, Pranas kompozitoriumi, chorvedžiu, pedagogu. Stasys - chorvedžiu, Bronius - pedagogu, atlikėju. Mirė 1961 m. balandžio 16 d. Vilniuje.

- 75 metai, kai liepos 5 d. Butėnų kaime gimė **ZENONAS PRŪSAS**, miškininkas. Baigė Utenos gimnaziją, studijavo žemės ūkio Akademijoje Dotnuvoje, vėliau Vilniaus, Miuncheno Syrakuso universitetuose. Dirbo girininku Utenoje, miškų politikos ir ekonomikos instituto asistentu prie Miuncheno universiteto. Lietuvoje dalyvavo ateitininkų veikloje. Bendradarbiavo "Mūsų giriose", "Girios aide", "Ateityje", "Drauge" ir kt. leidiniuose.

- 65 metai, kai liepos 6 d. Jusiškio kaime gimė **ALOYZAS SAKALAS**, fizikos ir matematikos mokslų daktaras, profesorius, nepriklausomybės akto signataras, seimo narys, socialdemokratų partijos pirmininkas. 1960 m. baigęs Kauno politechnikos institutą, dirbo Elektrografijos institute, nuo 1963 m. - Vilniaus universitete. Svarbiausi mokslo darbai iš puslaidininkų junginių fizikos, puslaidininkinės elektronikos, širdies laidžiosios sistemos tyrimo. Kartu su bendraautoriais padarė 16 išradimų, 1 atradimą, išleido monografiją, paskelbė per 150 mokslinių ir keliolika publicistinių straipsnių.

- 65 metai, kai liepos 10 d. Surdegėje gimė **ALGIMANTAS MASIULIS**. Teatro ir kino aktorius. Mokėsi Panevėžio dramos teatro studijoje. 1948-76 m. Panevėžio, nuo 1978 Kauno dramos teatro aktorius. Dažnai filmavęsis Lietuvos ir Tarybų Sąjungos kino studijose. Daug sukūręs įsidėmėtinų vaidmenų ir teatro scenoje. Helikono (A.Kamui "Kaligula"), Gustavo (A.Strindbergo "Kreditoriai"), Gelovinio (V.Krevės "Šarūnas"), Padnevskio, Dominyko (J.Grušo "Unija", "Gintarinė vila") ir kt.

- 90 metų, kai liepos 21 d. Vajėšių kaime gimė **JUOZAS MEŠKAUSKAS**. Gydytojas, baigęs Kauno universitete medicinos fakultetą, tobulinosi Vienoje ir Berlyne. Buvo Kauno universiteto medicinos fakulteto dekanas. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, dirbo vadovaujantį darbą ligoninėse, vertėsi gydytojo praktika, aktyviai dalyvavo katalikiškose ir medikų organizacijose, daug studijų išspausdino "Medicinos" žurnale. Išleido ir atskirų veikalų, bendradarbiavo "Lietuvių enciklopedijoje", "Tėvynės sarge", "Drauge" ir kitoje Amerikos lietu-

vių spaudoje.

- 130 metų, kai liepos 27 d. Kunigiškių kaime gimė **KAJETONAS SKLĖRIUS** (Šklėris). Dailininkas, tapytojas, vienas lietuvių akvarelės pradininkų. 1903 m. baigęs Peterburge A. Štiglico techn. piešimo mokyklos skulptūros skyrių, mokytojo Liepojoje, paskui gyveno ir dirbo Petrograde, Taline, Baranovičiuose, 1919-21 Kauno miesto ir apskrities viršininkas, 1921-22 dirbo Maskvoje Lietuvos pasiuntinybėje. 1922-32 dėstė Kauno meno mokykloje, ketvertą metų buvo jos direktoriumi. Nuo 1908 m. dalyvavo parodose. Ankstyvuojau kūrybos laikotarpiu sukūrė skulptūrų-biustų bareljefų, vėliau liejo akvareles, tapė peizažus. Mirė 1931 m. sausio 14 d. Kaune.

- 95 metai, kai rugpjūčio 3 d. Kiaušų kaime gimė **JONAS KUPRIONIS**. Miškininkas, profesorius. 1928 m. baigė Lietuvos žemės ūkio akademiją, dirbo miškų urėdu Alytuje, Miškų departamente, dėstė Vilniaus universitete, buvo katedros vedėjas, docentas. Vokiečių okupacijos metais dirbo Anykščių miško urėdijoje, projektavo Anykščių šilėlį paversti Tautos parku. Nuo 1929 iki 1940 leido ir redagavo žurnalą "Mūsų girios". 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Gyvendamas Amerikoje, įveisė keletą parkų, daigynų, profesoriavo Luisianos politechnikos institute, aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje, redagavo žurnalą "Girios aidas". Mirė 1982 m. rugpjūčio 8 d.

- 75 metai, kai rugpjūčio 14 d. Anykščių vienkiemyje gimė **KAZYS TUTKUS**, dailininkas. Lankė Anykščių pradžios mokyklą, vėliau progimnaziją. 1939 m. įstojo į Kauno meno mokyklą, 1940-1945 metais Vilniuje, Dailės Akademijoje studijavo tapybą. 1949 m. buvo išvežtas į Sibirą, Irkutsko sritį. 1957 m., tarpininkaujant rašytojui A. Vienuoliui-Žukauskui buvo paleistas. Porą metų dirbęs "Anykščių šilėlio" kolūkio kontoroje apskaitininku, persikėlė į Vilnių ir įsidarbino dailininku dekoratoriumi Akademiniame dramos teatre. Laisvalaikį tapydavo peizažus. 1965 m. buvo surengta personalinė tapybos paroda, 1968 m. priimtas į Dailininkų sąjungą. Nutapė apie porą šimtų paveikslų. Paliko pluoštelį tremtyje rašytų eilėraščių. Mirė 1992 m. sausio 19 d. Palaidotas Vilniuje.

- 100 metų, kai rugsėjo 3 d. Liudiškių kaime gimė **PETRAS BIRŽYS**. Literatas, aktorius. Baigė Maskvos komercinę mokyklą, grįžęs į Lietuvą, baigė Karo mokyklą, studijavo universitete literatūrą ir teologiją, mokytojo. Nuo 1930 m. per Kauno radiją rengė satyrinius pusvalandžius "Pupų Dėdės pastogėje", gastroliaavo po Lietuvą. Išleido eilėraščių rinkinius "Sielos sparnai" (1919) ir "Karo metu" (1923). Akiro slapyvardžiu išleido keletą kraštotyrinio pobūdžio apybraižų. Tarp jų ir apie Anykščius. Pokario metais vaidino keliuose kino filmuose. Mirė 1970 m. liepos 23 d. Vilniuje.

- 85 metai, kai rugsėjo 9 d. Svirnuose gimė **ALEKSANDRAS KERNAGIS**. Aktorius, režisierius. 1933 m. baigė Vilniaus teatro vaidybos mokyklą 1934-40 m. Valstybės teatro, 1940-80 dramos teatro aktorius. 1938-40 studijavo teisę Kaune, 1940-42 Vilniaus universitete. Vaidmenys: Andrius, Bronys (K. Inčičiaus "Vincas Kudirka", 1934, "Gimtoji žemė", 1936), Čigonas (P. Vaičiūno "Prisikėlimas", 1936), Trofimovas (A. Čechovo "Vyšnių sodas", 1945), Jagminas, Tarnovskis (B. Sruogos "Apyaušrio dalis", 1956 "Milžino paunksmė", 1979), Mileris (F. Šilerio "Klasta ir meilė", 1972) ir kt. Pastatė J. Baltušio "Gieda gaideliai" (1948), K. Goldonio "Dviejų ponų tarnas" (1949), A. Ostrovskio "Bekraitė" (1950), A. Bieliausko "Egza-

minas" (1956), V. Šekspyro "Daug triukšmo dėl nieko" (1961). Su J. Butėnu parašė ir pats režisavo pjeses: "Pamilai dangaus žydrumą" (past. 1957). "Kad ir šimtą gyvenimų" (past. 1967). Mirė 1980 05 12.

- 125 metai, kai rugsėjo 26 d. Šeimyniškių kaime gimė **JUSTINAS BALTUŠKA**. Tautinio judėjimo dalyvis, visuomenės veikėjas. 1904-06 m. vadovavo Anykščių LSDP organizacijai, suorganizavo ginkluotą būrį ir jam vadovavo, dalyvavo Lietuvių suvažiavime Vilniuje (1905). Dėl caro valdžios persekiojimų 1907 emigravo į JAV, dirbo Pitsburgo įmonėse, buvo vienas "Vilnies" bendrovės organizatorių ir laikraščio "Vilnis" administratorių. Mirė 1947 m. spalio 19 d. Čikagoje.

- 80 metų, kai spalio 5 d. Svėdasuose gimė **STEPONAS GALVYDIS**. Kunigas, švietėjas, literatas. 1941 m. baigęs Kauno kunigų seminariją, stropiai dirbo pastoracijos, sielovados darbą įvairiose Aukštaitijos parapijose, jau daugiau kaip 30 metų yra Traupio parapijos klebonas. Rankraščiuose yra sukaupęs, parašęs apie 50 knygų - eilėraščių, apybraižų, pasakėčių, kunigų biografijų, tautosakos, vertimų iš vokiečių, lotynų, prancūzų kalbų rinkinių.

- 90 metų, kai spalio 8 d. Vidugirių kaime gimė **KAZYS INČIŪRA**. Poetas, prozininkas, dramaturgas. Studijavo Kauno universitete, dirbo aktoriumi Kauno ir Vilniaus teatruose, kur sukūrė apie 30 vaidmenų, buvo radijo direktoriumi. Išleido poezijos rinkinius "Su jaunyste" (1928), "Tylųjų saulėlydžių žemėj" (1930), "Padavimai" (1936). "Baltieji raiteliai" (1938), "Prie Kauno marių" (1962), apsakymų knygas "Fatima burtininkė" (1929), "Mylinčios moterys" (1931), "Obelys žydi" (1937), romaną "Ant ežerėlio rymoju" (1930), parašė pjesių ("Painiava" 1929, "Vincas Kudirka", "Žemaitė", 1964, ir kt.) 1951-56 m. buvo ištremtas į Sibirą. Mirė 1974 m. lapkričio 30 d. Vilniuje.

- 110 metų, kai spalio 20 d. Svėdasų parapijoje gimė **ANTANAS TREČIOKAS**. Farmacininkas, visuomenės veikėjas. 1905 m. tautinio judėjimo dalyvis, steigęs knygynėlius, rengęs slaptus vakarėlius. 1918 m. Gruzdčiuose įkūrė dainos ir scenos draugiją "Kanklės", jai pirmininkavo, 1919 m. organizavo partizanus kovai su bermontininkais, daug metų dirbo Gruzdžių savivaldybėje, rašė korespondencijas "Vilniaus žinioms", Lietuvos ūkininkui, "Šiaulių naujienoms", pasirašydamas A. Vaidilos slapyvardžiu. Mirė 1944 m. sausio 1 d. Gruzdčiuose.

- 100 metų, kai lapkričio 7 d. Troškūnuose gimė **SOFIJA SAKALIENĖ-BAGDŽIŪNAITĖ**. Visuomenininkė, laikraštininkė. 1910 m. išvyko į Ameriką. Ten aktyviai veikė vyčių, moterų bei kitose organizacijose, vaidino daugelyje mėgėjiškų spektaklių, dainavo choruose, rašė straipsnius į "Santaiką", "Vytį", "Darbininką". Nuo 1923 iki 1951 metų redagavo laikraštį "Moterų Dirva". Mirė 1984 m. kovo 5 d. Čikagoje.

- 75 metai, kai lapkričio 9 d. Kilėviškių kaime gimė **POVLAS KEMĖŠIS**. Inžinierius, elektrotechnikas, technikos mokslų daktaras, profesorius. Nuo 1951 m. dėstė Kauno politechnikos institute. Daugiau kaip 10 išradimų autorius. Parašė mokslinius veikalus "Skaičiavimo kompleksų teorija" (1975), "Kalbos signalų atpažinimas pagal jų struktūrines savybes" (1977).

- 80 metų, kai lapkričio 16 d. Kirmėlių kaime gimė **ANTANAS JUOZAPAVIČIUS**. Inžinierius. 1940 m. baigė Kauno universiteto technikos fakultetą. 1945-47 gilino studijas Vokietij-

joje, Karlsruhės aukštojoje technikos mokykloje, kur gavo inžinerijos mokslų daktaro laipsnį. Atvykęs į Kanadą, dirbo savo specialybės darbu. Yra aktyviai dalyvavęs ateitininkų veikloje.

- 75 metai, kai lapkričio 17 d. Janonių kaime, Kurklių vls. gimė **MARIJA KRIAUCIŪNIENĖ-JANUŠKAITĖ**, mokytoja. Baigusi gimnaziją Panevėžyje, mokėsi Kauno mokytojų seminarijoje, studijavo Miuncheno universitete. 1947 m. išvyko į JAV. 1964 m. Čikagoje baigė humanitarinius mokslus, 15 metų dirbo vertėja teismuose ir imigracijos įstaigoje, kartu buvo vizituojanti mokytoja Čikagos priemiesčių gimnazijoje. Nuo 1983-ųjų paskirta Lietuvos garbės vicekonsule Čikagoje. 1975 m. apdovanota pasižymėjusių imigrantų žymeniu. Yra lietuvių tautodailės instituto garbės narė.

- 110 metų, kai gruodžio 2 d. gimė kunigas **PETRAS LIEPA**. Įšventintas kunigu 1912 m. Nuo 1919 m. Skiemonių kuratas, nuo 1934 m. Viešintų klebonas. Po karo teikė partizanams visokeriopą pagalbą, o vėliau pats perėjo į pogrindį.

- 110 metų, kai gruodžio 15 d. Butėnų kaime gimė **JONAS JUŠKA**. Literatas. 1906 m. emigravo į JAV, dalyvavo lietuvių kultūrinėje veikloje. Parašė pjeses mėgėjų scenai "Rusijos darbininkų darbo biuras", "Dvaro bernas", "Trilypė pora" ir kt., periodikoje, daugiausia "Laisvėje" ir "Vilnyje", pasiskelbė eilėraščių. Mirė 1982 m. gegužės 3 d. Niujorke.

- 130 metų, kai gruodžio 23 d. Vėjeliškių kaime gimė **KLEMENSAS KAROSAS**. Inžinierius (vyskupo Antano Karoso brolis). Baigė susisiekimo inžinierių institutą Petrapilyje ir matematikos fakultetą Maskvos universitete. Grįžęs į Lietuvą dirbo susisiekimo ministerijoje, nuo 1926 m. plentų ir vandens kelių valdybos direktorius. Vėliau išėjo į pensiją. Mirė 1933 m. kovo 17 d. Kaune.

Prieš 275 metus (1721 m.) gimė **ONA SAPIEGAITĖ-JABLONOVSKIENĖ**, artilerijos generolo ir Anykščių seniūno bei Karolinos Radvilaitės duktė, viena žymiausių Lietuvos - Lenkijos moterų XVIII a., išsilavinusi, mokėjo keletą svetimų kalbų, garsėjo pažangiu savo dvarų administravimu. Sekdama Povilu Brzostovskiu, panaikino savo dvaruose baudžiavą, įvedė činšą, rūpinosi valstiečių gerove, suteikė savo dvarų kaimiečiams savotišką savivaldą. Statydino mūro namus, bažnyčias, rotušes, ligonines. Rūmuose turėjo numizmatikos medalių ir įvairių senienų rinkinį, taip pat rinktinę biblioteką. Po jos mirties dvaruose surinkti kultūros turtai buvo caro Aleksandro I-ojo įsakymu išvežti į Rusiją. Mirė 1806 m.

- Prieš 245 metus apie 1751 m. Ukmergės apskrityje gimė **MYKOLAS SMOLSKIS**. Parengė knygą "Uvogos apie išganyką dūšios" (1825), rankraščių palikęs Kupiškio dekanato parapijų aprašymą (1796). Studijavo Vilniaus akademijoje, po to baigė Vilniaus dvasinę seminariją. Ilgai kunigavo Svėdasuose, kur mirė 1826 m. lapkričio 19 d.

- Prieš 170 metų (1826 m.) Pavirinių dvare gimė **IGNAS ŽIOGELIS**. Gydytojas, keliautojas. Studijavo Kijevo ir Paryžiaus universitetuose. Nuo 1862-ųjų (keliolika metų) praleido kelionėse po Afriką, Aziją, ilgą laiką gyveno Egipte, buvo vicekaraliaus rūmų okulistu, keliavo Nilu nuo pat jo versmių, surinko daug eksponatų, kuriuos pasiuntė Europos muziejams. Grįžęs į Vilnių, parašė knygas "Historia Egipta" (1880). "Poddroz do zrodzi Nilu" (1882), "Sur le climat d'Egipte" (1883). Mirė 1891 m.

- Prieš 155 metus (1841 m.) Šlavėnų dv. gimė **GUSTAS BRAZAUSKAS**, visuomenininkas. Mokslus ėjo Kauno

gimnazijoje. 1863 m. pabėgo iš gimnazijos ir stojo į sukilėlius. Buvo sunkiai sužeistas. Muravjovo įsakymu ilgai kalėjo Vilniaus kalėjime. Išleistas iš kalėjimo, ūkininkavo Šlavėnuose. Bendradarbiavo rusų ir lenkų spaudoje. Slapyvardžiu Mateusz išspausdino straipsnį apie lenkų ir lietuvių santykius taip pat atsiminimus: "Kunigas, vyskupas A. Baranauskas" ir "Kunigas Klemensas Kairys". Mirė 1906 m. gruodžio 22 d. Šlavėnuose.

- Prieš 145 metus (1851 m.) Zabielynės k., Andrioniškio vls. gimė **JONAS MICKŪNAITIS**, knygnešys. Spaudos draudimo metu platino "Aušrą", "Šviesą", "Žemaičių ir Lietuvos apžvalgą" ir kt. Anykščių, Andrioniškio ir Debeikių apylinkėse. Už spaudos platinimą kalintas Anykščių ir Ukmergės kalėjimuose.

- Prieš 135 metus (1861 m.) Šeimyniškių kaime gimė **ANTANAS JUSTINAVIČIUS**, knygnešys. 1883 m. susipažino su St. Didžiuliu, kuris jį įkalbėjo platinti lietuviškas knygas. Justinavičius mokėjo knygas įrišti, todėl ir pats knygų platinimas nebuvo tiek įtartinas. Knygas platino gretimose Anykščių apylinkėse. Daug kartų buvo uždėtas krėstas, bet vis nesėkmingai. Vieną kartą pas Justinavičių buvo rasta senų lietuviškų spaudinių. Už tai dvi savaites sėdėjo kalėjime ir vieneriems metams buvo paskirta uždėtas priežiūra su savaitine registracija. Mirė po 1928 metų.

- Prieš 135 metus (1861 m.) Aknystų dvare gimė **EMILJA JELENSKAITĖ-VENSLOVAVIČIENĖ**. Labdarė, lietuvių kultūrinės veiklos rėmėja. Caro valdžios metais savo dvare buvo įsteigusi slapta lietuvišką mokyklą, jos rūpesčiu Debeikiuose buvo pastatyti liaudies namai, kur rengdavo vaidinimus, šelpė mokslus einantį jaunimą, slėpė carinės valdžios persekiojamus veikėjus, stambia auka prisidėjo prie Debeikių bažnyčios statybos, davė lėšų lietuviškų knygų spausdinimui. Mirė 1964 m. spalio 12 d. Varšuvoje.

- Prieš 130 metų (1866 m.) gimė **NAPALEONAS PRANCIŠKUS BUTKEVIČIUS**, kunigas. Baigęs Kauno kunigų seminariją, 1889 m. įšventintas kunigu. Buvo vikaru ir klebonu Panevėžyje, Joniškyje. 1932 m. įstojo į Pranciškonų vienuolyną Kretingoje. Nuo 1923 m. buvo Troškūnų vienuolyno viršininku. Mirė 1944 m. birželio mėn.

- Prieš 110 metų, 1886 m. Kavarsko parapijoje gimė **KLEMENSAS ŠOVYS**, kunigas, teologijos daktaras. 1912 m. įšventintas kunigu. Vikaravo Rokiškyje, Debeikiuose, Kauno Šv. Kryžiaus bažnyčioje. Buvo Kauno mokytojų seminarijos kapelionas ir dvasios tėvas, vėliau Pažaislio bažnyčios rektorius, Veliuonos vicedekanas. Po II-ojo pasaulinio karo buvo pradėjęs atstatyti sugriautą Šiaulių šv. Petro ir Povilo bažnyčią.

- Prieš 105 metus, apie 1891 m. Andrioniškio valsčiuje gimė **JONAS MOTIEJŪNAS VALEVIČIUS**. Lietuvos kariuomenės majoras. 1919 m. pirmasis Marijampolės miesto ir apskrities karo komendantas, tais pačiais metais buvo paskirtas Šiaulių miesto komendantu, dalyvavo kautynėse su bolševikais, užimant Panevėžį, Kupiškį, Obelius, Aleksandravėlę, apdovanotas Vyčio kryžiumi, kautynėse su bermontininkais prie Rokiškio (1919.XI.21) sunkiai sužeistas. Pasitraukęs į atsargą, buvo ilgametis Utenos apskrities viršininkas, tautininkų veikėjas. 10 metų išbuvo tremtyje Sibire.

Parengė Germa AVILTINĖ
ir Bronė GVOZDIENĖ

Gegužė

5 d. - Vilniaus Menininkų rūmuose vyskupo A.Baranausko giesmių audiokasetės pristatymas (anykštėnių trio, Anykščių šv. Mato bažnyčios kamerinis choras, folklorinis ansamblis "Valaukis").

6 d. - Kultūros rūmuose vakaras "Tavo gerumas kaip saulė šildo", skirtas Motinos dienai.

7 d. - Koplyčioje koncertas, skirtas Motinos dienai. Koncertavo koplyčios vaikų choras, vad. Gražina Pileckienė.

Dusetiško dailininko Alvydo Stausko tapybos ir akvarelės paroda.

14 d. - Koplyčioje anykštėno literato Alekso Navicko kūrybos popietė.

16 d. - Centrinėje bibliotekoje paroda "Gimtosios žemės šauksmas", skirta Antano Drilingos 60-mečiui.

Anykščių rajono meras Saulius Nefas sveikina tautodailininką Staslovą Petrašką

Birželis

3 d. - A.Baranausko ir A.Vienuočio-Žukausko memorialiniame muziejuje anykštėno Stasio Petraškos akmens tapybos darbų parodos atidarymas.

4 d. - Koplyčioje Vidaus reikalų ministerijos vyrų choro "Sakalas" koncertas.

14 d. - Renginiai, skirti Gedulo ir Vilties dienai:

Šv.Mišios šv. Mato bažnyčioje, vakaras kultūros rūmuose "Ji yra už viską galingesnė",

paroda centrinėje bibliotekoje "Istorija neturi užmaršties".

15 d. - Koplyčioje tradicinė Lietuvos invalidų draugijos dailininkų kūrinių paroda.

17 d. - Kultūros rūmuose Anykščių pučiamųjų instrumentų orkestro 20 metų jubiliejinis koncertas.

Muziejuje lankėse mokslininkės Elenos Karosaitės-Gimbutienės sūnus Jurgis Gimbutas iš JAV.

23 d. - Viešintose Viešintų klojimo teatro spektaklio Žemaitės "Stebuklingas daktaras" premjera, režisierius Vytautas Germanavičius.

Anykščių kultūros rūmų pučiamųjų orkestras

Traupio parapijos 480-ųjų metinių iškilmių momentas

Kavarske poezijos šventė, dalyvavo anykštėnai literatai.

24 d. - Dainuvos slėnyje Joninių šventė.

29 d. - Kultūros rūmuose Kauno valstybinio akademinio dramos teatro spektaklis "Amerika pirtyje".

Liepa

6 d. - Mindaugo karūnavimo - Valstybės dienos renginiai:

Šv. Mišios šv. Mato bažnyčioje, šventė Vorutos piliakalnyje, centrinėje bibliotekoje paroda "Mindaugo Lietuva".

25-29 d. - Prieššventiniai renginiai prieš šv. Onos atlaidus.

25 d. - Koplyčioje Anykščių krašte gimusio Juozo Polio fotografijų parodos atidarymas.

27 d. - Koplyčioje kamerinės muzikos ansamblio "Atrium musicum" koncertas.

28 d. - Koplyčioje anykštėno literato ir kompozitoriaus Antano Paulavičiaus knygos "Aš palieku Jums ramybę" pristatymas.

29 d. - Kultūros rūmuose Jono Katkevičiaus tapybos darbų parodos atidarymas.

Baranauskų giminės suvažiavimas A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialiniame muziejuje, vakaras susitikimas kultūros rūmuose "Draugėn šventais pajautimais pinamės lyg gijom...", vakaronė muziejaus salėje "Po šituo stogu viešėt patogu".

30 d. - Šventos Onos atlaidai Anykščiuose. Traupyje šv. Onos atlaidai ir parapijos 480 m. jubiliejaus minėjimas.

Štai tiek Antano Baranausko ainijos susirinko prie paminklo savo "giminės saulei" - vyskui, poetui A. Baranauskui

Rugpjūtis

6 d. - Anykščių šv. Mato bažnyčioje kamerinio choro 5 m. sukakties paminėjimas.

23 d. - Anykščių šv. Mato bažnyčioje Širvintų tremtinių choro koncertas, skirtas Juodojo kaspino dienai.

30 d. - Koplyčioje senosios muzikos ansamblio "Erfurter camerate" (Vokietija) koncertas.

Kultūros rūmuose rajono pedagogams parodyta poetinė muzikinė kompozicija, skirta Pauliaus Širvio 65-osioms gimimo metinėms.

Rugsėjis

10 d. - Andrioniškyje švč. Marijos atlaidai, bažnyčios 60-mečio minėjimas.

13 d. - Koplyčioje teatrinė kompozicija "Geismas gyventi" (aktoriai Virginija Kochanskytė ir Petras Venslovas), skirta M.K.Čiurlionio 120-osioms gimimo metinėms.

20 d. - Koplyčioje tautodailininko iš Biržų Kęstučio Preidžiaus tapybos darbų parodos atidarymas.

21 d. - Svėdasuose Vaižganto 126-ojo gimtadienio minėjimas.

27 d. - Kultūros rūmuose meno mėgėjų kolektyvų šventė "Gerų, senų draugų būrys".

29 d. - Anykščių viešosios bibliotekos įkurtuvių šventė.

Anykščiuose lankėsi poetas Bernardas Brazdžionis. Muzikos mokykloje vaikams pristatyta Vytės Nemunėlio knygelė "Pavasario upeliai", koplyčioje susitikimas su skaitytojais.

Spalis

13 d. - Koplyčioje jubiliejinis violončelisto Augustino Vasiliausko programos koncertas.

Anykščiuose viešėjęs poetas Bernardas Brazdžionis aplankė pirmosios lietuvių lyrikės Bronės Buivydaitės namelį

Buvusieji Anykščių gimnazijos mokiniai susirinko prie senosios savo mokyklos

Kultūros kronika

12-14 d. - Poilsio namuose "Šilelis" respublikos švietimo darbuotojų seminaras "Vadybos reikšmė reformuojant Lietuvos mokyklą".

14 d. - J.Biliūno mokyklos 75-mečio paminėjimo iškilmės.

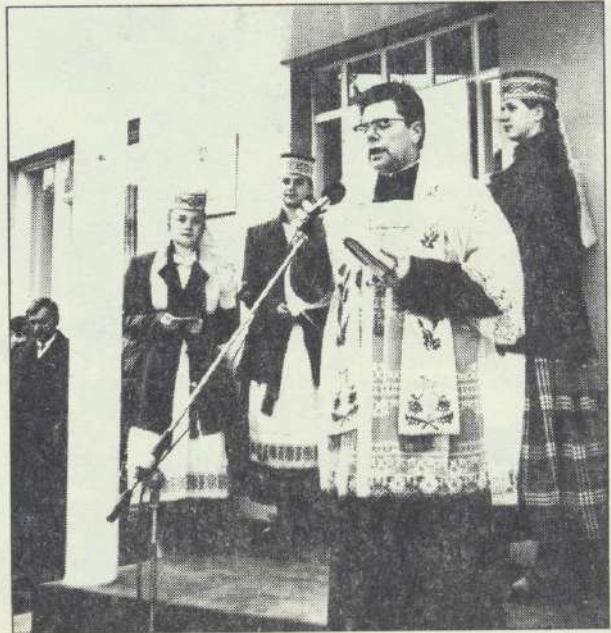
15 d. - Anykščių šv. Mato bažnyčioje giedojo Vilniaus Arkikatedros didysis choras.

23 d. - Koplyčioje dainavo Muzikos akademijos Kauno fakulteto studentai.

27 d. - Kultūros rūmuose Biržų saviveiklininkų koncertas.

Anykščių bibliotekininkėms linki sėkmės, Dievo palaimos Anykščių šv. Mato bažnyčios klebonas Stanislovas Krumpliauskas.

Anykščių viešosios bibliotekos įkurtuvių iškilmių momentas ↓

Anykščių A.Baranausko ir A.Vienušio-Žukausko memorialinio muziejaus leidinys

ANYKŠČIAI

1995-ųjų antras pusmetis

RENGĖ:

Alma AMBRAŠKAITĖ (palikimas)

Vytautas BALČIŪNAS (kultūrologija)

Daiva GADLIAUSKAITĖ (personalijos)

Jonas JUNEVIČIUS (fotografija)

Skaidrė RAČKAITYTĖ (dailininkė)

Vygandas RAČKAITIS (redaktorius)

Milda TELKSNYTĖ (ats. sekretorė, literatūra)

Antanas VERBICKAS (istorija)

Vida ZASIENĖ (palikimas, kronika)

Redakcijos adresas: A.Vienušio 4, 4930 Anykščiai, tel. 5 15 54. SL 684. Spaudė AB "Panevėžio spaustuvė", Beržų g. 52, 5319 Panevėžys Tiražas 1000. Užsakymo Nr. 124.

Iliustracija Antano Vienuolio - Žukausko padavimui "Užkeiktieji vienuoliai". Tai A.Vienuolio-Žukausko proanūkės Nidos Paplauskaitės, Nortridžo universiteto grafikos specialybės studentės darbas meno bakalaurės laipsniui įgyti, 1995 m. vasarą, po sėkmingo apgynimo, atsiųstas iš tolimojo Los Andželo į Anykščių A.Baranausko ir A.Vienuolio-Žukausko memorialinį muziejų visos Baranauskų giminės susitikimo proga

